

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความหมาย และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพัฒนาชุมชนและพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน รวมไปถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

๒.๒ พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

๒.๔ การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

๒.๕ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน มีนักวิชาการต่างๆ ได้อธิบายถึงความหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ในหลายประเด็น และมีความสอดคล้องกัน อาจมีความแตกต่างแยกย่อยในรายละเอียดมากขึ้นน้อยต่างกันไปตามระดับในการนำไปใช้ศึกษาหรือนำไปใช้ในเชิงปฏิบัติการ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและรวบรวมความหมายตามแนวคิดของนักวิชาการไว้ โดยแยกเป็นประเด็นของการศึกษาด้านการพัฒนา ด้านชุมชน และการพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการพัฒนา

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคำว่า “พัฒนา” ในภาษาไทยมาจากคำว่า “วฑฺฒน” ในภาษาบาลีและ “วรณ” ในภาษาสันสกฤต แปลว่า ความเจริญ^๑

สนธยา พลศรี ได้ทำการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการต่างๆ แล้วสรุปประเด็นสำคัญที่มีการกล่าวความหมายของการพัฒนาไว้ดังนี้

๑. การทำให้ดีขึ้น เจริญขึ้นก้าวหน้าขึ้นโดยไม่หยุดนิ่ง

๒. การเปลี่ยนแปลงจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจอย่างมีระบบ

๓. การกระจายรายได้ของบุคคลในชุมชน

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๖), หน้า ๕๘๐.

๔. กระบวนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
๕. กระบวนการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชนบททั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม
๖. กระบวนการจัดองค์การทางสังคมที่มีสมรรถภาพดีกว่า
๗. การปรับปรุงระบบสังคมให้ทันสมัย
๘. การเพิ่มขีดความสามารถของสังคมอย่างสูงสุด
๙. การเปลี่ยนแปลงในระบบทั้งคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม
๑๐. การเปลี่ยนแปลงที่มีทิศทางหรือวางแผนไว้ล่วงหน้า
๑๑. การสร้างความเสมอภาคทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและระหว่างชุมชน

ต่าง ๆ

๑๒. การปรับปรุงเงื่อนไขต่าง ๆ ที่สังคมไม่พึงปรารถนา

จากความหมายข้างต้นอาจแบ่งแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาออกได้ ๔ กลุ่มตามแนวความคิด ได้ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง ความเจริญเติบโต (Growth) คือ เป็นการเพิ่มของผลผลิตซึ่งกระทำโดยระบบสังคมร่วมกับสิ่งแวดล้อม เช่น การผลิตข้าวเพิ่มขึ้น การสร้างถนน สะพาน เขื่อน เป็นต้น

กลุ่มที่ ๒ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบการทำงาน เช่น มีการเปลี่ยนแปลงระบบสังคม ระบบการเมืองและระบบบริหาร

กลุ่มที่ ๓ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนาเป็นการเน้นถึงวัตถุประสงค์หลัก ถ้าเป็นการบริหารด้วยวัตถุประสงค์ (Management by objectives) คือการทำงานที่มุ่งวัตถุประสงค์เป็นหลัก กล่าวคือการพัฒนาต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์ และความต้องการที่ได้รับความเห็นชอบหรือการสนับสนุนจากบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง

กลุ่มที่ ๔ มีความคิดเห็นว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงโดยการวางแผนเพื่อไปใช้ในการดำเนินการ เพื่อกำหนดหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์

การพัฒนา คือ ความเจริญก้าวหน้าโดยทั่ว ๆ ไป เช่น การพัฒนาหน่วยงาน ชุมชนหรือประเทศ คือ การทำให้สิ่งเหล่านั้นดีขึ้น เจริญขึ้นสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ได้ดียิ่งขึ้น หรืออาจจะกล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่หยุดนิ่ง^๒

พระธรรมญาณมุนี กล่าวว่า การพัฒนา คือ การคุ้มครอง การเปลี่ยนแปลงให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมประการหนึ่ง การสร้างสรรค์สิ่งที่ดีที่สุดในสิ่งที่เราต้องการให้เกิดขึ้นในปริมาณที่เพียงพอ^๓

^๒ สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

^๓ พระธรรมญาณมุนี, **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาท้องถิ่น**, เอกสารประกอบการประชุม พระสังฆาธิการและผู้นำประจำปี ๒๕๒๓ อำเภอท่าม่วง จังหวัดชลบุรี, หน้า ๒๙. อ้างใน พระครูสุวรรณวรการ, ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนจังหวัดปทุมธานี, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของคำว่า พัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (directed change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า (planned change)^๔

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี ให้ความหมายของคำว่า พัฒนา หมายถึง การกระทำให้เกิดขึ้น คือเปลี่ยนจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า^๕

ทิตยา สุวรรณขุ ได้อธิบายการพัฒนา ไว้ว่า การพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการและได้กำหนดทิศทางและมุ่งที่จะควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงด้วย.....สภาวะการพัฒนากลายเป็นสภาวะสมาชิกของสังคมได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนได้เต็มที่โดยไม่มีสภาวะครอบงำ เช่น ความบีบคั้นทางการเมือง ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ หรือความไม่สมบูรณ์ในอนามย์ ทุกคนสามารถที่จะนำเอาศักยภาพของตนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ เช่น การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของไทย ไม่สามารถจะใช้รถแทรกเตอร์แบบอเมริกาได้ ม.ร.ว. เทพฤทธิ์ เทวกุล ได้ประดิษฐ์ “ควายเหล็ก” ขึ้นมาใช้ไถนาในสภาพแวดล้อมของสังคมไทย^๖

วิทยากร เชียงกุล กล่าวไว้ว่า การพัฒนาที่แท้จริงควรหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจ และความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษาสังแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่าง ๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเราเรียกกันว่าเป็นการพัฒนา “คุณภาพ” เพื่อให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจความสุขของประชาชนมากกว่า^๗

อมร รักษาสัตย์ และ ชัตติยา กรรณสูต ได้ให้ความหมายของคำว่าพัฒนาว่าหมายถึงการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพ (qualitative changes) ส่วนการแปลงรูป (transformation) เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตัวกระทำการ (environmental changes) ซึ่งนอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพและปริมาณ เช่น การคมนาคมของประเทศไทยเมื่อเริ่มแรกได้มีการใช้รถเทียมม้า แล้วปรับปรุงให้ดีขึ้นโดยใช้เครื่องจักรไอน้ำมาทำรถไฟ และค่อย ๆ ปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้น ๆ เรื่อยยิ่งขึ้น ๆ การเปลี่ยนแปลงจากรถม้ามาเป็นรถไฟหรือเป็นรถยนต์ หรือเครื่องบิน จนเป็นจรวดก็ไม่นับได้ว่าเป็นการพัฒนา^๘

^๔ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๕.

^๕ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร: ส.ส.น.ไทยอนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

^๖ ทิตยา สุวรรณขุ, **“สังคมวิทยา” ในวิทยาศาสตร์สังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๘๗-๑๘๘.

^๗ วิทยากร เชียงกุล, **การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ฉบับแรก, ๒๕๒๓), หน้า ๑๗-๑๘.

^๘ อมร รักษาสัตย์ และ ชัตติยา กรรณสูต (บรรณาธิการ), **ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ**, (กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕), หน้า ๒-๘.

ที. อาร์. แบ็ทเทิน (T. R. Batten) ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาชุมชนของอังกฤษได้ให้ความหมายของคำว่า พัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น^๙

บรูคฟิลด์ (brookfield) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาโดยเน้นด้านเศรษฐกิจว่า หมายถึง ความก้าวหน้าที่ยั่งยืนสวัสดิการ เป็นต้นว่า การลดความยากจนและลดการว่างงาน การลดความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจ คำว่า พัฒนา ในความหมายของกลุ่มมาร์กซิส (Marxist) ซึ่งเน้นด้านเศรษฐกิจ มองในแง่ที่ว่า การพัฒนาของประเทศทุนนิยมอุตสาหกรรมยุโรปตะวันตก ในความเป็นจริงต้องอาศัยประเทศด้อยพัฒนาหรือประเทศโลกที่สามซึ่งในแง่ประเทศโลกที่สามไม่เป็นประเทศอุตสาหกรรมจะกลายเป็นประเทศบริวารที่ต้องพึ่งพาประเทศที่จะเจริญก้าวหน้ากว่า ทำให้เศรษฐกิจของประเทศโลกที่สามถูกรบงำ^{๑๐}

ฮูจเวลท์ (Hoogvelt) เชื่อว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจภายใต้การแบ่งโลกออกเป็นโลกที่พัฒนาและไม่พัฒนาซึ่งฮูจเวลท์อธิบายว่า การพัฒนามีอยู่ ๓ ฐานะ ได้แก่

๑) การพัฒนาในฐานะที่เป็นกระบวนการ ในความหมายนี้หมายถึงกระบวนการวิวัฒนาการของความเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลงของสังคมมนุษย์รวมทั้งขององค์การทางวัฒนธรรมด้วย การพัฒนาในฐานะนี้เกี่ยวกับทฤษฎีวิวัฒนาการทั้งแนวเก่า แนวใหม่ ความแตกต่างทางสังคม การผสมผสานและการปรับตัวด้วยการทำให้ดีขึ้น ตลอดจนขั้นตอนของวิวัฒนาการทางสังคม

๒) การพัฒนาในฐานะที่เป็นการปฏิสัมพันธ์ ในฐานะนี้ เป็นการมองการพัฒนาว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงและความเจริญเติบโตของสังคมด้วยการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมต่าง ๆ ฮูจเวลท์ได้อธิบายถึงการพัฒนาของสังคมที่ด้อยพัฒนาด้วยการติดต่อสัมพันธ์ทางการค้า ระบบพาณิชย์ ระบบอาณานิคม อาณานิคมยุคใหม่ การแปลงสภาพโครงสร้างของสังคมดั้งเดิมด้วยการเป็นสมัยใหม่ภายใต้ลัทธิอาณานิคม การแพร่กระจายทัศนคติ ค่านิยม สถาบันต่าง ๆ ภายใต้ลัทธิอาณานิคม และการขาดตอนของกระบวนการวิวัฒนาการ

๓) การพัฒนาในฐานะที่เป็นการปฏิบัติการ การพัฒนาในฐานะนี้ถือว่า การพัฒนาจะต้องมีการวางแผนอย่างรอบคอบและตรวจสอบกระบวนการแห่งความเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลงโดยมีเป้าหมายให้เลือกสำหรับการพัฒนาหลาย ๆ เป้าหมาย รวมทั้งรูปแบบของการพัฒนา เป็นต้น^{๑๑}

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาจัดเป็นกระบวนการวางแผนเพื่อหามาตรการให้หลุดพ้นจากความทุกข์ยากที่ไม่พึงปรารถนา โดยมีการดำเนินการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทาง

^๙ T.R. Batten, *Community and Their Development* (London: Oxford University Press, 1959), p. 2.

^{๑๐} พิชญ์ สมพอง, *สังคมวิทยาว่าด้วยการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร: กิ่งจันทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๑๘.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘-๑๙.

สังคมของประชากรเป้าหมาย โดยโครงการที่วางขึ้นนั้น เพื่อปฏิบัติการให้บรรลุผลตามเป้าหมายด้วย กลวิธีการทำงานพัฒนาต่าง ๆ ที่เป็นระบบมีขั้นตอน และมีการติดตามประเมินผล

๒.๑.๒ ความหมายของชุมชน

ชุมชน คือ “กลุ่มชนซึ่งรวมกันอยู่โดยมีความรู้สึกผูกพันกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งจะทำให้เกิดการปฏิบัติระหว่างกันมีความสัมพันธ์ระหว่างกันและการรวมกันอยู่ในเขตนั้น”^{๑๒} หรือชุมชน คือ “หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยในอาณาเขตบริเวณเดียวกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความรู้สึกผูกพันกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะโดยอาศัยหลักผูกพันในทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หรือศาสนาเดียวกัน ก็ตามที่ทำให้แต่ละคนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้นๆ” “และมีการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ หลายด้านร่วมกัน”^{๑๓} “เพื่อสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ และสังคมของสมาชิกชุมชน” “เป็นหน่วยทางสังคมที่ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เช่น ครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัว โรงเรียน วัด ร้านค้า โรงงาน ฯลฯ รวมกันเป็นหมู่บ้านเป็นเมือง”^{๑๔}

กล่าวโดยสรุป ชุมชน หมายถึง อาณาบริเวณแห่งหนึ่งที่มีคนจำนวนหนึ่งหรือกลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขตและภายใต้กฎหมายหรือบังคับเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความใส่ใจร่วมกันและมีผลประโยชน์คล้าย ๆ กันและมีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือ มีวัฒนธรรมร่วมกัน สามารถจะร่วมแรงร่วมใจกันทำกิจกรรมอันใดอันหนึ่งได้สำเร็จ

๒.๑.๓ ความหมายของการพัฒนาชุมชน

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาด้านความหมายของการพัฒนาชุมชน จากนักวิชาการต่างๆ ที่ได้เรียบเรียงไว้ พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์ ให้ความหมายของคำว่า การพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

๑) การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนใดชุมชนหนึ่งดีขึ้น หรือมีวิวัฒนาการดีขึ้น

๒) การส่งเสริมให้ชุมชนนั้น ๆ มีวิวัฒนาการดีขึ้น คือ เจริญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

๓) การพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องพัฒนาทางด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ

๓.๑) การพัฒนาด้านวัตถุ คือ การสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนเพื่อส่งเสริมให้เกิดมีหรือเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เราเห็นโดยแจ้งชัด เช่น การส่งเสริมด้วยการผลิตผล การส่งเสริมระบบขนส่ง การคมนาคม การชลประทาน ฯลฯ

๓.๒) การพัฒนาด้านจิตใจ คือ การสร้างความเจริญ โดยมุ่งจะให้การศึกษาอบรมประชาชนซึ่งรวมทั้งการให้การศึกษาตามโรงเรียน มหาวิทยาลัยตามโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ และการศึกษานอกระบบให้ได้รับการศึกษาอย่างดี

^{๑๒} สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์, **พัฒนาชนบทในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๑), หน้า ๕๑.

^{๑๓} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, หน้า ๒๐.

^{๑๔} จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์, **สังคมวิทยาศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๓.

๔) การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ทั้งนี้โดยประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินการเอง^{๑๕}

ทองคุณ หงษ์พันธ์ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาชุมชน (Community development) ไว้ ๔ ลักษณะ คือ

๑. การพัฒนาชุมชน คือการสร้างสรรค์ความเจริญและยับยั้งความเสื่อมของชุมชน
๒. การพัฒนาชุมชนเป็นการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความรู้และความสามารถของประชาชนและความช่วยเหลือของรัฐบาลร่วมกัน
๓. การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งชักจูง และส่งเสริมประชาชนให้มีความกระตือรือร้นสนใจที่จะเข้าร่วมมือดำเนินการปรับปรุงการทำการมาหากิน และสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น
๔. การพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนากำ ลังความคิด และความสามารถของประชาชนในการทำงานร่วมกัน ระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐบาลกับประชาชนและระหว่างประชาชนด้วยกัน เพื่อปรับปรุงตนเองและชุมชนไปสู่ความเจริญทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม การศึกษาอนามัยและขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมอันจะนำไปสู่ความมั่นคงของชาติ และการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย^{๑๖}

อาร์เธอร์ ดันฮัม (Arthur Dunham) กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน คือ การรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินการไปในแนวทางที่ตนต้องการ โดยอาศัยความร่วมมือกำลังของประชาชนในชุมชนนั้น ในการช่วยเหลือตัวเองและร่วมมือกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ^{๑๗}

การพัฒนาชุมชนมีความหมายที่เป็นได้ทั้งขบวนการ โครงการ วิธีการ และกระบวนการ ขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละคน อธิบายได้ดังนี้

- ๑) การพัฒนาชุมชนในฐานะที่เป็นขบวนการ (movement) หมายถึง “การรณรงค์ (campaign) หรือรวมตัวกันเรียกร้อง (rally) ของมวลชนหรือประชาชน” เพื่อดำเนินการหรือเรียกร้องให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนหรือชุมชน เช่น ความยากจน การถูกกดขี่ข่มเหงเอารัดเอาเปรียบ และการด้อยโอกาส ให้ดีขึ้น โดยผู้เข้าร่วมขบวนการเกิดความไม่พอใจอย่างมากหรือรุนแรง ผู้เข้าร่วมขบวนการจะได้รับการกระตุ้น เร่งเร้า หรือปลุกฝังด้านจิตใจเพื่อเกิดความรู้สึกนึกคิดในลักษณะที่ต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นกว่าเดิม การพัฒนาชุมชนในฐานะนี้จึงให้ความสำคัญกับจิตใจ โดยเฉพาะอุดมการณ์ และจิตวิญญาณเพื่อส่วนรวม โดยผู้เข้าร่วมขบวนการจะเชื่อมั่นและศรัทธาว่าการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นสิ่ง

^{๑๕} สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์, การพัฒนาชนบทในประเทศไทย, หน้า ๕๗.

^{๑๖} ทองคุณ หงษ์พันธ์, แนวคิด ทฤษฎีและการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑.

^{๑๗} Arthur Dunham, “The Outlook for Community Development” in *The Social Welfare Forum 1958* (Proceedings of The National Conference on Social Welfare), p. 3.

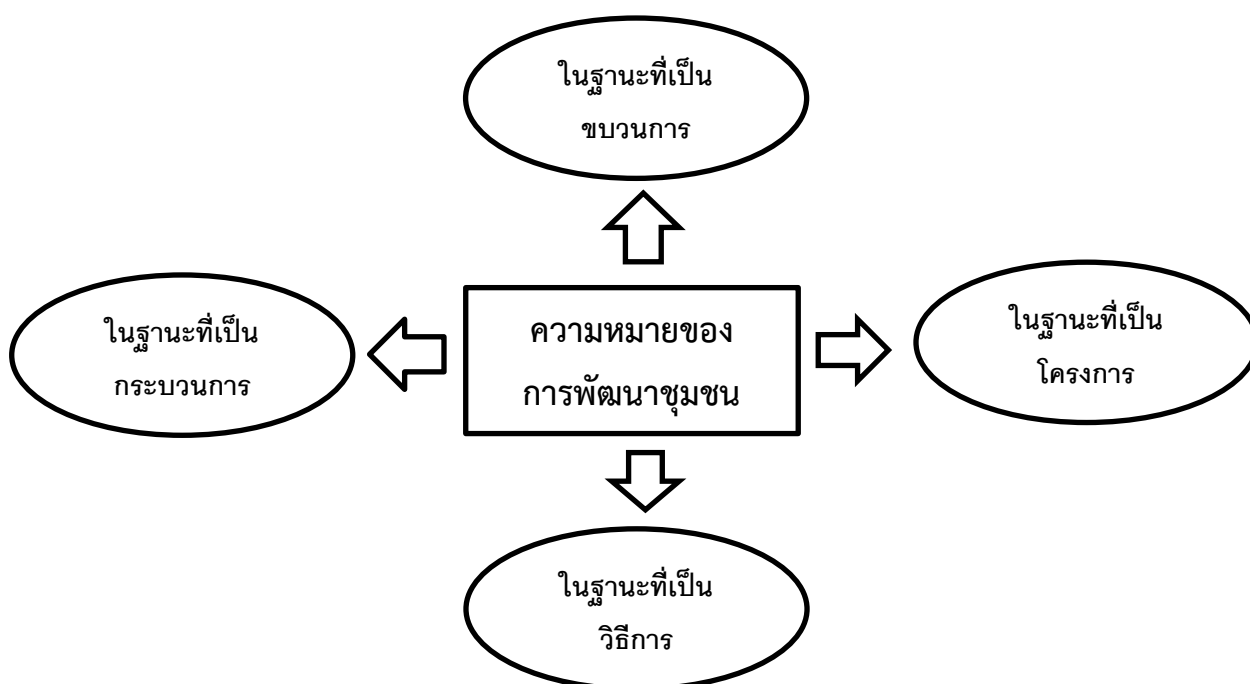
ที่สมควรกระทำอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น การรณรงค์ต่อต้านการทุจริต การรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด และการรณรงค์เพื่อลด เลิกอบายมุข เป็นต้น

๒) การพัฒนาชุมชนในฐานะที่เป็นโครงการ (program) การพัฒนาชุมชนในฐานะนี้ถือว่ารัฐเป็นผู้จัดเตรียมและให้บริการสาธารณะต่าง ๆ แก่ประชาชนหรือชุมชนในรูปของ “โครงการพัฒนาต่าง ๆ” เป็นต้นว่า โครงการสร้างงานในชนบท และโครงการ ๓๐ บาทรักษาทุกโรค เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความต้องการในอันที่จะนำบริการเหล่านั้นไปตอบสนองความต้องการของ ชุมชน

๓) การพัฒนาชุมชนในฐานะที่เป็นวิธีการ (method) มุ่งให้ความสำคัญกับ “วิธีการปฏิบัติงานพัฒนา” เป็นหลัก เช่น ถ้ากิจกรรมพัฒนาทั้งหลายสั่งการหรือดำเนินงานโดยกลไกของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐทั้งหมด โดยที่ประชาชนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมด้วย กิจกรรมพัฒนานั้นก็ไม่ถือว่าเป็นกิจกรรมพัฒนาตามวิธีการพัฒนาชุมชน ตัวอย่างเช่น การทำกิจกรรมที่สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานพัฒนาทุกขั้นตอน

4) การพัฒนาชุมชนในฐานะที่เป็นกระบวนการ (process) หมายถึง การพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงที่ให้ความสำคัญกับ “การดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานผ่านทางกิจกรรมพัฒนาที่ประกอบด้วยหลายขั้นตอนที่สอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ” กระบวนการพัฒนาชุมชนยังต้องเป็นกระบวนการต่อเนื่องอีกด้วย กล่าวคือ หลังจากดำเนินงานหรือปฏิบัติงานผ่านทางกิจกรรมพัฒนาหนึ่งไปแล้ว ก็จะนำไปสู่การเริ่มดำเนินงานหรือปฏิบัติงานผ่านทางกิจกรรมพัฒนาอื่นต่อ ๆ ไปอีก ดังแสดงในรูปภาพที่ ๒.๑

รูปภาพที่ ๒.๑ ความหมายของการพัฒนาชุมชนในฐานะที่เป็นกระบวนการ โครงการ วิธีการ และกระบวนการ

กระบวนการพัฒนาชุมชนในฐานะที่เป็นกระบวนการนี้ ยังให้ความสำคัญกับขั้นตอนการปฏิบัติงานที่คำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงด้านจิตใจมากกว่าผลสำเร็จของงาน กระบวนการพัฒนาชุมชน เล็งเห็นถึงความสำคัญที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในสภาพความเป็นอยู่และความสามารถของประชาชนจากสถานการณ์หนึ่งไปสู่อีกสถานการณ์หนึ่ง เช่น จากสถานการณ์เดิมที่มีประชาชนเพียงสองสามคนเป็นผู้ตัดสินใจไปสู่สภาพที่ประชาชนหลายคนในชุมชนเป็นผู้มีความ สามารถที่จะตัดสินใจเอง หรือจากสภาพที่มีการร่วมมือแต่เพียงเล็กน้อย ไปสู่สภาพที่มีการร่วมมือกันอย่างพร้อมเพรียง หรือจากสภาพความเฉื่อยชาของประชาชนไปสู่สภาพที่ประชาชนมีความกระตือรือร้นที่เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา หรือจากสภาพที่ความช่วยเหลือหรือทรัพยากรจากภายนอกชุมชนไปสู่สภาพที่ประชาชนในชุมชนยอมเสียสละทรัพยากรและแรงงานในชุมชนเพื่อกิจกรรมพัฒนา เป็นต้น ตัวอย่างกระบวนการพัฒนาชุมชนที่มีการดำเนินงานผ่านทางกิจกรรมพัฒนาที่ประกอบด้วยหลายขั้นตอนที่สอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ เช่น แบ่งเป็น ๖ ขั้นตอน เป็น ๕ ขั้นตอน หรือ ๓ ขั้นตอน ตามลำดับ ดังนี้

ขั้นตอนที่หนึ่ง การศึกษาและสำรวจสภาพของชุมชน เริ่มต้นจากผู้ปฏิบัติงานพัฒนา ดำเนินการสำรวจสภาพของชุมชนที่ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะเข้าไปปฏิบัติงานด้วย

ขั้นตอนที่สอง การศึกษาขีดความสามารถที่มีอยู่ของชุมชน โดยผู้ปฏิบัติงานพัฒนา ดำเนินการพิจารณาขีดความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชน

ขั้นตอนที่สาม การจัดลำดับความสำคัญ ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาดำเนิน การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการของชุมชน

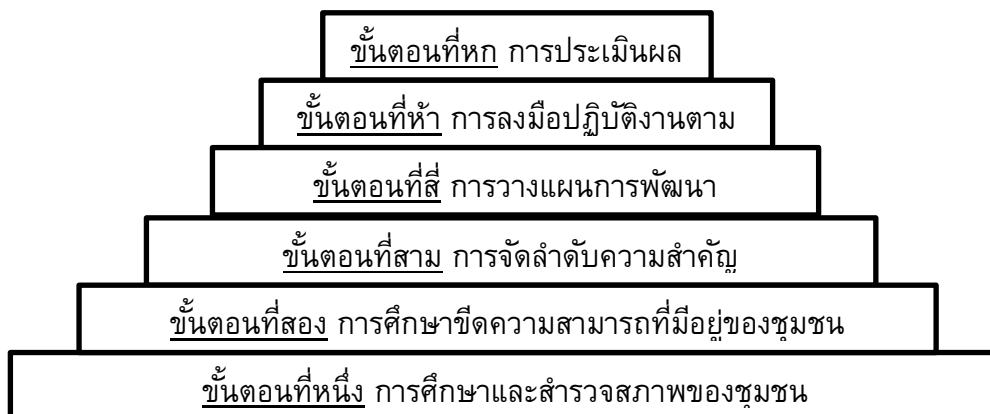
ขั้นตอนที่สี่ การวางแผนการพัฒนา ผู้ปฏิบัติงานดำเนินการวางแผนการพัฒนาโดยยึดข้อเท็จจริงที่ได้จากการศึกษาและสำรวจสภาพของชุมชนข้างต้น

ขั้นตอนที่ห้า การลงมือปฏิบัติงานตามแผน ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาลงมือดำเนินงานตามแผนพัฒนาที่ได้วางไว้

ขั้นตอนที่หก การประเมินผล ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาดำเนินการประเมินผลกิจกรรมพัฒนาที่ได้ดำเนินงานไปแล้วรวมตลอดถึงการพิจารณาวางแผนกิจกรรมพัฒนาต่อไปอีกในทุกขั้นตอนข้างต้นนี้

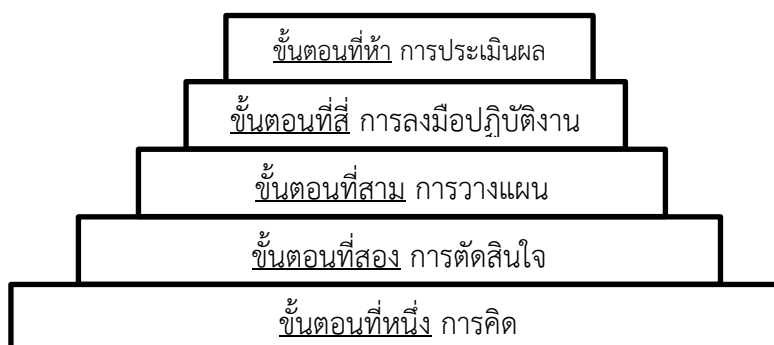
การดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานผ่านทางกิจกรรมพัฒนาข้างต้นนี้มีไว้เฉพาะผู้ปฏิบัติงานพัฒนาเท่านั้น แต่ยังหมายถึงประชาชนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

รูปภาพที่ ๒.๒ กระบวนการพัฒนาชุมชนที่แบ่งเป็น ๕ ขั้นตอน

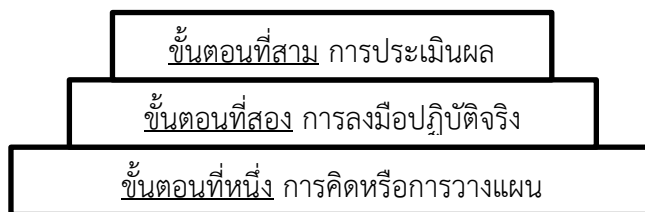
ตัวอย่างกระบวนการพัฒนาชุมชนที่มีการดำเนินงานผ่านทางกิจกรรมพัฒนาที่ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอนที่สอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ เช่น การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมใน ขั้นตอนที่หนึ่ง การคิด ขั้นตอนที่สอง การตัดสินใจ ขั้นตอนที่สาม การวางแผน ขั้นตอนที่สี่ การลงมือปฏิบัติงาน และ ขั้นตอนที่ยี่ห้า การประเมินผล

รูปภาพที่ ๒.๓ กระบวนการพัฒนาชุมชนที่แบ่งเป็น ๕ ขั้นตอน

อาจจัดแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนก็ได้ เช่น ขั้นตอนที่หนึ่ง การคิดหรือการวางแผน ขั้นตอนที่สอง การลงมือปฏิบัติจริง และ ขั้นตอนที่ยี่สาม การประเมินผล

รูปภาพที่ ๒.๔ กระบวนการพัฒนาชุมชนที่แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน

จากความหมายของคำว่า “การพัฒนาชุมชน” ทั้งหมดข้างต้น ทำให้สรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

๑) เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนหรือชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ หรืออาจจัดแบ่งเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ให้ดีขึ้น

๒) ยึดหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน พร้อมกับสนับสนุนให้ประชาชนมีความคิด ริเริ่ม และร่วมมือกันช่วยเหลือตัวเอง

๓) หน่วยงานของรัฐคอยให้การสนับสนุนด้านวิชาการ รวมทั้งการเปิดโอกาสให้หน่วยงานของภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทร่วมด้วย

๔) ในที่นี้ถือว่า การพัฒนาชุมชนมีฐานะเป็นกระบวนการที่ผู้ปฏิบัติงานพัฒนา และ/หรือประชาชน นำไปใช้เป็นกลยุทธ์ (strategy) หรือมรรควิธี (means) หรือแนวทางในการดำเนินงานผ่านทางกิจกรรมพัฒนาต่าง ๆ อย่างมีขั้นตอนที่เป็นระบบระเบียบทั้งในเมืองและในชนบท

๕) การให้ความหมายคำว่า “พัฒนาชุมชน” มิใช่เป็นการนำคำว่า “พัฒนา” กับ คำว่า “ชุมชน” มาต่อดัดกันแล้วแปลความหมายรวมกันไป เท่าที่ผ่านมา มีผู้รู้เป็นจำนวนมากได้แปลหรือให้ความหมายเช่นนี้ แต่ในที่นี้ คำว่า พัฒนาชุมชน เป็นคำ ๆ เดียวที่มีความหมายของตัวเองโดยเฉพาะ ไม่ต้องอาศัยความหมายของคำว่าพัฒนาและคำว่าชุมชนมาเป็นพื้นฐานในการกำหนดความหมายแต่ละประการใด

๖) คำว่า การพัฒนาชุมชน (community development) มิได้มีความหมายเดียวกันหรือเหมือนกับคำว่า พัฒนา (development) เหตุผลก็คือ การพัฒนาชุมชนเป็นคำที่มีความหมายเป้าหมาย ปรัชญา แนวคิด หลักการ และการดำเนินงานที่แตกต่างไปจากคำว่าพัฒนา กล่าวโดยย่อ “การพัฒนาชุมชนไม่ใช่การพัฒนาโดยทั่วไป” ตัวอย่างเช่น (๑) ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนมุ่งพัฒนาและให้ความสำคัญกับคนมากที่สุด แต่การพัฒนาโดยทั่วไปมุ่งพัฒนาทางวัตถุ เศรษฐกิจ หรือพื้นที่เป็นหลัก (๒) การพัฒนาชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนอย่างมาก แต่การพัฒนาโดยทั่วไปไม่ให้ความสำคัญกับประชาชนมากเท่าที่ควร หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมพอเป็นพิธีหรือเพื่อให้ครบขั้นตอนเท่านั้น (๓) การพัฒนาชุมชนมีแนวคิดที่ต้องการให้ประชาชนช่วยเหลือตัวเอง และปกครองตนเอง โดยรัฐคอยให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการ ในขณะที่การพัฒนาโดยทั่วไปมีส่วนสำคัญทำให้ประชาชนต้องพึ่งพาพึ่งพิงสังคมเมืองหรือรัฐหรือบุคคลภายนอกชุมชน

อีกทั้ง (๔) การพัฒนาชุมชนเน้นขั้นตอนการดำเนินงาน เช่น การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจ วางแผน ลงมือปฏิบัติงาน และประเมินผล แต่การพัฒนาโดยทั่วไปมุ่งที่ผลสำเร็จของงานเป็นหลัก เหล่านี้เป็นต้น

สำหรับขอบเขตของการพัฒนาชุมชนในฐานะที่เป็นกระบวนการนั้น กว้างขวางมาก ยกตัวอย่าง เช่น

๑) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนหรือตั้งใจไว้ก่อน เช่น มีเป้าหมาย ทิศทาง ระยะเวลา และขั้นตอนการดำเนินงาน เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้ปฏิบัติงานพัฒนา และ/หรือ ประชาชนเป็นผู้วางแผนนั้น

๒) เป็นกระบวนการพัฒนาให้ประชาชนในชุมชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ หรือทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

๓) เป็นกระบวนการที่นำทรัพยากรธรรมชาติและประชาชนในชุมชนมาใช้ประโยชน์และสร้างประโยชน์แก่ชุมชนให้มากที่สุด

๔) เป็นกระบวนการให้การศึกษาแก่ประชาชน โดยเน้นการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติ และแนวคิดให้ถูกต้อง

๕) เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับขีดความสามารถของประชาชน และแนวนโยบายของรัฐ

๖) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนรู้จักวิธีช่วยตนเองโดยใช้พลังกลุ่มเป็นสำคัญ

๗) เป็นกระบวนการที่อาศัยความร่วมมือระหว่างประชาชนกับประชาชน และประชาชนกับหน่วยงานของรัฐ และภาคเอกชน

๘) เป็นกระบวนการที่อาศัยความช่วยเหลือทางวัสดุอุปกรณ์และวิชาการจากภาครัฐและภาคเอกชนภายนอกชุมชนเมื่อจำเป็นหรือเกิดขีดจำกัดความสามารถของชุมชน

๙) เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้ประชาชนมีความคิดริเริ่มในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

๑๐) เป็นกระบวนการพัฒนาที่ต้องพิจารณาถึงสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทำการพัฒนา

๑๑) เป็นกระบวนการพัฒนาที่ใช้หลักการและแนวทางของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเป็นพื้นฐานในการดำเนินงาน

๑๒) เป็นกระบวนการที่ผสมผสานความรู้ความสามารถของบุคคลหลายสาขาเข้าด้วยกัน อันมิใช่เป็นงานของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะ

๑๓) ผลประโยชน์ของการพัฒนาที่เกิดขึ้นต้องตกแก่ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนนั้น^{๑๘}

^{๑๘} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, ความหมายของการพัฒนา คำที่มีความหมายใกล้เคียง และแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนา, เอกสารประกอบการเรียนการสอนรายวิชา EA๓๒๑, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ม.ป.ท.), หน้า ๑๑-๑๗.

ผ.ศ. สนธยา พลศรี ให้แนวความคิดการพัฒนาชุมชน ดังต่อไปนี้

๑) คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมากที่สุดของชุมชน ในการพัฒนาชุมชนต้องเชื่อมั่นและศรัทธาของมนุษย์ เพราะมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองและชุมชนจนมีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน การพัฒนาชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ร่วมแสดงแนวคิด ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นหน้าที่ของประชาชนเพราะการพัฒนาเป็นของประชาชน เพื่อประชาชน โดยประชาชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและสังคม

๓) การช่วยเหลือตัวเองและชุมชน ในการพัฒนาเป็นการเสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนให้สามารถพัฒนาตัวเองและชุมชน การขอความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชนต้องเป็นสิ่งที่เกินขีดความสามารถของประชาชนในชุมชน

๔) การใช้ทรัพยากรในชุมชน การพัฒนาย่อมเกิดประโยชน์แก่ชุมชน โดยการใช้ทรัพยากรในชุมชน เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง โดยไม่หวังพึ่งพาจากภายนอกชุมชน เพราะชุมชนอื่นๆ ก็ต้องมีการนำทรัพยากรเพื่อพัฒนาชุมชนเช่นกัน และเป็นการผลักดันเพื่อปลูกจิตสำนึกการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตน

๕) การริเริ่มของประชาชนในชุมชน การพัฒนาเป็นสิทธิเสรีภาพของคนในการพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการพัฒนาอย่างแท้จริง โดยประชาชนได้ริเริ่มในการจัดการโครงการต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนสามารถที่จะคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาของชุมชนตนเอง โดยมีหวังจะพึ่งพาอาศัยองค์กรจากรัฐหรือชุมชนภายนอก

๖) ขีดความสามารถของชุมชนและรัฐบาล การพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นพัฒนาคนและทรัพยากรในท้องถิ่น เพราะรัฐบาลมีความจำกัดด้านขีดความสามารถ ทั้งบุคลากร งบประมาณหรือทรัพยากร ส่วนขีดจำกัดของชุมชนในเรื่องความไม่พร้อมของคน และทรัพยากรไม่เพียงพอ

๗) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน การพัฒนาชุมชนจำเป็นที่จะต้องมีการประสานงานในระหว่างชุมชนและรัฐบาลเพื่อจะให้การพัฒนาประสบความสำเร็จ โดยไม่ปล่อยให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งรับผิดชอบงานเพียงฝ่ายเดียว เพราะรัฐบาลและชุมชนต่างมีขีดจำกัดความสามารถในการพัฒนาที่แตกต่างกัน

๘) การพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกัน หลายด้านจะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้ เพราะการพัฒนามีหลายกิจกรรมทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้ การพัฒนาจึงต้องประสานงานกันหลายด้าน ทั้งตัวบุคคล หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ

๙) การสมดุลในการพัฒนา การพัฒนามีกิจกรรมต้องทำอยู่หลายด้านไม่ใช่มีเพียงกิจกรรมเดียว ทำให้การดำเนินการต้องเป็นไปพร้อมกันทุกด้าน ไม่ใช่เรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างคนกับชุมชน ชุมชนกับสิ่งแวดล้อม และความสมดุลระหว่างรูปธรรมและนามธรรม

๑๐) การศึกษาภาคชีวิต การพัฒนาชุมชนมีลักษณะที่ให้การศึกษากับประชาชนในชุมชนทุกเพศทุกวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต การพัฒนาชุมชนจึงต้องมีลักษณะที่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องต่อกิจกรรมของชุมชน เป็นวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายที่วางไว้และสอดคล้องกับนโยบายของ

รัฐบาล เป็นโครงการที่มีแผนงานมุ่งเน้นความคิดของชุมชนเพื่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนา และเป็นขบวนการทางสังคมที่คอยกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในการพัฒนาชุมชนตลอดเวลา^{๑๙}

พระมหาดรค์ จิตตโสภณ ได้กล่าวถึงการพัฒนาของพระสงฆ์ที่กำลังปฏิบัติธรรมอยู่พอจะสรุป ดังนี้ พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ ด้วยการมีสำนึกกบฏปฏิบัติธรรม ทำหน้าที่ให้การศึกษาทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน และการเป็นผู้นำในการพัฒนาชนบทในรูปแบบต่างๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาท้องถิ่นให้มีความเจริญก้าวหน้า^{๒๐}

สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์ ได้ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้ โดยประชาชนเข้าร่วมมีริเริ่มดำเนินงานเอง และสรุปความสำคัญของการพัฒนาชุมชนไว้ ดังนี้

๑) การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนหนึ่งดีขึ้นหรือมีวิวัฒนาการดีขึ้น โดยมีวิวัฒนาการดีขึ้น คือ เจริญด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จะต้องพัฒนาด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ

๒) การพัฒนาชุมชนนั้นเป็นการส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งนี้โดยประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินงานเอง^{๒๑}

กล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนมีความหมายหลากหลาย หาข้อยุติได้ยาก ขึ้นอยู่กับมุมมองของผู้รู้หรือผู้เชี่ยวชาญแต่ละคน เช่น อาจจัดแบ่งเป็น ๔ ฐานะ ได้แก่ ฐานะที่เป็นขบวนการ โครงการวิธีการ และกระบวนการ นอกจากนี้ ยังได้มีการนำคำว่า การพัฒนาชุมชนมาประยุกต์หรือพัฒนาตลอดมา ทำให้ความหมายหรือจุดเน้นของการพัฒนาชุมชนในแต่ละยุคแตกต่างกันได้ ความแตกต่างเช่นนี้มีมาช้านาน และปัจจุบันก็ยังหาข้อยุติที่เป็นแนวทางเดียวกันไม่ได้ กล่าวได้ว่า คำว่า การพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในฐานะที่เป็นกระบวนการนอกจากมีขอบเขตกว้างขวางมากแล้ว ยังมีความหมายแตกต่างไปจากคำว่า การพัฒนาโดยทั่วไป อีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ถือว่าการพัฒนาชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาที่สำคัญแนวทางหนึ่ง และเมื่อพิจารณาถึงข้อแตกต่างระหว่างการพัฒนากับการพัฒนาชุมชน พบว่า ในระยะเริ่มแรกของการปฏิบัติงานพัฒนาชุมชนในประเทศไทย นั้น มีการเข้าใจกันว่าเป็นงานซ้ำซ้อนกับงานในหน้าที่ของหน่วยงานอื่น เช่น กรมการปกครอง นอกจากนี้ ยังไม่เชื่อกันว่า การพัฒนาชุมชนเป็นหลักการหรือวิธีการ หรือกลยุทธ์ที่สามารถนำไปใช้ได้ทุกหน่วยงานทั้งในเมืองและในชนบท และทั้งในภาครัฐและเอกชน ด้วยเหตุผลที่ว่า มีหน่วยงานเอกชนเป็นจำนวนมากที่ปฏิบัติงานพัฒนาประสบความสำเร็จมากกว่ากรมการพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐ อันเป็นเรื่องที่กรมการพัฒนาชุมชนต้องพิสูจน์และแสดงผลงานเพื่อลบล้างความเชื่อนี้ต่อไป

^{๑๙} สนธยา พลศรี , **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๔-๔๕.

^{๒๐} พระมหาดรค์ จิตตโสภณ, **พระพุทธศาสนากับการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๗-๒๘.

^{๒๑} สุวิทย์ ยิ่งวรพันธ์. **การพัฒนาในชุมชน**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :<http://comdev.ricr.ac.th/elearning.htm> [๑ ธ.ค. ๒๕๕๗].

๒.๑.๔ หลักการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นเพียงหลักการเท่านั้น ซึ่งทางองค์การสหประชาชาติได้กำหนดหลักการดำเนินงานพัฒนาในที่ประชุมเดือนมีนาคม ๒๕๐๐ ไว้ ๑๐ ประการ คือ

๑. โครงการพัฒนาชุมชน จะต้องให้สอดคล้องกับความต้องการอันแท้จริงของประชาชน เริ่มจากโครงการง่าย ๆ ก่อนแล้วค่อย ๆ ไปสู่โครงการที่ยากขึ้น

๒. โครงการพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องเป็นโครงการอเนกประสงค์ คือ มีวัตถุประสงค์เพื่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน หรือปรับปรุงความสุขความเจริญได้ในหลายๆ ด้านพร้อมๆ กัน

๓. การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องเริ่มการดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติประชาชนพร้อม ๆ กับการพัฒนาชุมชน หรือพร้อม ๆ กับการดำเนินการของชุมชน

๔. ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนในโครงการพัฒนาชุมชนอย่างเต็มที่ เพื่อเป็นการสร้างพลังชุมชนและจัดรูปสถาบันหรือหน่วยงานปกครอง หน่วยงานบริหารงานของประชาชนขึ้น

๕. ต้องแสวงหาผู้นำในท้องถิ่นและพัฒนาผู้นำท้องถิ่นขึ้นตามลักษณะของกิจกรรมและความจำเป็นของชุมชน

๖. ให้สตรีและเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการให้มากที่สุด เพราะสตรีมีบทบาทสำคัญต่อการขยายตัวของงานและแนวความคิดต่าง ๆ ส่วนเยาวชนสามารถเป็นกำลังรับช่วงงานและขยายผลงานได้เป็นอย่างดี

๗. รัฐบาลจะต้องจัดบริการไว้ให้พร้อมเพื่อสนับสนุนงาน และเป็นหลักประกันในประสิทธิภาพของผลงานและเป็นที่กำลังใจให้แก่ประชาชน

๘. ต้องมีการวางแผนงานเพื่อการพัฒนาชุมชนตั้งแต่ระดับประเทศถึงระดับท้องถิ่นและการบริหารในทุกระดับจะต้องมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง

๙. ในการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชนนั้น ควรสนับสนุนให้องค์การของเอกชนองค์การอาสาสมัครต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติและระดับนานาชาติได้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

๑๐. ในการวางแผนการพัฒนาชุมชนนั้น ต้องมีการวางแผนให้มีการพัฒนาหรือความเจริญก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน ทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ระดับกับทุกส่วนของประเทศ^{๒๒}

การพัฒนาชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ในการพัฒนาเป็นแม่แบบของการพัฒนาชุมชนในทุกแง่มุม ซึ่งหลักการพัฒนาชุมชนดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ถือว่าครอบคลุมถึงการวางแผนพัฒนาชุมชนได้อย่างครบถ้วน

๒.๑.๕ องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนมีองค์ประกอบหลากหลาย ซึ่งแต่ละองค์ประกอบล้วนมีความสำคัญ ในที่นี้จะกล่าวไว้ ๑๐ ประการ คือ

๑. การพัฒนาชุมชน คือ การพยายามที่จะยกมาตรฐานการครองชีพของประชาชนภายในชุมชนให้ดีขึ้นหรืออาจจะกล่าวได้ว่า การพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้คนหรือชุมชนนั้นมีความ

^{๒๒} สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, หน้า ๕๔-๕๕.

เจริญขึ้น ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทั้งนี้หมายถึง การทำให้คนในชุมชนนั้นมีความกินดีอยู่ดีขึ้นกว่าเดิม โดยอาศัยความร่วมมือจากประชาชนเอง ที่จะต้องช่วยตนเองในการพัฒนาด้วยการเข้ามาคิดพิจารณาตัดสินใจและดำเนินการด้วยตนเองบนพื้นฐานของความสมัครใจ ทั้งนี้เพราะการพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ตัวประชาชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาทุกสาย ต้องการให้ประชาชนมีทักษะ มีความรับผิดชอบที่จะช่วยเหลือตนเอง

๒. การพัฒนาชุมชนมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือเป็นลักษณะทางกายภาพตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน การประพฤติปฏิบัติแบบเก่า ๆ ของชุมชนนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้งสองอย่างด้วยกัน ด้วยวิธีการให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยเน้นการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและแนวความคิดให้ถูกต้อง

๓. การดำเนินงานจะต้องสนองตอบต่อความต้องการของประชาชน ทั้งนี้หมายถึงว่ากิจกรรมใด ๆ ที่จะนำไปส่งเสริมให้ประชาชนรับปฏิบัติ จะต้องเป็นกิจกรรมที่ประชาชนมีความต้องการอยู่แล้ว หรือเป็นกิจกรรมที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของประชาชน และสามารถทำให้ประชาชนรู้สึกต้องการได้

๔. การพัฒนาชุมชนจะต้องใช้หลักการยั่วยุ เร่งเร้า ส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่มและรู้จักวิธีช่วยตนเองโดยพลังกลุ่มคน ตลอดจนการดำเนินการไปตามโครงการพัฒนานั้น

๕. ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นเตือน ยั่วยุและส่งเสริมให้ประชาชนในชนบทเกิดความคิดริเริ่มขึ้น

๖. แผนงานพัฒนาที่อาศัยความร่วมมือระหว่างประชาชนกับประชาชน และประชาชนกับหน่วยงานของรัฐบาล และองค์การอาสาสมัครเอกชน

๗. รัฐบาลหรือแหล่งให้ความช่วยเหลือจากภายนอก จะให้ความช่วยเหลือเฉพาะสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกินความสามารถที่ชุมชนหรือราษฎรจะจัดหามาได้เอง เช่น ความรู้ทางวิชาการวัสดุ และเงินเท่าที่จำเป็น

๘. จะต้องมีการรวบรวมผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน มิใช่ดำเนินการแต่เพียงหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใด เพราะปัญหาของชุมชนอยู่นอกเหนือความสามารถของหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใด โดยเฉพาะการที่จะพัฒนาชุมชนให้ได้ผลจะต้องเป็นการพัฒนาโดยมุ่งประชาชนเป็นหลัก ดังนั้นจึงใช้หลักการที่เรียกว่าการพัฒนาแบบเบ็ดเสร็จ คือ มุ่งที่จะพัฒนาทุก ๆ ด้าน ไม่ใช่เพียงด้านใดด้านหนึ่งด้านเดียว

๙. ขบวนการพัฒนาชุมชน จะต้องพิจารณาถึงสังคม ประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นหลัก

๑๐. วิธีการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยหลักการและแนวทางระบอบประชาธิปไตยเป็นพื้นฐานในการดำเนินการ^{๒๓}

^{๒๓} จีรพรรณ กาญจนจิตรรา, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๓), หน้า ๒๐-๒๒.

๒.๑.๖ วิธีการพัฒนาชุมชน

จากความหมาย แนวคิด หลักการพัฒนาชุมชนที่ศึกษามาแล้วในเบื้องต้นและพื้นฐานในการที่จะกำหนดวิธีการที่จะใช้ในการพัฒนาชุมชน นักวิชาการและนักปฏิบัติการพัฒนาชุมชนได้กล่าวถึงวิธีการพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี ได้เสนอแนะวิธีการพัฒนาชุมชนไว้ ๗ วิธีการ คือ

๑. การให้การศึกษอบรมแก่ประชาชนที่มีการศึกษต่ำ ให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์โดยกระบวนการให้การศึกษอบรม พัฒนาความรู้ ความคิด เฉลียวฉลาด อันจะนำไปสู่การสร้างสรรค์แต่สิ่งที่ดีงามซึ่งได้จากการศึกษอบรม

๒. การจัดตั้งกลุ่มและพัฒนากลุ่มหรือองค์กรของประชาชนให้เป็นผู้พร้อมที่จะรับและร่วมปฏิบัติในสิ่งเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ อันเกิดจากการพัฒนาอยู่เสมอ รวมพลังความคิดแรงกาย แรงใจ และวัสดุ เงินทุน เพื่อรวมกันเป็นกลุ่มขึ้น และเป็นองค์กรสร้างพลังการคิดตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและรับผิดชอบด้วยกัน อันเป็นการสร้างความเชื่อมั่นร่วมกันในหมู่ประชาชนเป็นตัวของตัวเองในที่สุด

๓. การสรรหาและพัฒนาผู้นำของชุมชน การจัดตั้งกลุ่มของประชาชนขึ้น เพื่อบริหารงานและคิดสร้างกิจกรรมและแนะนำกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มออกให้เกิดประโยชน์ โดยต้องมีผู้นำและผู้ปฏิบัติงานอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เป็นผู้นำที่ดีและเข้มแข็งสามารถปฏิบัติหน้าที่ด้านบริการและนำความคิดประชาชนแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐได้เป็นอย่างดี

๔. การส่งเจ้าหน้าที่ของรัฐออกไปปฏิบัติงานอย่างเป็นมิตรกับประชาชนในชุมชน เจ้าหน้าที่ของรัฐควรทำหน้าที่เป็นเพื่อนคู่คิด คอยแนะนำแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการคิดริเริ่มการแสวงหาพลังมวลชน กระตุ้น เร่งเร้าให้ประชาชนมีความคิดริเริ่ม และกล้าคิด มีความรับผิดชอบต่อการพัฒนาชุมชนของตนเองได้

๕. การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาชุมชน การพัฒนาชุมชนเชื่อมั่นว่าการเริ่มต้นที่ดีช่วยให้งานสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง และการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาชุมชนนั้นไม่ควรจะล้มเหลวเพราะจะเป็นการทำลาย แรงบันดาลใจ ความกล้ากระตือรือร้นในการทำงานของประชาชน ดังนั้น การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาความต้องการของชุมชนควรต้องมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและตระหนักในปัญหามากขึ้น ดังนั้นก่อนลงมือทำโครงการพัฒนาจะต้องมีการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในทุก ๆ ด้าน ของชุมชน และข้อมูลแต่ด้านให้ประชาชนและผู้นำมีส่วนร่วมรับผิดชอบรับรู้อย่างใกล้ชิดเพราะประชาชนและผู้นำได้รับรู้ปัญหาด้วยตัวของเขาเอง

๖. การวางแผนและวางโครงการ การพัฒนาชุมชนนั้นจะต้องมีการวางแผนอย่างมีระบบและมีหลักวิชาการ การนำแผนออกปฏิบัติโดยจัดทำเป็นแผนโครงการต่าง ๆ และการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงเน้นการวางแผน วางโครงการขึ้นโดยประชาชนตามสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชน และทางฝ่ายรัฐบาลจะต้องมีการวางแผนจากเบื้องบนแล้วต้องมีการวิเคราะห์ให้สอดคล้องกับแผนของประชาชนเป็นสำคัญ

๗. การประสานงานและการร่วมมือในการปฏิบัติงาน การพัฒนาชุมชนไม่ใช่เป็นงานของประชาชนหรือหน่วยงานของรัฐคนใดคนหนึ่ง หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะแต่เนื่องจากกิจกรรมที่จะต้องพัฒนาในชุมชนนั้นมีมากมาย จะต้องทำให้การประสานสอดคล้องเกื้อกูลกัน ดังนั้นการประสานงานทั้งทางวิชาการ บุคคล งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้ในโครงการจึงมีความจำเป็น

และสำคัญ ในโครงการและการนำโครงการออกปฏิบัติและขั้นตอนต่าง ๆ ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลทุกคนทุกหน่วยงานที่รับผิดชอบจะต้องให้ความร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบและความถนัดของตน เพื่อให้การวางแผน การปฏิบัติออกมาให้เกิดความรัดกุมและรับรู้ร่วมกันจากการมีส่วนร่วมทุกฝ่าย^{๒๔}

จากความหมายของการพัฒนาชุมชน ปรัชญา แนวคิด อุดมการณ์ หลักการพัฒนาหรือองค์ประกอบของการพัฒนา วิธีการและกระบวนการของการพัฒนา เป็นสิ่งที่ผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นจะต้องเข้าใจอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นผู้นำท้องถิ่น ผู้ใหญ่ กำนัน พระภิกษุสงฆ์ หรือเจ้าหน้าที่ทางราชการองค์กรต่างๆ จะต้องรับรู้ ถู่ว่า หลักการพัฒนานั้นจะเป็นกรอบแนวคิดหรือยุทธวิธีในการพัฒนาชุมชน

๒.๑.๖ เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

ในการพัฒนาชุมชนต้องมีเป้าหมายที่สำคัญในการดำเนินงาน ผู้วิจัยจึงนำเสนอนักวิชาการทางสังคมศาสตร์ด้านการพัฒนาไว้ คือ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้พูดถึงเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนนั้น เป็นเป้าหมายอุปกรณ์ (Instrumental goal) คือ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชนสิ่งแวดล้อมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ เช่น การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา สังคม วัฒนธรรม ครอบครัวและประชากร อนามัยและสาธารณสุข นันทนาการ^{๒๕}

จิรพรรณ กาญจนจิตรา กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนว่า เป้าหมายสุดยอด (Ultimate goal) คือการพัฒนาคน โดยมุ่งให้คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการแก้ไขปัญหาการตัดสินใจของตนเองในการที่จะปรับปรุงสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชุมชน บนพื้นฐานของการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย^{๒๖}

สุเทพ เชาวลิติ กล่าวว่า “กรมการพัฒนาชุมชน มีเป้าหมายในการพัฒนาชุมชนอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. เร่งการเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ และลดรายจ่ายของชุมชน
๒. ปรับปรุงส่งเสริมสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้น
๓. ปรับปรุงส่งเสริมอนามัย และสุขาภิบาล
๔. ส่งเสริมการศึกษา และวัฒนธรรมตลอดทั้งให้เรียนรู้ในสิ่งที่จำเป็น
๕. พัฒนาประชาชนให้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนจาก

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนให้ได้ผลอย่างมีประสิทธิภาพสมบูรณ์นั้นต้องพัฒนาทั้งคนและสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน^{๒๗}

^{๒๔} ยูวัฒน์ วุฒิเมธี, หลักการพัฒนาชุมชนและพัฒนาชนบท, หน้า ๔๕.

^{๒๕} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๑๖-๒๐.

^{๒๖} จิรพรรณ กาญจนจิตรา, การพัฒนาชุมชน, หน้า ๕๒.

^{๒๗} สุเทพ เชาวลิติ, หลักการพัฒนาชุมชน, หน้า ๓๘.

๒.๒ พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน

สังคมไทยปัจจุบันมีปัญหามากมาย หากความสงบมีได้ ทั้งที่เป็นแดนแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาถึงเหตุที่แท้จริงแล้วจะพบว่ามูลเหตุของปัญหามีจุดกำเนิดมาจากความเสื่อมทางจิตใจของคนในสังคมเป็นเพราะการขาดคุณธรรมประจำใจ ดังนั้นการแก้ปัญหาที่ถูกต้องที่สุด คือการทำให้คนในสังคม มีศีลธรรมประจำใจ การปลูกฝังศีลธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจได้ ดังนั้น จำเป็นต้องมีปัจจัยอยู่หลายประการข้อสำคัญที่สุดก็คือ “การมีแบบอย่างที่ดีของสังคม” การมีแบบอย่างที่ดีของสังคมหมายถึง คุณความดีที่คนไทยทุกคนสมควรนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้ทั้งหมด ซึ่งมีปรากฏอยู่แล้วใน “หลักพุทธธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา”

พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงวางหลักปฏิบัติเพื่อการบรรลุถึงจุดมุ่งหมายไว้มากมาย อันเป็นหลักที่ทุกคนจะต้องมีความเข้มแข็งที่จะตั้งมั่น เพื่อก้าวสู่การเป็นผู้ที่มีมาตรฐานในชีวิตที่มั่นคงทั้งยังเป็นการร่วมมือกันสร้างสรรค์สังคมให้เจริญและมั่นคง ซึ่งในสังคมปัจจุบันเมื่อแนวโน้มของการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไป โดยหันมาเน้นการพัฒนาจิตใจและการพัฒนาด้านคนมากขึ้น ก็เป็นโอกาสที่วัดและพระสงฆ์หรือพระพุทธศาสนาทั้งหมดจะได้รื้อฟื้นบทบาทในการพัฒนาและบทบาทของผู้นำในการพัฒนาขึ้นมาใหม่โดยปรับตัวปรับวิธีการและปรับบทบาทนั้นให้เข้ากับสภาพปัจจุบันการที่จะนำทางพัฒนาและรับบทบาทต่างๆ ในการพัฒนาให้ได้ผลดี จะต้องมีความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทที่เหมาะสม และขอบเขตของการดำเนินบทบาทของวัดและพระสงฆ์แล้ว สิ่งสำคัญก็คือ จะต้องมียุทธศาสตร์นำทางสำหรับชี้แนวทางของการพัฒนาอย่างชัดเจน ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและสอดคล้องกับงานวิจัยมานำเสนอต่อไปนี้

๒.๒.๑ หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน มีดังนี้

๑) หลักธรรมสังคหวัตถุ

การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน ถือว่าเป็นอีกหนึ่งบทบาทที่สำคัญในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนให้กลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นการสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่ประชาชน โดยการนำหลักสังคหวัตถุ ๔ มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนให้เกิดการอยู่ดีมีความสุข^{๒๔} ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวมีความสำคัญมากในการยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และนักวิชาได้นำมาอธิบายขยายความเพื่อให้สะดวกต่อศึกษาและนำไปประพฤติปฏิบัติดังนี้

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวถึงสังคหวัตถุไว้ใน พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จติกนิบาต สังคหวัตถุสูตรไว้ ดังนี้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการนี้

สังคหวัตถุ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ทาน (การให้)

^{๒๔} เสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

๒. เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก)

๓. อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์)

๔. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ ๔ ประการนี้แล

ทาน เปยยวัชชะ อตถจริยาในโลกนี้

และสมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร

สังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก

เหมือนลิมสลักที่ยึดคุมรซึ่งเล่นไปไว้ได้ฉะนั้น

ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดา

ก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุ

แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้

ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่

และเป็นผู้นำสรรเสริญ^{๒๙}

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงหลักการบริหารคนว่า การบริหารคนนี้ยังมีสิ่งลึกลับอีกอย่างหนึ่ง คือ เครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ เราไว้วางใจเขา เรารักเขา เราหวังดีต่อเขา อย่างนี้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ คงได้ยินได้ฟังมาแล้วจากหนังสือธรรมะทั่ว ๆ ไป เรื่อง สังคหวัตถุ

- การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

- การพูดจาไพเราะ

- การบำเพ็ญประโยชน์

- การทำตัวให้เป็นเกลอ หรือ เป็นเพื่อนมากกว่าที่จะเป็นนาย

หรือเรียกว่าความงดงามในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน อันเป็นเครื่องหวงเหนี่ยวให้เกิดความร่วมมือกันได้^{๓๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุ ๔ คือ หลักธรรม ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคนและประสานหมู่ชนไว้ให้มีความสามัคคีกันประกอบด้วย

๑. ทาน ให้ปัน คือ ความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือ ทรัพย์สิน สิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจและศิลปวิทยา

๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรีทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อตถจริยา ทำประโยชน์แก่กัน คือ ช่วยเหลือด้วยร่างกายและชวนช่วยช่วยเหลือกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

^{๒๙} อก. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑.

^{๓๐} พุทธทาสภิกขุ, **บริหารธุรกิจแบบพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: อตัมมโย, มปป.), หน้า ๑๕.

๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาค ปฏิบัติตนสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๓๑}

พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย ได้ให้ความหมายว่า สังคหัตถ์ ๔ คือ ข้อปฏิบัติสำหรับการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

๑) ทาน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน มีน้ำใจต่อกันและกัน ได้แก่ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแบ่งปัน ความสุขให้แก่กันและกัน ทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของ และแบ่งปันน้ำใจต่อบุคคลในครอบครัว ไม่ตระหนี่ถี่เหนียวใช้สอยหรือบริโภคสิ่งของแต่เพียงผู้เดียว

๒) ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพ อ่อนโยน พูดด้วยจิตที่ปรารถนารู้จักกาลเวลาในการพูดอย่างเหมาะสม และรู้จักใช้คำพูด ไม่ใช่จากหกล้างเชือดเฉือนจิตใจของผู้อื่น หรือวาจาที่เป็นคำหยาบคาย กระทบกระต่อน ดุด่าเสียดสี อันจะก่อให้เกิดการขัดใจกันในครอบครัวได้

๓) อัตถจริยา การช่วยเหลือ บำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่การสงเคราะห์เกื้อกูลกันของบุคคลในครอบครัว เช่น การช่วยเหลือการงาน แบ่งเบาระยะของกันและกัน

๔) สมานัตตตา การปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสถานภาพ บทบาท หน้าที่ของตน โดยวางตนเสมอต้นเสมอปลาย สามารถเข้ากับผู้อื่นได้^{๓๒}

โดยสรุป สังคหัตถ์ธรรมทั้ง ๔ ประการ เป็นหลักธรรมอุปถัมภ์ไว้ซึ่งสังคม ที่สร้างเสริมความสามัคคีสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะและสังคม เป็นการส่งเสริมสนับสนุนเกื้อกูลกัน ผูกมิตรไมตรีให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน และเชื่อมสัมพันธ์กันของคนชุมชน อันประกอบไปด้วย การให้ทานหรือการเสียสละ ทั้งกำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญา ตลอดจนกำลังทางด้านทรัพย์สิน เพื่อให้เป็นการสงเคราะห์หรือให้เพื่อเป็นการตอบแทนโดยมิได้มีเจตนาาคือผลใด ๆ มาแอบแฝง มีวาจาที่ไพเราะเสนานะหูแก่ผู้ได้ยิน เป็นคำพูดที่มีสารประโยชน์ ที่ผู้ฟังสามารถนำไปปรับใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และกลับมาสร้างสรรค์ในสิ่งที่ดีมีประโยชน์แก่ส่วนรวม เพื่อสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นในชุมชนและสร้างความสัมพันธ์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิกสังคม^{๓๓} โดยการการประพฤติตนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย การไม่เลือกปฏิบัติการรู้จักวางตนให้เหมาะสมตามเวลา สถานที่ และตำแหน่งหน้าที่ของตนเอง การร่วมทุกข์ร่วมสุขระหว่างตนและสมาชิกในชุมชน ตลอดจนสมาชิกในสังคม^{๓๔}

^{๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๘๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕.

^{๓๒} พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย), “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๙.

^{๓๓} เสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตกิจจาทร, เจ้าคณะตำบลวังดิน เจ้าอาวาสวัดยางจุ่ม, วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๕๘.

๒) หลักธรรมทฤษฎีธรรมมิกัตถะประโยชน์

ทฤษฎีธรรมมิกัตถะ เป็นหลักธรรม ที่เครื่องสนับสนุนประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริต ถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจการนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจการ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลทั่ว ๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน^{๓๕} โดยนักวิชาการทางการศึกษาและศาสนานำหลักธรรมดังกล่าวมาอธิบายขยายความดังนี้

ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฺฐกนิบาต ได้อธิบายไว้ตอนหนึ่ง ในที่สมาธิสูตรว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “พญาคชปักษะ ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อสุขในภพนี้แก่กุลบุตร

ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. อุฏฺฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น)
๒. อารักขสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา)
๓. กัลปยามมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)
๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)^{๓๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายถึง ทฤษฎีธรรมมิกัตถะประโยชน์ไว้ดังนี้ คือ ทฤษฎีธรรมมิกัตถะสังวัตตนิกรม ๔ (ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน, หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น

๑. อุฏฺฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงานประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจตรา หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตราย หรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาสำเนียงศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา

๔. สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิต แต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้

^{๓๕} พระครูโพธิธรรมานุญกุล (บรรเทา ชุตินฺ), “ศึกษาแนวทางการนำหลักทฤษฎีธรรมมิกัตถะประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน” วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

^{๓๖} อ. อ. อ. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

ธรรมหมวดนี้ เรียกกันสั้นๆ ว่า ติฏฐธัมมิกัตถะ หรือเรียกติดปากอย่างไทยๆ ว่า ติฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์ (อรรถะ แปลว่า ประโยชน์ จึงมีประโยชน์ซ้ำซ้อนกันสองคำ)^{๓๗}

พระครูโพธิธรรมานุกุล (บรรเทา ชุตินฺ) ได้อธิบายว่า ติฏฐธัมมิกัตถะ แปลว่า ประโยชน์ที่เห็นได้ในปัจจุบัน หรือประโยชน์ในปัจจุบันหมายความว่า ผู้ใดปฏิบัติตามหลักธรรมนี้แล้ว ผู้นั้นย่อมได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมที่ให้ประโยชน์ในปัจจุบันมี ๔ ประการคือ

๑. อุฏฐานสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยการลุกขึ้นหรือความหมั่น หมายถึง เป็นผู้หมั่นขยันในกิจการที่ทำ ผู้หมั่นขยันจะต้องลุกขึ้นทำงาน ไม่ใช่เอาแต่นอน ไม่ยอมลุกขึ้นงานที่ทำ นั้นขึ้นอยู่กับบุคคลแต่ละคน เช่น นักเรียนต้องเรียนหนังสือ แม่บ้านต้องทำงานบ้าน ผู้ประกอบอาชีพ ต้องทำงานในหน้าที่ของตนให้สำเร็จ และให้มีความก้าวหน้า การจะทำงานให้ประสบความสำเร็จได้ ต้องมีความขยันหมั่นเพียร

๒. อารักขสัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อมด้วยการรักษา หมายถึง การรักษาทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร การรักษาทรัพย์ไม่ได้หมายความว่าเก็บไว้โดยไม่ใช้สอย แต่เก็บไว้ให้มีใช้สอยตลอดไป

๓. กัลยาณมิตตตา แปลว่า ความเป็นผู้มีเพื่อนดี หรือความมีเพื่อนเป็นคนดี หมายความว่า คบเฉพาะมิตรแท้ ๔ จำพวก คือ (๑) มิตรมีอุปการะ (๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (๓) มิตรแนะประโยชน์ และ (๔) มิตรมีความรักใคร่

๔. สมชีวิตา แปลว่า การเลี้ยงชีวิตสม่าเสมอหรือพอเหมาะพอดี หมายความว่า เลี้ยงชีวิตตามกำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองเกินไป ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไปสำหรับผู้มีความรู้ น้อย รายได้น้อย ถึงจะขยันหมั่นเพียรรายได้ก็เพิ่มขึ้นไม่มากนัก ให้ใช้จ่ายเพียงพอดี ไม่ให้ฝืดเคืองเกินไป และไม่ควรเอาอย่างผู้มีรายได้สูง เพราะความพอดีของผู้มีรายได้สูงเป็นความฟุ่มเฟือยของผู้มี รายได้น้อย สำหรับผู้มีรายได้สูง ควรใช้จ่ายเพียงพอดีสำหรับตน ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป และไม่ใช้จ่าย อย่างคนมีรายได้น้อย ซึ่งถือเป็นความฝืดเคืองสำหรับตน^{๓๘}

โดยสรุป คือ การเลี้ยงชีวิตอย่างพอเหมาะพอดีตามฐานะของตนและปฏิบัติอย่างนี้ โดยสม่าเสมอ ธรรม ๔ ประการนี้เรียกว่า ติฏฐธัมมิกัตถะ ธรรมที่อำนวยความสะดวกให้ในปัจจุบัน ทันตาเห็น ประโยชน์นั้น ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข คือ เป็นผู้มีฐานะมั่นคง มีชื่อเสียงเกียรติคุณ ได้รับการยกย่องโดยทั่วไป และมีความสุขตามสมควรแก่สภาพของตน^{๓๙}

ยอดเยี่ยม ปลอดพยันต์ ได้กล่าวถึงหลักธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจตามแนวพุทธไว้ ดังนี้ว่า พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ กล่าวไว้ว่า งานคือเงินเงินคืองานบันดาลสุข หมายความว่า มนุษย์กับงานต้องมาด้วยกันต้องทำงานเพื่อประกอบอาชีพให้มีความสุขอย่าง พอเหมาะพอควร

^{๓๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, หน้า

^{๓๘} พระครูโพธิธรรมานุกุล (บรรเทา ชุตินฺ), “ศึกษาแนวทางการนำหลักติฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์เพื่อ แก้ปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน” **วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๑๔.

^{๓๙} เสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

และงานที่ต้องเป็นงานที่ปราศจากโทษ ไม่ทำตนเอง สังคม สภาพแวดล้อมให้เดือดร้อน รู้จักวิธีการหาทรัพย์ วิธีใช้ทรัพย์ เรียกว่า หาเงินเป็น ใช้เงินเป็น มีใช้หาเงินได้ ใช้เงินได้ ต้องเป็นคนตั้งใจทำมาหากินและทำมาหาเก็บรู้จักสร้างหลักฐานและรู้จักใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็น ประโยชน์ โดยที่ผู้ปฏิบัติได้เช่นนี้ชื่อว่าได้ปฏิบัติหลักธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจตามวิถีพุทธ หรือหลักธรรมที่ส่งเสริมประโยชน์สุขในปัจจุบัน ซึ่งเรียกว่า ภูมิธรรมมีกตังสวัตตนิกธรรม ๔ ประการคือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น มีความเพียรพยายามในการประกอบอาชีพ คือ

๑.๑ ต้องเป็นอาชีพสุจริต

๑.๒ ฝึกฝนอาชีพที่ประกอบนั้น ให้มีความรู้และเข้าใจอย่างถ่องแท้จนเป็นผลสำเร็จด้วยดี

๑.๓ ศึกษาหาวิธีการที่ดีและ เหมาะสมเพื่อพัฒนางานให้ดียิ่งขึ้นไป

ความเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความหมั่นที่เรียกว่าขยันหานั้นจะต้องเป็นไปในลักษณะตามพจนานาของหลวงปู่พุทธทาสที่ว่า “เหื่อนั้นแหละคือน้ำมนต์ให้ผลเลิศ นำให้เกิดสุขสวัสดิ์พิพัฒน์ผลน้ำมนต์รดรดเท่าใด ไม่ช่วยคน จนกว่าตนจะมีเหื่อนเมื่อทำจริงจงรักเหื่อนเชื่อมั่นบากบั่นเถิด หน้าที่เกิดสมบูรณ์ดี มีผลยิ่งเป็นพระเจ้ามาช่วยเราอย่าประวิง จะเป็นมิ่งขวัญแก่ทุกคนพระพุทธร่องค์ทรงเคารพ ซึ่งหน้าที่ดูให้ดีเหื่อนออกมาหาผลใช้บูชาพระพุทธร่องค์มีมงคลสาธุชนมีสุขเหลือเพราะ เหื่อนเอย”

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา รู้จักเก็บออมรักษา คຸ້ມครอง บริการจัดการทรัพย์ และงานที่ตนทำไว้ด้วยความเพียรอันชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมสลายไป ผู้ถึงพร้อมด้วยการรักษา จะมีลักษณะที่เด่นชัด ๕ ประการ คือ

๒.๑ พอใจ รู้จักหยุดความพอใจไว้กับทรัพย์และงานที่ตนทำมิให้เกิดอันตรายหรือเสื่อมสูญไป

๒.๒ พอดี รู้จักปล่อยวางใจไว้กับทรัพย์และงานที่ตนทำมิให้ล้าไปสู่ธรรมฝ่ายต่ำ ใช้จ่ายแต่พอดี

๒.๓ พอเพียง รู้จักคิด คือคิดได้ คิดเป็นและคิดถูก รู้จักหยุด คือหยุดได้หยุดเป็นและหยุดถูกไม่คิดออกนอกไปจากกรอบของกุศลธรรม

๒.๔ พอละ รู้จักทำใจ คือรู้และเข้าใจที่จะพัฒนาทรัพย์และ งานที่ตนทำในการทำให้ชีวิต มีความเป็นอยู่ที่ดี

๒.๕ พอแล้ว รู้จักหยุดใจไม่ให้ตกเป็นทาสของกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธและความหลงอันจะเป็นเหตุให้ทำชั่วทางกาย วาจา และใจ ขาดความรู้ขั้น สัมมา และเมตตาธรรม เป็นคน เห็นแก่ตัวสร้างคามเดือดร้อนแก่ตน สังคมและสภาพแวดล้อมอย่างไม่รู้จบสิ้น ความเป็นผู้ถึง พร้อมด้วยการรักษานี้ เรียกว่าขั้น รักษาดี

๓. กัลยาณมิตตตา คบเพื่อนดี ปัจจัยสำคัญสิ่งหนึ่งของคนเราคือการคบเพื่อน ถ้าคบเพื่อนดี ชีวิตจะรุ่งโรจน์ ถ้าคบเพื่อนไม่ดีชีวิตจะร่วงโรย ดังมีพุทธศาสนสุภาษิตว่า ยัง เว เสวติ ตาทีโส คบคนเช่นใด ก็ย่อมเป็นคนเช่นนั้น เพื่อนดีที่ควรคบคือ

๓.๑ เพื่อนมีอุปการะ คือ เพื่อนที่ไม่ทอดทิ้งในยามสุขและยามเศร้า พึงเว้นเพื่อนที่เห็นแก่ตัว เอาแต่ได้

๓.๒ เพื่อนที่ร่วมสุขร่วมทุกข์ คือ เพื่อนที่มีความเข้าใจ และเห็นใจไม่ซ้ำเติม พึงเว้นเพื่อน ที่ดีแต่พูด ที่เข้าในลักษณะที่ว่าพูดเด่น แต่ทำด้อย

๓.๓ เพื่อนที่แนะนำประโยชน์ คือ ช่วยชี้แนะทางสวรรค์นิพพานให้ พึงเว้นเพื่อนที่ประจบ สอพลอ ไม่จริงใจ ปากว่าตาขยิบ

๓.๔ เพื่อนที่มีความรักใคร่ คือ มีจิตเมตตาปรารถนาดี พึงเว้นเพื่อนที่หลอกล่อส่อบาย หมายถึงชักชวนไปในทางวิบัติความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรนี้ เรียกว่าชั้น มีกัลยาณมิตรเป็นเพื่อน ผู้ร่วมคิด ให้พลังจิตพลังใจแก่เรา

๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตพอเหมาะ รู้จักกำหนดรายรับรายจ่ายอย่างเหมาะสมกับฐานะ ดังนี้

๔.๑ กำหนดรายได้และกำหนดรายเหลืออย่างพอดี

๔.๒ ดำเนินชีวิตไม่ให้ฟุ่มเฟือยหรือผิดเคืองเกินไป

๔.๓ กำหนดให้มีรายเหลือ มีประหยัดเก็บออมไว้ส่วนหนึ่งในยามจำเป็น ความเลี้ยงชีวิตที่เหมาะสมเช่นนี้ เรียกว่าชั้น เลี้ยงชีวิตพอเหมาะ

สรุปว่า ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักทฤษฎีนี้มีกตประโยชน์ ๔ ประการดังกล่าวมานั้น ย่อมมีชีวิตที่สุขสงบเรียบง่าย ประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างกว้างไกลที่เรียกว่า ๔ ก. คือ

๑. ก้าวหน้า เจริญรุ่งเรืองในวิถีชีวิต ทั้งในด้านทรัพย์สินและหน้าที่การงาน

๒. ก้าวไกล เนื่องจากเป็นผู้มีคุณธรรมในการดำเนินชีวิต จึงสามารถฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ อันเกิดจากการทำงานได้อย่างดีเยี่ยม

๓. ก้าวไว เมื่อทำการงานอยู่บน พื้นฐานแห่งคุณธรรม งานจึงพัฒนาไปได้ไวอย่างมีประสิทธิภาพ แม้เมื่อมีปัญหาก็สามารถแก้ไขได้อย่างทันท่วงที

๔. ก้าวได้สำเร็จ ผลงานที่ทำบรรลุเป้าหมายด้วยดีตามที่มุ่งหวัง กล่าวคือ เศรษฐกิจดี สังคม ไม่มีปัญหา การพัฒนา ยั่งยืนฉะนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อเทียบเคียงกับ เศรษฐกิจแบบวิฤตพุทธที่สามารถที่จะดำเนินไปในวิถีทางเดียวกันอย่างลงตัว เพราะเหตุผลคือ ปรัชญาแบบเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำรินั้น ก็ย่อมหมายถึง หลักสันโดษหลัก มัตตัญญูตา และหลักสัมมา เป็นต้น^{๔๐}

จากการเสวนากลุ่มย่อย พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าหลักทฤษฎีนี้มีกตประโยชน์ ๔ ส่วนใหญ่จะใช้สอนประชาชน เวลาที่มาขอพร ที่เป็นพ่อค้าแม่ค้าถ้า ก็จะทำให้คาถา คือ อุ อา กะ สะ นั่นคือ คาถาหัวใจเศรษฐกิจ หมายถึงว่าที่จริงเราได้บอกหลักธรรมนี้ไปทางอ้อมและก็อธิบายธรรมะข้อนี้ให้กับผู้ที่เข้ามาขอพร ให้นำไปใช้เกิดประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคตด้วย^{๔๑}

^{๔๐} เรือเอกยอดเยี่ยม ปลอดพยันต์, **มองปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง** <http://www.navy.mi.th/navic/document/9011077.html> ปีที่ ๔๐ เล่มที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๐, เข้าถึงข้อมูล ๒๗/๐๑/๒๕๕๕.

^{๔๑} เสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

๓) อธิธิบาท ๔

การประกอบกิจการหรือปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้ประสบผลสำเร็จนั้น ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักธรรมกับการสำเร็จไว้คือ อธิธิบาท ๔ ซึ่งได้อธิบายถึงแนวแนวทางการทำงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในตำบลวังดิน ก็เช่นเดียวกัน ต้องอาศัยหลักอธิธิบาท ๔ เป็นแนวทาง เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ดังความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและเอกสารตำราที่นักวิชาการทางการศึกษานำมาอธิบายไว้ดังนี้

ในขณนวมสมสูตร ได้กล่าวถึงการเจริญอธิธิบาท ๔ ประการ ไว้ดังนี้

‘พวกเทพชั้นดาวดึงส์ผู้เจริญเข้าใจเรื่องนั้นว่าอย่างไร พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงบัญญัติอธิธิบาท ๔ ประการนี้ แม้ที่ทรงบัญญัติไว้อย่างดี ก็เพียงเพื่อเพิ่มพูนความสำเร็จเพื่อให้ชำนาญในเรื่องความสำเร็จ เพื่อพลิกแพลงให้เกิดความสำเร็จ อธิธิบาท ๔ ประการ อะไรบ้าง คือภิกษุในธรรมวินัยนี้

๑. เจริญอธิธิบาท คือ ฉันทะสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรสร้างสรรค์)
๒. เจริญอธิธิบาท คือ วิริยะสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรสร้างสรรค์)
๓. เจริญอธิธิบาท คือ จิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรสร้างสรรค์)
๔. เจริญอธิธิบาท คือ วิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรสร้างสรรค์)^{๔๒}

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า อธิธิบาท แยกออกเป็น อธิธิ แปลว่า ความสำเร็จ บาท แปลว่า ฐาน เจริญรอง ดังนั้นอธิธิบาท จึงแปลว่ารากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี ๔ อย่างคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา^{๔๓}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า หลักอธิธิบาท แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึงอธิธิ (ฤทธิ์หรือความสำเร็จ) หรือธรรมที่เป็นเหตุให้ประสบความสำเร็จ หรือแปลง่ายๆ ว่า ทางแห่งความสำเร็จมี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ (ความไม่พอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) แปลให้จำง่ายตามลำดับ มีใจรักพากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝน ใช้ปัญญาสอบสวน^{๔๔}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับ อธิธิบาท ๔ ไว้ดังนี้ คือ การใช้คุณธรรมนำทางสู่ความสำเร็จที่ตนประสงค์ ต้องมีความพอใจ มีความเพียร มีสมาธิ จึงทำให้เกิดปัญญา^{๔๕}

^{๔๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๗/๒๑๘-๒๑๙.

^{๔๓} พุทธทาสภิกขุ, **การทำงานที่เป็นสุข**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๓), หน้า ๙๐.

^{๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๘๔๒.

^{๔๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : “ธรรมในใจของนักบริหารไอซี”, ไทยรัฐ, (๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑) : ๒๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย^{๔๖}

สรุปความว่า หลักอิทธิบาทธรรม เป็นหลักสำคัญในการประกอบกิจการงานให้สำเร็จ หรือหลักธรรมนำไปสู่จุดหมายปลายทางได้อย่างราบรื่น อันประกอบไปด้วยองค์ ๔ ประการ คือ ๑) ฉันทะ ความพึงพอใจมีความรักในสิ่งที่ทำ ๒) วิริยะ ความเพียรในกิจที่ทำ ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค อันเป็นเครื่องบดบัง ๓) จิตตะ ความเอาใจจดจ่อต่อหน้าที่ ไม่ละทิ้งการงาน ๔) วิมังสา การหมั่นทบทวน ใช้ปัญญาพิจารณาถึงผลที่จะได้รับ

องค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ มีดังนี้

การปฏิบัติภาระหน้าที่ให้เกิดความสำเร็จบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางเป็นพื้นฐานได้นั้น ต้องมีกระบวนการและองค์ประกอบในการขับเคลื่อนให้กิจการงานไปถึงจุดหมายปลายทางอย่างราบรื่น ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาและนักวิชาการได้อธิบายถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ อันเป็นเครื่องมือให้ถึงความสำเร็จ ไว้ที่น่าสนใจพิจารณาดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้อธิบายขยายใจความเกี่ยวกับอิทธิบาท ๔ ในหนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ ไว้แต่ละหลักอย่างนี้ว่า

ฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในการงาน) ฉันทะ ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำ ให้เกิดผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมาย พุดให้ลึกลงไปทางธรรมก็คือ ความรักความใฝ่ปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำ ซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำที่ประณีตสมบูรณ์ที่สุด หรืออยากให้งานนั้น เกิดขึ้นสำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงาม ความอยากที่เป็นฉันทะนี้ เป็นคนละอย่างกันกับความอยากได้สิ่งนั้นๆ มาเสพเสวย หรืออยากเอามาเพื่อตัวตนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นตัณหา ความอยากของฉันทะนั้น ให้เกิดความสุขความชื่นชมเมื่อเห็นงานสิ่งนั้นบรรลุความสำเร็จ หรือพูดแยกออกไปว่า ขณะเมื่อทำสิ่งนั้น หรืองานนั้นกำลังเดินทางไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำบรรลุจุดหมายก็ได้รับสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขต ส่วนความอยากของตัณหาทำให้เกิดความสุข ความชื่นชมเมื่อได้สิ่งนั้นมาให้ตนเสพเสวยรส พองขยายตัวเป็นความชื่นใจที่เศร้าหมอง กัดกันตนไว้ในความคับแคบ และมักติดมาด้วยความหวงแหนห่วงกังวลเศร้าเสียตายอยู่ตลอดเวลา

ถ้าสามารถปลูกเร้าฉันทะให้เกิดขึ้นอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าของความดีงามความสมบูรณ์ อย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้น เมื่อรักแท้ก็มอบใจให้ อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เจ้า ขุนนาง เศรษฐี พราหมณ์ คนหนุ่มสาวมากมายในพุทธกาลยอมสละวัง ทรัพย์สมบัติ และโลกามิสมมากมายออกบวชได้ ก็เพราะเกิดฉันทะในธรรม เมื่อใดสดับซาบซึ้งคำสอนของพระพุทธเจ้า แม้คนทั้งหลายที่ทำงานด้วยใจรักก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้ผลสำเร็จอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้น ของงานนั้น ไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้า หรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่คงเดินไปสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ฉันทะสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นปธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๐,

วิริยะ (ความเพียรพยายามในการทำงาน) วิริยะ คือ ความเพียร ได้แก่ความอาจหาญ แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่าไรก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่จะเอาชนะให้ได้ ทำให้เสร็จ เช่นนักบวชนอกศาสนาหลายท่านในสมัยพุทธกาล เมื่อระดับพุทธธรรมเลื่อมใส ขอบรรพชาอุปสมบท ครั้นได้รับทราบว่ามีผู้เคยเป็นนักบวชนอกศาสนาจะต้องประพฤติวัตรทดสอบตนเองก่อน เรียกว่าอยู่ปริวาสเป็นเวลา ๔ เดือน ใจก็ไม่ท้อถอย กลับกล้าเสนอตัวประพฤติวัตรทดสอบเพิ่มเป็นเวลาถึง ๔ ปี ส่วนผู้ที่ขาดความเพียร อยากรบรรลุความสำเร็จเหมือนกัน แต่พอได้ยินว่าต้องใช้เวลานานเป็นปี ก็หมดแรง ถอยหลัง ถ้าอยู่ระหว่างปฏิบัติก็ฟุ้งซ่าน จิตใจวุ่นวาย จิตใจจะแน่วแน่ มันคงพุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยะสมาธิ พร้อมทั้งมีประธานสังฆารคือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน

จิตตะ (ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในการทำงาน) จิตตะ คือ ความจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝักใฝ่อยู่กับงานนั้น ๆ ไม่ปล่อยให้ห่างไปไหน ถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจรับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดเรื่องอื่นๆ จะไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานที่ตนชอบ ก็สนใจเป็นพิเศษทันที บางทีทำงานเรื่องนั้น ชล่งง่วนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกาย การแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรจะเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไม่รู้ ทำจนลืมวันลืมคืน ลืมกินลืมนอน ความมีใจจดจ่อฝักใฝ่เช่นนี้ ย่อมทำให้สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่แนบสนิทในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าจิตเป็นสมาธิ พร้อมนั้นก็เกิดประธานสังฆาร คือความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

วิมังสา (การพิจารณาไตร่ตรองเหตุผลแห่งความสำเร็จของงาน) วิมังสา คือ ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นไตร่ตรองตรวจหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องหรือขัดข้องในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิ ซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไรก็พิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นมโนองค์ประกอบเหล่านี้ ถ้าองค์ประกอบนี้ออกจะเป็นอย่างนี้ ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ หรือในการปฏิบัติธรรม ก็ชอบพิจารณาไตร่ตรองสอบสวน เช่นว่า ธรรมข้อนี้ๆ มีความหมายว่าอย่างไร มีจุดหมายอย่างไร ควรใช้ในโอกาสอย่างไร ควบคู่สัมพันธ์กับข้อธรรมอื่นข้อใด ปฏิบัติธรรมคราวนี้ไม่ค่อยก้าวหน้า อินทรีย์ใดอ่อนไป อินทรีย์ใดเกินไป คนปัจจุบันในสภาพอย่างนี้ ขาดแคลนธรรมข้อใดมาก จะนำธรรมข้อนี้เข้าไปควรใช้วิธีการอย่างไร ควรเน้นความหมายด้านไหน เป็นต้น การคิดหาเหตุผลสอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวมจิตให้คอยกำหนดและติดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่แนบดังไปกับเรื่องที่พิจารณาไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวกและกำลั้ง เรียกว่าเป็นวิมังสาสมาธิซึ่งก็มีประธานสังฆาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วยเช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่นๆ^{๔๗}

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๔๒-๘๔๕.

สรุปความว่า อิทธิบาทธรรม เปรียบเสมือนวงล้อแห่งการทำงานให้เกิดความสำเร็จ สมบูรณ์ การที่จะปฏิบัติงานให้สำเร็จสมบูรณ์ ต้องอาศัยความชอบ ความพอใจ ใฝ่ใจในการทำงาน หุ่นเหชีวิตจิตใจ มีความพากเพียร ขยันอดทน มีความบากบั่นมุมานะที่จะทำงานให้สำเร็จ ด้วยความอุตสาหะ อย่างเต็มความสามารถ แม้ว่าจะมีอุปสรรคมากเพียงใดก็ไม่หวั่น ไม่ลดละความพยายาม โดยเอาใจใส่ฝักใฝ่ในการทำงาน หรือความตั้งมั่นในภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายหรืองานที่ทำ โดยไม่ทอดธุระ ไม่ปล่อยปละละเลยในงานที่ ใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลแห่งความสำเร็จในการทำงาน เป็นการพินิจพิเคราะห์ไตร่ตรอง และตรวจสอบข้อบกพร่องในงานที่ทำอยู่เสมอ โดยรู้จักค้นคว้า ทดลอง คิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุงงานและวิธีทำงาน เพื่อทำงานให้สำเร็จและได้ผลดียิ่งๆขึ้นไปตามเป้าหมายที่กำหนด^{๔๘}

๔) พรหมวิหาร ๔

สภาวะชุมชนในตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ในปัจจุบันคงปฏิเสธไม่ได้ว่ามีปัญหาต่าง ๆ ที่กำลังรบกวนหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาร่วมกันแก้ไข ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐที่ช่วยเหลือในเรื่องการบริหารจัดการ หรือภาคเอกชนที่คอยสอดส่องดูแลและสนับสนุนเรื่องข่าวสารทางภาครัฐ ตลอดจนถึงพระสงฆ์ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของพุทธศาสนิกชน การที่จะเป็นผู้นำได้ดีต้องมีหลักธรรมประจำใจในการจะคล่องใจคน หนึ่งในหลักธรรมก็คือ หลักพรหมวิหารธรรม^{๔๙}

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กล่าวไว้ในพระสูตรตันตปิฎก สังคหิสูตรว่า “พรหมวิหารธรรม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม”^{๕๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมว่า พรหมวิหาร ๔ เป็นธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ เป็นธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ ประกอบไปด้วย

๑. เมตตา คือความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

๒. กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรม

^{๔๘} เสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๔๙} สัมภาษณ์ พระปลัดชาญณรงค์ อธิปญโญ, เจ้าอาวาสวัดวังดิน, ๑๕ มกราคม ๒๕๕๘.

^{๕๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๘/๒๗๕.

ที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย และปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาได้รับผิดชอบ ตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน^{๕๑}

วรญา ทองอุ่น ได้กล่าวไว้ว่า ผู้ใดมีคุณธรรมตามพรหมวิหาร ๔ ผู้นั้นได้ชื่อว่า เป็นผู้ มีพระคุณยิ่งใหญ่เพราะผู้ที่มีคุณธรรมตามพรหมวิหาร คือ ผู้ที่มีพฤติกรรมกาปฏิบัติเกื้อกูลต่อผู้อื่น^{๕๒}

ประยุทธ์ หลงสมบุรณ์ ได้กล่าวว่า “พรหมวิหาร ๔” เป็นคำภาษาสันสกฤต แปลว่า ธรรม เป็นเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ มี ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา^{๕๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงผู้นำไว้ว่า บุคคลที่จะมาประสานความ กลมเกลียวช่วยให้คนในชุมชนอยู่รวมกัน ไม่ว่าจะเป็นการอยู่รวมกันหรือทำประกอบกิจการรวมกัน ก็ตาม เพื่อไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องหรือปฏิบัติ ต่อสิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้องและได้ผลดีตามองค์ประกอบเหล่านั้น คือ ตัวผู้นำ ผู้ตาม จุดหมาย หลักการและวิธีการ สิ่งที่จะทำและประสบการณ์โดยด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือสิ่ง ที่จะประสบ ซึ่งอยู่ภายนอก ว่าทำอย่างไรจะผ่านไปได้ด้วยดี ในท่ามกลางสังคม สิ่งแวดล้อม หรือสิ่งที่ ประสบ เช่น ปัญหา เป็นต้น^{๕๔}

พระมหาสมชาย สิริจนฺโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง” พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตตามแนวทางของ พระเทพวรคุณ สุमान สุเมโธ พบว่าความหมายของพรหมวิหาร ๔ ว่า คือการ เจริญจิตภาวนาโดยธรรม ที่พึงแผ่ออกไปในสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยมีสติอย่างสม่ำเสมอไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต โดยมากเรียกว่า พรหมวิหาร ๔ แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หรือคุณธรรมประจำใจของท่านผู้มีจิตใจกว้างขวางยิ่งใหญ่แยกออกได้ ๔ ประการคือ

๑. เมตตา คือความรัก ปราบปรามดี มีเมตตาริจิตอยากให้สรรพสัตว์มีความสุขถ้วนหน้า
๒. กรุณา คืออยากช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากภาวะแห่งทุกข์
๓. มุทิตา คือความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสติแช่มชื่นเบิกบาน
๔. อุเบกขา คือมีใจเป็นกลางวางเฉยในอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์ แล้วปราศจาก อคติคือมีความรักมีเกลียด^{๕๕}

^{๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๔.

^{๕๒} วรญา ทองอุ่น, **มนุษย์สัมพันธ์ในองค์กร**, (สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๐ – ๒๑๒.

^{๕๓} ประยุทธ์ หลงสมบุรณ์, **พจนานุกรม มจร-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๕๒๓.

^{๕๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๓๔), หน้า ๕๒.

^{๕๕} พระมหาสมชาย สิริจนฺโท, “พุทธธรรมเพื่อการพัฒนาคุณภาพตามคุณภาพแนวทางของพระเทพ วรคุณ(สุमान สุเมโธ)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๗),

สรุปได้ว่า พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจ อันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ เป็นหลักธรรมสำคัญสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครอง จำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนต้องนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน ชุมชน และสังคม เพราะเป็นเครื่องกำกับความประพฤติให้เป็นไปโดยชอบ ประกอบด้วยธรรม เป็นธรรมที่ควรมีไว้ประจำใจสำหรับทุกคนที่จะสนับสนุนส่งเสริมในการดำรงชีวิตโดยชอบธรรม^{๕๖}

๕) หลักสัมมาอาชีวะ

การประกอบอาชีพเป็นสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ตลอดจนถึงชุมชน อาชีพบ่งบอกถึงฐานะความมีศักยภาพและความเป็นอยู่ในสังคม แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับอาชีพที่ประกอบด้วยการว่าซื่อสัตย์สุจริตหรือไม่อย่างไร หากประกอบอาชีพที่สุจริตในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า สัมมาอาชีวะ แต่หากประกอบอาชีพทุจริต เรียกว่ามิฉฉาอาชีวะ ดังนั้นในทางพระพุทธศาสนา จึงได้แสดงถึงอาชีพที่ประกอบด้วยธรรมไว้มากมาย ตลอดจนจนถึงนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลาย ได้น้อมนำเอาหลักธรรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพมาอธิบายขยายความ และให้ความหมายไว้หลากหลายประการด้วยกัน กล่าวคือ

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระอภิธรรมปิฎก ัมมสังคณี จิตตูปาทกถัมภ์ ได้กล่าวถึงเรื่องประกอบอาชีพไว้ตอนหนึ่งว่า

“สัมมาอาชีวะ ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นโฉน

ความต ความเว้น ความเว้นขาด เจตนาเป็นเหตุเว้น การไม่ทำ การไม่ประกอบ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัดต้นเหตุแห่งมิฉฉาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ อันเป็นองค์มรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่า สัมมาอาชีวะที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น”^{๕๗}

ในพระวินัยปิฎกจากการค้นคว้า มีคำว่า “สัมมาอาชีวะ” มีปรากฏไม่กี่แห่ง เช่น ปรากฏใน พระวินัย มหาวรรค ที่ได้กล่าวถึงในเรื่องของ มัชฌิมาปฏิปทา อันเป็นหัวใจสำคัญในปฐมเทศนาของพระพุทธองค์ ตอนหนึ่งว่า

“มัชฌิมาปฏิปทานั้น ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แหละ คือ

๑. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ)	๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)	๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)	๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)	๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

ภิกษุทั้งหลาย นี่คือนมัชฌิมาปฏิปทานั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว อันเป็นปฏิปทา ก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน”^{๕๘}

^{๕๖} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตกิจจาทร, เจ้าคณะตำบลวังดิน เจ้าอาวาสวัดยางจุ่ม, ๑๘ มกราคม ๒๕๕๘.

^{๕๗} อภ. สจ. ๓๔/๓๐๑/๙๔.

^{๕๘} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

ในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิการวรรค ได้อธิบายถึงธรรม ๘ ประการที่ควรเจริญไว้ว่า

“ธรรม ๘ ประการที่ควรเจริญ คืออะไร

คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ)
๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)
๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)
๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)
๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

นี่ คือธรรม ๘ ประการที่ควรเจริญ”^{๕๙}

พระครูบรรพตกิจจาทร เจ้าคณะตำบลวังดิน อธิบายว่า หลักสัมมาอาชีวะ คือ หลักธรรมประจำชีวิตของคนทุกคนอยู่แล้ว เพราะแต่ละคนล้วนมีหน้าที่ แตกต่างกันไป และควรปฏิบัติตามหน้าที่ของตนนั้นให้ดี ไม่ควรทำความเดือดร้อนมาให้อื่น เพราะในจิตสำนึกของคนเรา ย่อมมีการตอบรับและกระทำในสิ่งที่ดี การดำเนินชีวิตก็ควรดำเนินไปตามหน้าที่อันสุจริต สังคมก็จะเกิดความสงบสุข ด้วยทุกคนมีหลักสัมมาอาชีวะนี้^{๖๐}

สรุป การศึกษาหลักพุทธธรรมที่ใช้ในงานพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดินนั้น ผู้วิจัยทำการศึกษาใน ๕ หลักธรรม ดังนี้

๑) หลักสังคหัตถ์ ๔ หมายถึง ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในหลักสามัคคี ๔ ประการ คือ

- (๑) ทาน คือ การให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกัน
- (๒) ปิยวาจา คือ วาจาไพเราะ เป็นการกล่าวคำพูดอ่อนหวาน เพื่อให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ
- (๓) อุตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์

(๔) สมานัตตตา คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรม

สังคหัตถ์ ๔ ประการดังกล่าวมาแล้ว อำนวยประโยชน์ที่มองเห็นได้เป็นรูปธรรมหลายอย่าง คือ ช่วยให้บุคคลดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความสุข เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ สมาน

^{๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/(ข)/๔๐๗.

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตกิจจาทร, เจ้าคณะตำบลวังดิน เจ้าอาวาสวัดยางจุ่ม, ๑๘ มกราคม

ไมตรีระหว่างกัน เป็นเครื่องส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ให้มีความเคารพนับถือกันตามสมควร แก่ฐานะ อีกทั้งเป็นเครื่องประสานองค์ประกอบต่างๆ ของสังคมให้คงรูปอยู่และดำเนินไปได้ด้วยดี และยังช่วยส่งเสริมศีลธรรมและป้องกันความประพฤติเสื่อมเสียในสังคมอีกด้วย^{๖๑}

๒) ทัศนคติที่มีต่อประโยชน์ หมายถึง ประโยชน์ในปัจจุบัน ๔ อย่าง คือ

- (๑) อุภูลฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นในการประกอบกิจ
- (๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา
- (๓) กัลยาณมิตตตา ความมีเพื่อนเป็นคนดีไม่คบคนชั่ว
- (๔) สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิต ตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้ไม่ให้เกิดความเดือดร้อน

การนำหลักทัศนคติที่มีต่อประโยชน์เพื่อแก้ไขปัญหาชีวิตของพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยปัจจุบัน มีทั้งหมด ๔ ข้อ คือ (๑) การนำหลักอุภูลฐานสัมปทามาแก้ปัญหาการขาดความเพียร เมื่อจะหลีกเลี่ยงพ้นจากความชว่่นานาประการ สิ่งสำคัญก็คือการระมัด ระวังหรือสำรวมรักษา กาย วาจา ใจ แม้กระทั่งชีวิตของเรา ไม่ให้หลงไปตามกระแสวัตถุต่างๆ (๒) การนำหลักอารักข สัมปทามาแก้ปัญหาชีวิตการไม่รู้จักรักษาทรัพย์ อารักขสัมปทา คือการใช้เงินตามหลักธรรมะคนรู้จัก ทำมาหาเลี้ยงชีพ คนที่จะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหา กินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ (๓) การนำหลักกัลยาณมิตตตามาแก้ปัญหาชีวิตการคบคนพาล ต้องมี กัลยาณมิตรที่ดี คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษาเพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี, ความรู้จัก เลือกละเลือกคบคนหรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญาที่มีความสามารถซึ่งจะช่วยแวดล้อม สนับสนุนชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่างตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้า ไปด้วยดีในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการและธรรมปฏิบัติ, สิ่งแวดล้อมทางสังคม ที่ดี และ (๔) การนำหลักสมชีวิตามาแก้ปัญหาชีวิตการใช้จ่ายทรัพย์เกินฐานะ คือ การประหยัดเป็น สิ่งจำเป็นอย่างมาก เราจะมีชีวิตราบรื่นปกติสุขได้ก็ต้องรู้จักใช้เงินทองอย่างประหยัด ใช้แต่ในสิ่งที่ จำเป็นแก่การครองชีพของเราพยายามใช้จ่ายให้พอเหมาะสมควรกับรายได้ของเรา เพราะว่าผู้ใช้จ่าย สรุ่ยสุร่ายใช้จ่ายเกินฐานะของตัวเองนั้นย่อมได้รับความเดือดร้อนทำให้ครอบครัวได้รับความลำบาก เพราะฉะนั้นจะต้องรู้จักประหยัดทรัพย์พยายามใช้จ่ายแต่ในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้นจึงมีความสุขได้ตาม สมควรแก่สภาพของตัวเองและครอบครัว

๓) อิทธิบาท หมายถึง บาทฐานแห่งความสำเร็จ ๔ ประการ คือ

- (๑) ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
- (๒) วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น
- (๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น
- (๔) วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

^{๖๑} การเสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องสัมพันธ์กัน และแต่ละอย่างๆ มีหน้าที่เฉพาะของตน เป็นเหตุเป็นผลเกี่ยวพันกัน กล่าวคือ เมื่อมี ฉันทะ ความยินดีความรักในกิจหรืองานที่กระทำ ย่อมทำให้เกิด วิริยะ ความเพียรพยายามในกิจหรืองานนั้น เมื่อมีความเพียรเกิดขึ้น จึงย่อมต้องเกิด จิตตะ ความฝักใฝ่ ความสนใจหรือเอาใจใส่ต่อสิ่งนั้น เมื่อฝักใฝ่ใส่ใจย่อม วิมังสา สอดส่องหรือพิจารณาในสิ่งนั้นอย่างหาเหตุหาผลหรือก่อรูปด้วยปัญญานั้นเอง อิทธิบาทจึงเป็นคุณอันพิเศษที่เกี่ยวพันให้ประสบความสำเร็จในกิจหรืองานต่างๆ พระองค์ท่านจึงตรัสว่า เป็นบาทฐานเครื่องแห่งความสำเร็จ อันมีเหล่าเหตุปัจจัยดังต่อไปนี้ เป็นเครื่องหนุนหรือองค์ประกอบในการทำให้เจริญขึ้นในอิทธิบาท ๔ จักไม่ย่อหย่อนเกินไป ไม่ต้องประคองเกินไป ไม่หดหู่ในภายใน ไม่ฟุ้งซ่านไปในภายนอก อิทธิบาท ๔ จึงเป็นหลักสำคัญในการปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุถึงจุดหมาย^{๖๒}

๔) พรหมวิหาร ๔ หมายถึง ธรรมของพรหมหรือของท่านผู้เป็นใหญ่ พรหมวิหารเป็นหลักธรรมสำหรับทุกคน มี ๔ อย่าง คือ

- (๑) เมตตา ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข
- (๒) กรุณา ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์
- (๓) มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี
- (๔) อุเบกขา การรู้จักวางเฉย

การเจริญพรหมวิหาร ๔ อันได้แก่ เมตตาพรหมวิหาร คือ การคิดให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขทั่วกันหมด กรุณาพรหมวิหาร คือปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวงที่เป็นทุกข์อยู่ ให้พ้นจากทุกข์ทั้งสิ้น มุทิตาพรหมวิหาร คือปรารถนาให้สัตว์ทั้งปวงที่ได้สุขสมบัติหรือคุณสมบัติแล้ว จงดำรงอยู่ในสุขสมบัติหรือคุณสมบัติของตน อย่าได้พลัดพรากจากสุขสมบัติหรือคุณสมบัติที่ตนได้แล้ว และ อุเบกขาพรหมวิหาร มีความเพิกเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ ในสัตว์ทั้งหลายที่ได้สุขหรือได้ทุกข์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน หากบุคคลใดมีพรหมวิหารธรรมเป็นคุณธรรมประจำตนแล้ว ก็นับว่าผู้นั้นมีคุณธรรมของ "ผู้ใหญ่" หรือ "ผู้ปกครอง" อย่างสมบูรณ์ จะเป็นผู้นำชุมชนใด ก็จะเป็นร่มโพธิ์ ร่มไทรหรือเป็นที่พึ่งที่อาศัยของผู้ nhỏ หรือผู้อยู่ใต้ความปกครองได้เป็นอย่างดี

๕) หลักสัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ คือ การทำมาหากินด้วยอาชีพที่สุจริต ไม่ว่าจะประกอบอาชีพใดก็ตามอยากให้ทุกคนคำนึงถึง สัมมาอาชีวะ ไว้เป็นหลักในการทำงาน สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมาย เลี้ยงชีพโดยชอบธรรม ทำด้วยความสุจริต และถูกต้องตามหลักศีลธรรม อย่างที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านได้ทรงเน้นว่าให้เว้นจาก มัจฉา วณิชชาด้วย ซึ่งมี ๕ อย่าง คือ ๑. การละเว้นจากการขายสุรา ๒.ขายยาพิษ ๓.ขายอาวุธ ๔.ขายมนุษย์ และ ๕. ขายสัตว์ที่มีชีวิต เนื่องจากสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ ล้วนเป็นบ่อเกิดแห่งการที่ทำให้คนเข้าใจผิดได้ง่ายว่าเป็นการสนับสนุนให้คนทำความชั่ว และเป็นหนทางแห่งความเสื่อมในชีวิต

^{๖๒} การเสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงการประกอบอาชีพโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วย ไม่ว่าจะเป็นการไถด้วยตาซัง การไถด้วยของปลอมการไถด้วยเครื่องตวงวัด การไถด้วยการรับสินบน การหลอกลวง การทำงานด้วยการตัด การฆ่า การจองจำ การปล้นและกรรโชก ก็ล้วนเป็นการกระทำที่สะสมไปด้วยบาปนั่นเอง แต่หากละเว้นได้เสียจากอาชีพที่ไม่เป็นมงคลเหล่านี้ ย่อมทำให้ผู้ที่ประกอบสัมมาอาชีพะ ได้รับอานิสงส์ผลมากมายที่ทำให้ชีวิตประสบพบเจอแต่ความสุขความเจริญ ยิ่งๆ ขึ้นไป

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

๒.๓.๑ บทบาทของพระสงฆ์กับชุมชน

พระสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางศาสนาและสังคม เพื่อยุติกับสังคมพระสงฆ์จะต้องได้รับความช่วยเหลือและควรมีบทบาทในการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์อยู่ในชุมชนด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ

๑. การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่ที่ชาวบ้านถวาย
๒. สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญปฏิบัติสมณธรรม
๓. โดยคุณธรรม คือ เมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความ

ทุกข์^{๖๓}

ในส่วนที่เกี่ยวกับชนบทไทย พระสงฆ์จะมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือพัฒนาชนบทดังนี้

๑. สงฆ์ทำหน้าที่สั่งสอนธรรมและส่งเสริมให้ชาวบ้านทำบุญกุศลต่างๆ
๒. ฝึกหัดอาวุโสหรือสมาธิวัดทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ผู้ประนีประนอม และบางครั้งทำหน้าที่เยียวยารักษาผู้เจ็บป่วย
๓. สงฆ์เป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยช่วยขจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคนโดยส่วนมากเชื่อฟังพระผู้ทรงศีลอยู่แล้ว
๔. สงฆ์ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็กดื้อที่พ่อแม่หมดความสามารถจะอบรมได้ด้วยตัวเอง รวมทั้งอนุเคราะห์เด็กกำพร้า
๕. สงฆ์เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากวัด เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่วยปรับปรุงการเกษตรและการรักษาโรคภัยไข้เจ็บใหม่
๖. สงฆ์เป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน ทำหน้าที่ช่วยวางแผนแนะนำสนับสนุนงานของชาวบ้าน โครงการพัฒนาต่างๆ ในเมืองไทยที่สำเร็จไปได้นั้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะเจ้าหน้าที่รัฐบาลขอความร่วมมือจากชาวบ้านโดยผ่านพระสงฆ์ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือ
๗. สงฆ์เป็นผู้นำประชาชนในทางวิญญาณเป็นที่พึ่งทางจิตใจ สงฆ์สามารถแก้ปัญหาส่วนตัวของผู้เดือดร้อนใจ
๘. สงฆ์ทำหน้าที่เป็นธรรมทูต และพระธรรมจาริกซึ่งไปเผยแผ่หลักธรรมแก่ชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเขาเกิดความรู้สึกรักชาติ ไม่ทำอะไรเลื้อนลอยและหันมาเคารพนับถือศาสนา^{๖๔}

^{๖๓} อภิชาติ พันธุเสน, พัฒนาชนบทไทย : สมุทัยและมรดกตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

อย่างไรก็ตาม บทบาทหลักของพระสงฆ์ คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนโดยเฉพาะในด้านการดำรงชีวิตที่ดั่งงามชีวิตที่ประเสริฐ ตามหลักการพระพุทธศาสนา เรียกว่าบทบาทของครู แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไปว่าเป็นพระบรมครู ทำหน้าที่ฝึกเทวดาและมนุษย์ได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เพราะพระองค์ฝึกคนธรรมดาให้เป็นคนดี (กัลยาณชน) และกลายเป็นคนประเสริฐ (อริยชน) ในระดับสูงสุดดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะครูเป็นบทบาทถาวรตลอดมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน

อีกบทบาทหนึ่งก็คือ การให้คำปรึกษาเป็นเรื่องสำคัญคนในสังคมทุกข์โดยทั่วไปมักจะตัดสินใจทำการสิ่งใดได้ยาก ไม่กล้า เกิดความกลัว ฉะนั้นพระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ช่วยในการตัดสินใจให้คำปรึกษาแก่ประชาชนอันเป็นการแสดงออกถึงบทบาทของความเป็นผู้นำด้านภูมิปัญญา พระมหาณรงค์ จิตตโสภโณ กล่าวว่า “บทบาทของพระสงฆ์ที่ทำอยู่ในปัจจุบันและเห็นได้ชัดเจนได้แก่ ประการแรก พัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ด้วยการมีสำนักปฏิบัติธรรมต่างๆ ประการสอง ทำหน้าที่ให้การศึกษาทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน ทั้งระบบปริยัติธรรมแผนกเดิม คือบาลีนักธรรมและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตลอดจนการสื่อสารธรรมทางสื่อมวลชน ประการสุดท้าย การเป็นผู้นำในการพัฒนาชนบทในรูปแบบต่าง ๆ เป็นผู้นำทำเอง เป็นผู้ประสานงานเป็นผู้ตั้งมูลนิธิเพื่อการศึกษาและพัฒนาชนบท เป็นวิทยากรกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา” บทบาทของพระสงฆ์มีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันของชาวพุทธ ต้องมีหน้าที่ดังนี้

๑. ที่พึ่งบวช พระสงฆ์เป็นหนึ่งในรัตนะ ๓ เป็นสิ่งที่เคารพนับถือบูชาสูงสุดในพุทธศาสนา เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นผู้นำทางจิตใจ ด้วยการพัฒนาหรือยกระดับจิตใจของคนให้สูงขึ้นด้วยการมีธรรมมีเหตุผล และเข้าสภาพต่างๆ ตามความเป็นจริง เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเพื่อหลุดพ้น สามารถเป็นที่พึ่งบวชของพุทธศาสนิกชนชาวบ้าน

๒. สอนธรรม พระสงฆ์นอกจากมีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วยังมีหน้าที่สำคัญในการประกาศเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอน เป็นหน้าที่โดยตรงที่พระสงฆ์จะสอนธรรมให้เป็นธรรมทาน เทศนาสั่งสอนอบรมประชาชนทุกชั้นทุกเพศทุกวัย ให้เกิดศรัทธาสาธะความเชื่อความเลื่อมใส ชี้บ่งให้รู้บาปบุญคุณและโทษ ความเลื่อม เหตุแห่งความเลื่อม ความเจริญและเหตุแห่งความเจริญ ให้เข้าใจและให้เห็นจริง แนะนำให้ละเว้นความชั่ว หันมาประพฤติดีมีเมตตา สัจจะ กตัญญูกตเวที หิริโอตตปปะ ศีล ๕ เป็นต้น

๓. นำปฏิบัติ พระสงฆ์เมื่อศึกษาเข้าใจในธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าแล้ว จะต้องปฏิบัติปฏิบัติชอบ ปฏิบัติถูกต้องและปฏิบัติชอบ ในธรรมวินัยที่ได้ศึกษาอบรมมาเป็นอย่างดีโดยการรักษาศีล ๒๒๗ อย่างเคร่งครัด ปฏิบัติอภิสมาจารสารวมอินทรีย์ และการสร้างคุณธรรมต่างๆ ที่แสดงเป็นแบบอย่างการครองชีวิต เช่น สันโดษ มีเมตตา สัจจะ ให้เกิดขึ้น อันเป็นตัวอย่างให้แก่ประชาชนประพฤติปฏิบัติตาม

๔. พัฒนา พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่ ช่วยเหลือดำเนินการและให้คำปรึกษาชุมชนหรือชาวบ้านและที่สำคัญ การพัฒนาในสถานที่วัด รั้วกำแพง อาคารและสิ่งก่อสร้างการพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่น้อยอยู่ให้ร่มรื่นเป็นธรรมชาติ และการพัฒนาต้องสอดคล้อง และถูกต้องตามพระธรรมวินัยและ

^{๒๔} รัชนิกร เศรษฐ์, สังคมวิทยาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๘), หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

พัฒนาหมู่บ้าน เป็นผู้นำชาวบ้านสร้างสรรค์พัฒนาสิ่งที่จำเป็นสำหรับชาวบ้านและประชาชนทั่วไป โดยการชักชวนให้ร่วมกลุ่มร่วมแรงร่วมใจและร่วมทุนสร้างกองทุนประจำหมู่บ้าน หรือการสร้างถนน ภายในหมู่บ้าน ชุมชน คลองส่งน้ำ ท่อระบายน้ำ สร้างสุขศาลา สวนสุขภาพ เป็นต้น

๕. ปรีกษาคี พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำปรึกษาในเรื่องต่างๆ ได้เป็นอย่างดีเป็นที่เชื่อถือศรัทธามาและมีสถานที่อยู่แน่นอนสำหรับสังคมไทย เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ และให้คำปรึกษาในด้านศาสนพิธี ความรู้วิชาทางด้านจิต ช่วยแก้ปัญหาของสังคมชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีปัญหาชีวิต และครอบครัว

๖. มีส่วนช่วยสังคม การช่วยสังคมของพระสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สอนรู้จัก ขยันหมั่นเพียร สอนให้รู้จักเก็บออมรู้จักประหยัด สอนให้สันโดษ ด้านการปกครอง เป็นแบบอย่างที่ดีในการบริหารกิจกรรมคณะสงฆ์ให้อยู่ในกรอบแห่งพระธรรมวินัย ช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชน ชาวบ้านกลุ่มหรือเผ่าต่างๆ ให้เป็นพลเมืองที่มีศีลธรรม ลดปัญหาเหล่านี้พระสงฆ์จะมีความเข้าใจและสามารถเป็นแบบอย่างที่ดี สามารถมีส่วนช่วยในด้านการศึกษาของชาติ ให้การศึกษาแก่คนยากจน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูสอนเป็นศูนย์กลางของศึกษาชุมชน เป็นต้น^{๖๕} และพระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของสถาบันพระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนาหยั่งรากฝังลึกลงในสังคมจนเป็นสถาบันสำคัญหนึ่งของสังคม เมื่อศึกษาวิเคราะห์ องค์ประกอบของความเป็นสถาบันทางศาสนาองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่ง คือวัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิต ศีลธรรม และพฤติกรรมต่างๆ

พระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่เคารพของชาวบ้านในชุมชนแล้วยังนับว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าในการมีส่วนร่วมพัฒนาสังคม หากนักวิชาการนำความรู้ รู้จักทรัพยากรและแรงงานมาใช้อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างถูกต้อง จะช่วยเสริมสร้างความเจริญอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุด ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่ว่า “การใช้หลักวิชา และความคิดริเริ่มสร้างงานที่อาจดูไม่ใหญ่โตนัก แต่ประสิทธิภาพสูงและอำนวยประโยชน์โดยตรงได้มาก โดยการนำเอาทรัพยากรตามธรรมชาติ ความรู้ ความสามารถตลอดจนแรงงานของคนส่วนใหญ่ให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยและให้เกิดความเสียหายหรือสูญเสียเปลืองน้อยที่สุด การสร้างความเจริญในลักษณะนี้ จะช่วยสร้างความเจริญของกิจการส่วนร่วมได้แน่นอน”^{๖๖}

๒.๓.๒ บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย

บทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย เป็นงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงก็คือ การสงเคราะห์ทางจิตใจ ส่วนสงเคราะห์ทางวัตถุจะทำได้โดยทางอ้อมด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เป็นประโยชน์กว้างขวางออกไป โดยการสงเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงความเหมาะสมตามกาลเทศะ บทบาทของพระสงฆ์ในการสงเคราะห์ชุมชน

^{๖๕} คุณ โทจันทร์, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนา, (ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๕), หน้า ๑๐๐-๑๐๗.

^{๖๖} สลักชัย ศิวรักษ์, ศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: พาสีโก, ๒๕๒๔), หน้า ๖๓.

ตามแนวความคิดของพระราชวรมุณี ประกอบด้วยการให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่างๆ

๑. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจและด้วยความประพุดเป็นตัวอย่างตลอดจนสถานที่วัดที่สงบร่มเย็นเป็นองค์ประกอบสำหรับการหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่างหนึ่ง

๒. การให้คำแนะนำปรึกษาด้านอื่น ๆ เท่าที่ทำให้ เช่น ในทางวิชาการ เป็นต้น ที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนใจ

๓. ในสังคมที่จะพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าได้พระผู้นำท้องถิ่นที่มีโอกาสเตรียมตัวพร้อม เป็นศูนย์กลางจะเป็นผู้นำชี้ช่องในการนำท้องถิ่นให้ได้รับความเจริญใหม่ๆ ได้ บทบาทนี้อาจจะประกอบด้วยการเสนอแนะให้คิดริเริ่มว่า ในท้องถิ่นนั้นมีอะไรที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แล้วเป็นศูนย์กลางชักชวนประชาชนมาทำงานนั้น หรืออาจเป็นที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในท้องถิ่นจะควรหรือไม่ควร

๔. การสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นสิ่งสำคัญในทางศาสนาและยังเป็นสิ่งจำเป็นอยู่สำหรับประชาชนทั่วไป แม้ที่เป็นพระพุทธรูปศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจ สืบเนื่องมาจากความเร้นลับของชีวิต อย่างที่บางท่านเรียกว่า การบำรุงขวัญ ได้แก่ บทบาทประเภทพิธีกรรมต่างๆ^{๖๗} บทบาทของพระสงฆ์ในการช่วยเหลือสังคมว่ามีอยู่ ๒ เรื่องแนะนำให้ทำ ได้แก่ การแนะนำสั่งสอนให้ประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาการทำให้ดู เป็นการแสดงแบบอย่างการครองชีวิตอย่างสันโดษ มีเมตตา สัจจะ หิริ โอตตัปปะ

๒.๓.๓ บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

พระสงฆ์ในชนบทมีพื้นฐานได้รับความศรัทธาเคารพของชาวบ้าน เป็นแกนนำในการเข้าไปมีบทบาทพัฒนาชนบท ซึ่งเมื่อพระสงฆ์นำพาชาวบ้านพัฒนาจิตใจหรือวัตถุในกิจกรรมใดกิจกรรมนั้นมักจะได้รับความร่วมมือช่วยเหลือจากชาวบ้าน อย่างมีจิตศรัทธาสามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย แต่บทบาทพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ยังไม่จำกัดอยู่ในแวดวงเฉพาะพระสงฆ์ในบางพื้นที่ยังไม่กว้างขวางนักและยังมีกิจกรรมลักษณะต่างคนต่างทำไม่ประสานกันอย่างเป็นกระบวนการหรือองค์กรหรือแนวทางการดำเนินการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ จึงยังไม่เด่นชัด ดังนั้น พระสงฆ์ในชนบทจำเป็นต้องพยายามเข้าช่วยพัฒนาชุมชนชนบทให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยจะต้องพัฒนาควบคู่ไปทั้งด้านวัตถุและจิตใจ แต่จะเน้นในด้านใดมากกว่ากัน ควรจะพิจารณาให้เหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของโครงสร้างสังคมและเศรษฐกิจในแต่ละชุมชน การดำเนินงานพัฒนาชนบทให้บรรลุวัตถุประสงค์ จะต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนจึงจะสำเร็จได้ เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป บทบาทของพระสงฆ์ต่อชุมชนถูกลดทอนลงไปมาก ทำให้บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชนบทมักจะไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากหลายฝ่ายทั้งประชาชนบางกลุ่มและข้าราชการ พระสงฆ์ที่เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทจึงต้องต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ มากมาย ทั้งจากประชาชนในชุมชนและข้าราชการจากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งการยอมรับและเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประชาชน เพื่อให้ประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาอันเป็น

^{๖๗} อนันท์ วิริยะพินิจ, บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนความเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๕-๔๖.

กลยุทธ์ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชนบท พระสงฆ์จึงมีความสำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาสังคมและต้องพยายามสร้างการยอมรับจากประชาชน เพื่อเป็นสื่อกลางในการชักจูงประชาชนเข้าร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเองด้วยความเต็มใจ^{๖๘}

บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนควรปฏิบัติดังนี้

๑. เป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูล ข่าวสาร พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่มีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุขมีศรัทธาและปัญญาที่ถูกต้อง

๒. พัฒนาจิตใจของประชาชน ด้วยกระบวนการให้การศึกษอบรมและส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีสรีรภาพจิตใจที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อ บุคคล ครอบครัว สังคม และประเทศชาติ

๓. ส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชนในรูปแบบต่างๆ เช่น โรงเรียนพระปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด รวมทั้งการจัดให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา เป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชนและประชาชน

๔. ส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ต่อเนื่องยาวนานแต่โบราณกาล แต่ในปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมจากต่างประเทศ ทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ พระสงฆ์จึงควรปลูกจิตสำนึกแก่ประชาชนทางด้านการสร้างจิตสำนึกในการเป็นศาสนาประจำชาติของพุทธศาสนิกชนในหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน และจิตสำนึกในการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรม ให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบานอยู่เสมอ

๕. ให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากและเดือดร้อน ในฐานะที่วัดเป็นส่วนหนึ่งในโครงการของสังคมชุมชน เมื่อประชาชนประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนพระสงฆ์จึงควรให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากเท่าที่จะสามารถทำได้โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษาแนะนำ และการให้กำลังใจ

๖. ช่วยแก้ไขปัญหของชุมชน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการแก้ไขปัญหของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผนตามหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์ก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัย รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้นิโรธ ทางแห่งการดับทุกข์ และรู้มรรควิธีที่จะดับทุกข์

๗. ช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง คือ การพัฒนาด้านจิตใจ การพัฒนาด้านสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชน

ดังนั้นในการดำเนินการ “พระสงฆ์จะต้องพยายามสร้างเครือข่ายประสานงานและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ให้เป็นชุมชนหรือกลุ่มเพื่อที่จะทำให้สังคมหรือชุมชนรอบข้าง

^{๖๘} พระครูสุวรรณวรการ, ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ยอมรับ จึงจะทำให้การสร้างชุมชนนั้นมีการเรียนรู้ องค์ความรู้ ซึ่งเป็นบทบาทที่จะต้อง ชี้นำทางในการพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านแนวความคิด แนะนำ สั่งสอน เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ อันเป็นการชักนำแนวทางไปสู่การพัฒนาสังคม ชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งทางด้านจิตใจ ทางด้านเศรษฐกิจ เพราะคณะสงฆ์มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์สามัคคีกันดีเป็นรูปแบบแล้ว ระบบการจัดการ การบริหารชุมชน การปกครองก็เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาสังคมกลุ่มย่อยๆ ไปสู่การพัฒนาสังคมขนาดใหญ่ขึ้น”^{๖๙}

อภิชัย พันธเสน ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันว่า ต้องอาศัยคุณสมบัติของวัด และพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมความศรัทธาอันนับถือของประชาชนมาประยุกต์ใช้ในการชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและยังเสนอแนวคิดที่ว่าพระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนประสบการณ์และอุดมการณ์ในลักษณะที่ตอบสนองปัญหา ความต้องการของชุมชน ในลักษณะประสมประสานกับการทำงานของกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าข้าราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำชุมชนรวมทั้งประชาชนในชนบท ๖ ประการ ดังนี้

๑. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นโดยเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับทุก ๆ ฝ่ายทั้งพุทธจักร (วัดและพระสงฆ์) และอาณาจักร (ข้าราชการ ผู้นำชุมชน และประชาชน) การพัฒนาจึงต้องดำเนินการให้ทั่วถึงครอบคลุมประชาชนทุก ๆ กลุ่ม ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และจะต้องประสานงาน ร่วมมือกันทำงาน โดยพระสงฆ์ควรสำนึกอยู่เสมอว่า ถ้าอาณาจักรเสื่อมลงพุทธจักรจะเจริญอยู่ได้อย่างไร พระสงฆ์จึงควรจะต้องถือเป็นบทบาทหน้าที่ที่ควรจะต้องเข้าไปดำเนินการ

๒. การพัฒนาจะต้องเน้นการพัฒนาบุคคลเพื่อสร้างความพร้อมของประชาชนที่จะเข้าร่วมการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยจะต้องพัฒนาประชาชนให้พร้อมทั้งทางด้านคุณภาพและคุณธรรม ทั้งทางด้านรูปธรรมหรือด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาด้านจิตใจให้ประชาชนได้เข้าใจถึงความหมาย และคุณค่าของการพัฒนาชนบท

๓. การพัฒนาชุมชนควรจะเกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของประชาชนในชุมชน โดยอาศัยความรู้ ความสามารถ ทักษะและสติปัญญาของประชาชนในการคิดค้น และริเริ่มโครงการพัฒนาต่าง ๆ เอง อันจะนำผลสำเร็จมาสู่ชุมชนได้มากกว่าการพึ่งพิงบุคคลจากภายนอกชุมชนที่ไม่รู้ซึ่งถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน

๔. การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนจะเกิดขึ้นได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนได้ จะต้องตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานได้ในทุก ๆ ด้านทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การตอบสนองแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นจะไม่ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่สมบูรณ์

๕. การพัฒนาชนบทที่จะสามารถตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนได้ควรจะเป็นการพัฒนาโดยประชาชนและเพื่อประชาชนเอง คือการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกขั้นตอน มิใช่ให้ประชาชนเข้าร่วมเฉพาะการใช้แรงงานเท่านั้น เพราะจะไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกรับเป็นเจ้าของในผลผลิตของงานพัฒนาชนบท

^{๖๙} อภิชัย พันธเสน, พัฒนารูปแบบไทย : สมุทัยและมรรคตอนที่ ๓ ความหวังทางออกและทางเลือกใหม่, หน้า ๒๐๖.

๖. การพัฒนาชุมชนที่จะประสบผล สามารถทดลองหรือขจัดปัญหาของประชาชนได้อย่างแท้จริง ควรมุ่งเน้นให้เกิดการพึ่งตนเองของประชาชนซึ่งวิถีทางที่จะเป็นไปต่อสภาพการพึ่งตนเองในปัจจุบัน คือ การให้การศึกษาแก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ เพื่อการนำไปปรับปรุงคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองและครอบครัวให้สุขสบาย มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน ควรจะพึ่งพาจากภายนอกเฉพาะเทคโนโลยีและวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและหาไม่ได้ อย่างไรก็ตามในการพัฒนาที่แท้จริงจะต้องเป็นการพัฒนาใน ๒ ลักษณะที่พระสงฆ์ต้องเข้าไปมีบทบาทคือ การพัฒนาภายนอกกับพัฒนาภายใน ในการพัฒนาภายนอกได้รวมเอาการพัฒนาทางด้านร่างกาย ด้านปัจจัย ๔ การอยู่ดีกินดี และการอยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัยและการเคารพกฎหมาย เป็นต้น^{๗๐}

นอกจากนี้ อภิชัย พันธเสน ยังได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในรูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านว่าในการพัฒนาหมู่บ้านของพระสงฆ์ถึงแม้จะมีการร่วมมือกับทางการแต่จะกระทำในลักษณะไม่เป็นทางการ คือไม่ยึดติดอยู่กับแบบแผนทางราชการหรือแบบแผนดั้งเดิมของวัดแต่ละพัฒนาหมู่บ้านไปตามสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านที่เป็นจริง ๆ จึงทำให้รูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องหลายรูปแบบ ดังต่อไปนี้

๑. พระสงฆ์ - ชาวบ้าน คือ พระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นโดยไม่อาศัยกลไกของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือข้าราชการอื่น ๆ พระสงฆ์ที่ใช้รูปแบบการพัฒนาดังกล่าวพบที่จังหวัดเลย โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีอิทธิพลของคอมมิวนิสต์เคยปรากฏในอดีต เมื่อทางราชการไม่สามารถเข้าไปพัฒนาพื้นที่เหล่านี้ได้พระสงฆ์จึงเข้าไปแทน โดยไม่อาศัยข้าราชการเนื่องจากเป็นการเหมาะสมที่พระสงฆ์จะเข้าป่าเพื่อไปพัฒนากับชาวบ้าน เพื่อป้องกันการใส่ร้ายป้ายสีถ้าฆราวาสเข้าไปมักถูกเจ้าหน้าที่เพ่งเล็งว่าเป็นผู้นิยมคอมมิวนิสต์

๒. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ - ผู้ใหญ่บ้าน - ชาวบ้านการพัฒนาท้องถิ่นแบบนี้ เกิดขึ้นจากสองลักษณะ คือ ลักษณะแรกเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญบ้านมีความเห็นสอดคล้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาหมู่บ้าน จึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ซึ่งได้จากกรณีศึกษาในจังหวัดสกลนคร และลักษณะที่สองเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญบ้านมีความเห็นต่อการพัฒนาของพระสงฆ์เพราะตนเองต้องเสียผลประโยชน์ ต่อมาเมื่อเข้าใจได้ว่าเหตุการณ์ภายในหมู่บ้านย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา หรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ผู้นำท้องถิ่นมากขึ้นจึงอาสาเข้าช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาจนพบได้มาก ตัวอย่างดังกล่าวศึกษาจากประสบการณ์การทำโครงการพัฒนาของพระเทพเวทีแห่งวัดป่าดาราภิรมย์ จังหวัดเชียงใหม่

๓. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ - กำนัน - ชาวบ้าน ได้จากกรณีศึกษาในจังหวัดร้อยเอ็ด ในระยะแรกพระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน โดยที่กำนันคอยอยู่ห่าง ๆ เพราะไม่แน่ใจว่าจะประสบความสำเร็จหรือไม่ เมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถพัฒนาไปได้อย่างมีประสิทธิภาพกำนันจะเข้าร่วมกับพระสงฆ์ด้วย เพราะมิฉะนั้นกำนันจะถูกพระสงฆ์แย่งชิงบทบาทในการช่วยเหลือชาวบ้านไปด้วย

๔. เป็นการพัฒนาแบบพระสงฆ์ - ข้าราชการ - ชาวบ้าน รูปแบบของการพัฒนาหมู่บ้านลักษณะนี้มีตัวอย่างอยู่สามลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ - ครูใหญ่ -

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๕.

ชาวบ้าน โดยเฉพาะครูใหญ่ที่เคยเป็นพระสงฆ์ในหมู่บ้านนั้นมาก่อนมีความสนิทสนมกับพระสงฆ์ จึงมาช่วยพระสงฆ์ทำงานพัฒนาท้องถิ่น ลักษณะที่สอง เป็นความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ - ข้าราชการฝ่ายปกครอง - ชาวบ้าน ลักษณะของการร่วมมือพัฒนา และการพัฒนาลักษณะสุดท้าย เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ - ข้าราชการ - ชาวบ้าน ข้าราชการในที่นี้หมายถึงข้าราชการในสังกัด กระทรวงต่าง ๆ นอกเหนือจากกระทรวงมหาดไทย ยังมีข้าราชการของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เข้ามาร่วมช่วยเหลือให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ เป็นต้น^{๗๑}

ดังนั้น สรุปจากข้อมูลที่กล่าวมาเบื้องต้นได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่เข้าไปมีบทบาทต่อ ชุมชนอย่างได้ชัดเจน ซึ่งต่างจากบทบาทที่ผ่านมาในอดีต จึงพอสรุปไว้ ๓ ประการ คือ

๑. การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริม ทั้งด้านแนวคิดและทรัพยากรต่าง ๆ จากรัฐบาล
๒. สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในชนบททางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การศึกษา
๓. การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริม ทั้งด้านแนวคิดและทรัพยากรจากประชาชน ท้องถิ่น นักวิชาการ และองค์กรเอกชนต่าง ๆ

๒.๓.๔ บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ

วัด ถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมต่าง ๆ และยังเป็นศูนย์รวมที่เป็นที่พึ่งทางใจ ให้แก่คนในชุมชน ยิ่งไปกว่านั้นกลไกที่สำคัญในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ก็คือ พระสงฆ์ ที่เป็นตัว ขับเคลื่อนและทำกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมาย พระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ที่เคารพศรัทธาของประชาชน และเป็นที่ไว้วางใจ มีวัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน สามารถชักจูงประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นหรือองค์กรทาง ราชการ ในการพัฒนาชุมชนที่พระสงฆ์อาศัยอยู่ได้พัฒนาไม่ว่า ด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การศึกษา และสิ่งแวดล้อมในชุมชน ผู้วิจัยจึงพอสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในด้าน ต่างๆ ดังนี้

๑) **การพัฒนาชุมชนด้านสังคม** พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในด้านการอบรมคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ ชุมชน นักเรียนนักศึกษา เผยแผ่ธรรมะ สงเคราะห์ผู้ยากไร้ พัฒนาถาวรวัตถุให้กับ ชุมชนมีการรับเลี้ยงดูเด็กกำพร้า เป็นผู้ดำเนินงานบทบาทนักสังคมสงเคราะห์ และยังเป็นผู้ประกอบ พิธีกรรมทางศาสนาและผู้นำชาวบ้าน ทำให้เกิดความสามัคคีเป็นระเบียบเรียบร้อยแก่ชุมชนและสังคม ในท้องถิ่น

พิสิษฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร กล่าวว่า “พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญมากในชุมชนซึ่ง พระสงฆ์แต่ละรูปก็มีวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันในการพัฒนา โดยเฉพาะด้านสังคม พระสงฆ์จะทำตัว เป็นแบบอย่างที่ดี โดยตั้งมั่นในวัด ทำการเทศนาสั่งสอนในลักษณะกลุ่มย่อย โดยเปิดโอกาสให้ ประชาชนได้เลือกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อนำหลักธรรมไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เช่น การรู้จักการ อดออมเพื่อแผ้วการเห็นอกเห็นใจผู้อื่น การรู้จักการให้ทานและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อย่างเช่น พระอาจารย์เทอดศักดิ์ จันทโชโต แห่งวัดทุ่งสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย พระครูพิทักษ์

^{๗๑} อ้างแล้ว

พืชคามเขต วัดลุ่มพินิจวัน อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี และพระอาจารย์เอก เดชะโร วัดโมกขวนาราม อำเภอมือเมือง จังหวัดขอนแก่น และได้กล่าวถึง พระพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) วัดสามัคคี อำเภอมือเมือง จังหวัดสุรินทร์ได้มีบทบาทมากในด้านการพัฒนาสังคม ไม่ว่าจะเป็นการสอนให้ประชาชนลดอบายมุข อบรมจิตใจ ฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทำให้จิตใจสะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งท่านจะมุ่งการพัฒนาจิตใจหรือคนก่อนสิ่งใด ยังมีการชักชวนประชาชนรวมพลังเพื่อการพัฒนา มีการระดมพลังสมอง เพื่อแก้ปัญหาให้เห็นพ้องต้องกันว่าควรจะพัฒนาถนนหนทางเพื่อการคมนาคมที่สะดวก โดยหลวงพ่อนานกับพระสงฆ์ในวัดและชาวบ้านร่วมมือกัน ใช้เครื่องมือทำเกษตรที่มีอยู่ช่วยกันถางป่า ขุดดิน ทำร่องถนนให้เกิดขึ้นในชุมชน”^{๗๒}

๒) การพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ ปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนคือการมีหนี้สินอันเนื่องมาจาก ประชาชนในชุมชนมีฐานะยากจน อาศัยแต่เพียงประกอบอาชีพหลัก คือ การทำนา โดยอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ ผลผลิตไม่แน่นอน ขาดอำนาจต่อรองในระบบตลาดทำให้เกิดความอดอยากยากแค้น และยิ่งขาดความรู้ความสามารถในอันที่เห็นไปประกอบอาชีพอื่น

พิธีกรรม บุญไชย และ ทรงคุณ จันทกร ได้ศึกษาวิจัยในภาคสนาม พบว่า “พระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่มีบทบาทในสังคม จะเป็นผู้มีภูมิปัญญาในพื้นที่นั้นๆ จึงเข้าใจและทราบสาเหตุของปัญหา ความรุนแรงของปัญหาเป็นอย่างดี พระสงฆ์หลายรูปได้หาทางช่วยเหลือสังคมทางด้านเศรษฐกิจในหลายรูปแบบโดยร่วมมือกับหน่วยราชการ” จึงได้สรุปบทบาทของพระสงฆ์ในด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

พระครูพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทธิสีโล) วัดสามัคคี อำเภอมือเมือง จังหวัดสุรินทร์ ได้ดำเนินงานพัฒนาเศรษฐกิจให้แก่ประชาชนที่อยู่ในชุมชนประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นการตั้งสหบาลข้าว คือการให้ประชาชนที่ขาดแคลนสามารถกู้ยืมข้าวไปบริโภค หลักดังกล่าวสอดคล้องกับหลักทางพุทธศาสนาที่มีการเกื้อกูลเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันผู้ที่มิช้าวมาก็จะนำข้าวมาฝากให้ผู้ทุกข์ยากกว่านำไปกินไปใช้ยามขาดแคลน ไม่ต้องไปกู้เงินดอกเบี้ยแพงๆ นับเป็นการช่วยเหลือกันและกันเป็นหลักในการพัฒนาที่ยั่งยืนและมีการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ร้านค้าที่มีหลักการขายถูกเอากำไรพอควรหรือกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อฝึกชาวบ้าน การทำเกษตรธรรมชาติ เกษตรครบวงจร เพื่อแก้ปัญหาการเกษตร เป็นต้น

พระอาจารย์ดำรง กนตสีโล แห่งวัดมุนีนิรมิตร์ อำเภอบราสาท จังหวัดสุรินทร์ ก็ประสบความสำเร็จในการพัฒนาช่วยเหลือประชาชน โดยใช้หลักพัฒนาจิตใจ ก่อนการพัฒนาอาชีพโดยให้ประชาชนยึดหลักคุณธรรมในการดำรงชีวิตกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ ได้แก่ การจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้าในหมู่บ้าน การจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาด การพัฒนาอาชีพการเกษตร ที่เรียกว่า การเกษตรเกื้อกูล และการตั้งธนาคารข้าว เป็นต้น^{๗๓}

^{๗๒} พิธีกรรม บุญไชย และทรงคุณ จันทกร, “ศาสนาพุทธ : สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๖-๑๓๗. อ้างใน พระครูสาครกิจจานุกูล, ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ : กรณีศึกษาพระสงฆ์อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจนั้น ถือว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนโดยตรง สามารถแก้ไขปัญหาความขาดแคลนขัดสน โดยสามารถนำหลักทางพระพุทธศาสนาไปใช้ เพื่อเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ และให้ผลในระยะยาว ถึงแม้จะประสบปัญหาบ้างก็ตาม แต่ก็บรรลุเป้าหมายในที่สุด

๓) การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรม ในการพัฒนาชุมชนนั้นต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมเดิมของชุมชน เพราะเป็นส่วนที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ที่จะสามารถเป็นพลังผลักดันการพัฒนาได้ และหากย้อนดูก็จะพบว่าชาวบ้านมีประวัติศาสตร์การสร้างชุมชนมายาวนาน โดยมีความร่วมมือกันในกิจกรรมเพื่อให้ชุมชนทั้งหมดอยู่รอดร่วมกันและต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบจากสังคมภายนอกได้ ซึ่งการที่ชุมชนอยู่รอดได้เพราะชุมชนมีทรัพยากรมาก พึ่งพาอาศัยกัน

ในแง่วิธีการพัฒนา การกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านโดยทั้งผู้นำปัญญาชนและชนชั้นกลางที่ทำงานกับชาวบ้านจะต้องทำให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกที่แจ่มชัดในวัฒนธรรมของเขาปัญญาชนของชาวบ้านเอง โดยที่ชาวบ้านและชนชั้นกลางควรร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและสังคมของชุมชนที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น ความเชื่อ พิธีกรรม การค้นพบและสามารถวิเคราะห์เอกลักษณ์และคุณค่าของตัวเองได้ทำให้ชุมชนเห็นคุณค่าของการรวมตัวกันเป็นกลุ่มและซาบซึ้งในประวัติการต่อสู้ร่วมกัน และที่สำคัญที่สุดชาวบ้านจะเห็นภัยคุกคามของการครอบงำทางวัตถุและจิตใจของวัฒนธรรมทุนนิยมและบริโภคนิยมที่มาจากภายนอก เช่น การทำให้ชาวบ้านต้องตกอยู่ภายใต้การผลิตเพื่อการตลาด ซึ่งได้ทำให้ชาวบ้านพึ่งพาภายนอกสูงมากขึ้นเรื่อยๆ และนำมาซึ่งการถูกเอารัดเอาเปรียบได้ง่าย ดังนั้น การนำเอาวัฒนธรรมชุมชนมาใช้ในการพัฒนาจะช่วยให้ชาวบ้านยังคงทำการผลิตในชาติที่เหมาะสมและเน้นการใช้แรงงานของครัวเรือนเป็นหลัก เน้นการผลิตเพื่อครอบครัวเป็นหลัก แล้วจึงผลิตเพื่อเข้าสู่ตลาด และที่สำคัญต้องพึ่งตนเองให้มากกว่าพึ่งพาภายนอก

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตหรือการดำเนินชีวิตของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งหมายรวมถึง ความเป็นงานศิลปะ วรรณคดี ดนตรี ปรัชญา ศีลธรรม จรรยา ภาษา กฎหมาย ความเชื่อขนบธรรมเนียม ประเพณีและสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งได้ถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อ ๆ มา เป็นเรื่องของการเรียนรู้จากคนกลุ่มหนึ่งไปยังกลุ่มหนึ่ง ซึ่งสิ่งใดที่เก็บไว้สิ่งใดควรแก้ไขกันให้ดีขึ้นเพื่อจะส่งเสริมให้มีลักษณะที่ดีประจำชาติต่อไปและศาสนาพุทธก็มีอิทธิพลต่อคนไทยอย่างมาก ทั้งในด้านการปกครอง และในด้านกิริยามารยาทและความเป็นอยู่จนกลายเป็นธรรมเนียมไทยไป ส่วนคติความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของพราหมณ์ สังคมไทยก็นำมาปฏิบัติไม่น้อย คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อชีวิตของคนไทยมาก เช่น ความกตัญญูกตเวที การมีสัมมาคารวะ ความสุภาพเรียบร้อย ความโอบอ้อมอารี มีใจเมตตา ฯลฯ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของไทยเรามาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เมื่อประชาชนส่วนใหญ่มีความเคารพนับถือพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต พระสงฆ์ก็มีบทบาทต่อสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนและสังคมในท้องถิ่นนั้นในสังคมไทยแล้วจะมองเห็นวัฒนธรรมควบคู่กับการดำรงชีวิตโดยเฉพาะประเพณีที่เกิดขึ้นจากพระพุทธศาสนาโดยตรงหรือทางอ้อมก็ตาม

อารียา ลัมสุวัฒน์ กล่าวว่า “พระสงฆ์ยังทำหน้าที่อีกหน้าที่หนึ่งของสังคม คือ พระสงฆ์เป็นผู้รักษาวัฒนธรรมโดยมีวัดเป็นที่เก็บศิลปวัตถุและของมีค่าอื่นๆ อันแสดงถึงศิลปวัฒนธรรมของไทย ซึ่งชาวบ้านได้แสดงออกถึงศรัทธาเลื่อมใสในคุณค่าของศาสนา ด้วยการสร้างสรรค์สิ่งก่อสร้าง

ต่างๆ ไว้ที่วัด และพยายามสร้างให้สวยงามที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระพุทธรูป ตู้คัมภีร์ ธรรมาสน์ ภาพแกะสลักตามประตู หน้าต่าง ตลอดจนภาพเขียนอันวิจิตรงดงามตามฝาผนัง โบสถ์ วิหาร”^{๗๔}

เสาวลักษณ์ ขานิล กล่าวว่า “หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญในวัฒนธรรมไทย เหตุการณ์สำคัญๆ ในชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ศิลปะและวรรณคดีของชาติส่วนใหญ่ เกิดขึ้นด้วยอาศัยวัดเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ วัดเป็นสถานที่รักษามรดกทางศิลปะของชาติ สิ่งเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวความรักในความเป็นชาติไทยที่สำคัญอย่างหนึ่ง เหตุการณ์ประจำวันและความเชื่อทางไสยศาสตร์ บทบาทพระสงฆ์ในเหตุการณ์ประจำวันของชาวบ้านมีอยู่มาก เช่น ก่อนการเดินทาง การแต่งงาน การรักษาไข้ การสงเคราะห์ การนำโชคมาสู่ความสำเร็จในชีวิตการทำงาน สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วเป็นบทบาทของพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดและสืบสานภูมิปัญญาของท้องถิ่นซึ่งถือได้ว่าเป็นการรักษาวัฒนธรรมให้กับชุมชน”^{๗๕}

๔) การพัฒนาชุมชนด้านการศึกษา ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ให้ความอนุเคราะห์ในด้านการศึกษา ทั้งส่วนที่จัดการศึกษาเองโดยตรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่ทางรัฐบาลไม่สามารถจัดการศึกษาบริการได้ทั่วถึง อันได้แก่ กลุ่มประชากรที่ด้อยโอกาสทางสังคม ด้อยโอกาสทางด้านเศรษฐกิจ เป็นเหตุให้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ก็ได้อาศัยพระสงฆ์ให้การศึกษาคณะที่ศึกษาก็ไม่ต้องใช้งบประมาณจากรัฐบาล แต่ใช้ทุนจากประชาชนโดยตรง ทั้งที่อยู่อาศัย อาหารและในการใช้จ่าย แม้จะมีส่วนหนึ่งที่เรียนจบแล้วที่ทางฝ่ายคณะสงฆ์ยังไม่ได้ใช้งาน แล้วท่านเหล่านั้นลาสมณเพศออกไปก็ไปทำงานให้ทางรัฐบาล โดยที่รัฐไม่ต้องลงทุน หากมองอย่างนี้แล้ว จะเห็นได้ว่าคณะสงฆ์ได้ช่วยเหลือสงเคราะห์รัฐบาลด้วย ไม่เพียงแต่ได้ช่วยเหลือสงเคราะห์กับประชาชนกลุ่มที่ด้อยโอกาสเพียงฝ่ายเดียว แต่อย่างไรก็ตามบทบาทของพระสงฆ์ในการศึกษานี้ อาจมองได้ทั้งที่เป็นระบบ คือจัดตั้งโรงเรียนมีการจัดการเรียนการสอน มีหลักสูตรที่แน่นอน และอีกที่จัดอย่างไม่เป็นระบบ อาจเป็นลักษณะการให้ทุนสนับสนุนการศึกษา การให้ทุนในสร้างอาคารเรียน ให้ทุนซื้อสื่อการเรียนการสอน อุปกรณ์ทางการศึกษา ให้ทุนการศึกษาแก่บุตรเพื่อพัฒนาครูในสาขาวิชาที่ขาดแคลน ให้ทุนการศึกษาแก่เด็กผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ ฯลฯ

๕) การพัฒนาชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในชุมชนซึ่งแสดงออกโดยผ่านกิจกรรมพัฒนาชนบท ต่าง ๆ และมีการพัฒนาสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับการพัฒนาคน เพราะว่าการพัฒนาคนแต่เพียงอย่างเดียวเป็นสิ่งที่ยากลำบากมากและต้องใช้เวลามาก ประกอบกับในชุมชน

^{๗๔} อารียา ลิ้มสุวัฒน์, “บทบาทของพระภิกษุในการพัฒนาชุมชนชนบทไทย พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๒๐”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖).

^{๗๕} เสาวลักษณ์ ขานิล, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่ อู่ตะเภา จังหวัด ชัยนาท”, **วิทยานิพนธ์สังคมวิทยามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙). อ้างใน พระครูสาครกิจจานุกุล, ความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อบทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์: กรณีศึกษา พระสงฆ์อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

นั้น จะต้องประกอบด้วยคนและสิ่งแวดล้อมที่แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดไม่ได้ เพราะสิ่งแวดล้อมนี้ ถือเสมือนว่าเป็นส่วนหนึ่งของคน วัดกับสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพราะในวัดต้องเป็นสถานที่ร่มรื่น เป็นสถานที่ช่วยผ่อนคลายทางจิตใจ บริเวณวัดจึงต้องมีต้นไม้ใหญ่ประดับประดา บทบาทของพระสงฆ์คือต้องคอยดูแลจัดสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความร่มรื่น เป็นส่วนหนึ่งในการสร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ผู้พบเห็น และเป็นตัวอย่างในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแก่คนในชุมชน

จากการศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมนั้น มีงานวิจัยพบว่า ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้สัมมนาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการสนับสนุน การมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม่ว่า ความสัมพันธ์ของพระกับป่ามีมานานเพราะพระอาศัยเป็นที่ฝึกปฏิบัติ ป่าได้การคุ้มครองเพราะบารมี และวัตรปฏิบัติของตามพระธรรมวินัย เป็นตัวอย่างสั่งสอนประชาชนให้เห็นคุณค่าและความสำคัญของป่าต่อมนุษย์ การพึ่งพากันของพระสงฆ์กับป่า พบทั่วไปในสังคมชาวพุทธ ที่ใดก็มีวัดที่ป่าหรือสร้างป่าขึ้นมาในวัดและรอบๆ วัดป่าใดที่สงบเงียบเหมาะสมกับการฝึกตนก็จะมีพระธุดงค์ไปฝึกปฏิบัติ ขัดเกลาร่มในป่า ชาวบ้านก็ช่วยทำบุญดูแลเลี้ยงพระ พระก็ให้ธรรมะสั่งสอนญาติโยม พระในวัดป่ากับชุมชน จึงมีความสัมพันธ์และมีส่วนร่วมสนับสนุนซึ่งกันและกัน

จากการศึกษาเรื่องพระกับป่า เช่น วัดป่าสุคะโต จังหวัดชัยภูมิ ทางานเผยแพร่ความรู้ด้านอนุรักษ์ป่าให้กับชุมชน วัดป่าหนองพง จังหวัดอุบลราชธานี อยู่กับป่าและจัดการป่าให้สมบูรณ์และเป็นประโยชน์แก่ชุมชน สวนโมกขวนารามจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีรูปแบบการอยู่ในป่าอย่างเรียบง่ายกลมกลืนกับธรรมชาติ วัดอรุณญาวาส จังหวัดน่าน ปลุกจิตสำนึกร่วมในการอนุรักษ์ป่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประชาชน และองค์กรทุกระดับอย่างเชื่อมโยงบนรากฐานของความร่วมมือ^{๗๖}

สรุปได้ว่า จากกรณีศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับป่าต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงบทบาทที่สำคัญของพระสงฆ์ได้ ๔ ด้าน คือ

๑. ด้านการอนุรักษ์ ช่วยนำชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสร้างป่าชุมชน รักษาป่าและความหลากหลายทางชีวภาพ
๒. ด้านชุมชนเป็นตัวอย่างของการอยู่แบบเรียบง่าย และใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดรู้คุณค่า
๓. ด้านวัฒนธรรมช่วยรักษาและสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยเฉพาะทรัพยากรพรรณพืช
๔. ด้านจิตวิญญาณ เป็นผู้นำและสั่งสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่ชุมชน

^{๗๖} ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พระกับป่า : บทบาทของพระสงฆ์ในการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๓๔-๓๕.

๒.๔ การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

สังคมไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ผู้คนในสังคมมีการเบี่ยงเบนความสัมพันธ์ไปจากเดิม และสถาบันทางสังคมก็ทำหน้าที่ไม่ครบสมบูรณ์ สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดปัญหาสังคม ปัญหาสังคมไทยมีอยู่มากมาย ปัญหาความเสื่อมโทรมทางจิตใจและศีลธรรม เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่เกิดขึ้นกับคนในสังคม ประชาชนในเขตตำบลวังดินก็ประสบปัญหานี้เช่นเดียวกัน การแก้ไขปัญหานี้มีแนวทางที่ควรแก้ไขที่ดีที่สุด คือ การทำให้คนในสังคมหรือในชุมชนมีศีลธรรมประจำใจ การปลูกฝังศีลธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องอาศัยปัจจัยหลายประการในการร่วมกันพัฒนาด้านจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันหลักหนึ่งคือ สถาบันศาสนา ยิ่งสังคมไทยเป็นสังคมชาวพุทธ พระสงฆ์ถือว่าเป็นแบบอย่างที่ดีของการประพฤติตนอยู่ในสังคม และมีหลักพระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต และเป็นหลักนำทางในการพัฒนาชุมชนด้วย^{๗๗}

การพัฒนาชุมชนถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะประชาชนในชุมชนเป็นผู้ที่ต้องช่วยกันขับเคลื่อนให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง บ่งบอกถึงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน การพัฒนาชุมชนให้เกิดประสิทธิผลนั้น ควรมีความเข้าใจและมีความรู้อย่างชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ที่เหมาะสม รวมไปถึงขอบเขตของการดำเนินบทบาทของวัดและพระสงฆ์ สิ่งที่สำคัญก็คือ จะต้องมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางในการพัฒนาอย่างชัดเจน ร่วมกับนโยบายของรัฐ เพื่อให้มีความสอดคล้องและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน^{๗๘}

๒.๔.๑ แนวทางและนโยบายงานพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

จากการประชุมคณะสงฆ์ระดับอำเภอในปี ๒๕๕๖ ที่ผ่านมา คณะสงฆ์ได้มีการรับนโยบายด้านการพัฒนาสังคม โดยยึดหลักการพัฒนาตามแผนนโยบาย ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ ๕) พ.ศ.๒๕๔๕ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ตระหนักว่า บุคคลย่อมมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ การพัฒนาสังคมและยั่งยืน คือการพัฒนาคนทุกกลุ่มให้เป็นทุนทางสังคม เพื่อจะได้ร่วมมือกันนำพาสังคมให้พึ่งพาตนเองได้ มีความสมานฉันท์และเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลก จึงได้กำหนดนโยบาย ในขั้นต้น คือนโยบายการพัฒนาสังคม โดยกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงเป็นหน่วยงานหลักในการบูรณาการการทำงานทุกภาคส่วน เพื่อช่วยเหลือ

^{๗๗} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตกิจจาทร, เจ้าคณะตำบลวังดิน เจ้าอาวาสวัดยางจุ่ม, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๗๘} เอกสารรายงานการประชุมคณะสงฆ์ตำบลวังดิน ประจำเดือน มิถุนายน ๒๕๕๖, (เอกสารอัดสำเนา)

พัฒนา แก้ไขปัญหา และเฝ้าระวังปัญหาทางสังคม มีตัวชี้วัดการพัฒนาสังคม และประสานหน่วยงานต่างๆ เพื่อเตือนภัยทางสังคม และเพื่อให้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน^{๗๙}

คณะสงฆ์ในเขตตำบลวังดินได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาสังคมเป็นอย่างดี และได้สนองนโยบายในการพัฒนาสังคม จึงมีส่วนในการกำหนดบทบาทและขอบเขตในการพัฒนาสังคมในแทบทุกด้าน และที่ผ่านมามีผลของการดำเนินงานในการพัฒนาชุมชนในบางโครงการนั้นเป็นที่ประจักษ์แก่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง^{๘๐} พอสรุปเป็นการพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ ๕ ด้าน ดังนี้

๒.๔.๑.๑ การพัฒนาชุมชนด้านสังคม

บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดินในด้านสังคมนั้น คณะสงฆ์ในตำบลตระหนักดีว่า สิ่งสำคัญที่สุดอันดับแรกต้องเน้นที่ตัวบุคคล การพัฒนาคนนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่ง พื้นฐานด้านจิตใจของคนเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงคุณภาพชีวิตของคนในสังคม^{๘๑} และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข บนพื้นฐานของการมีศีลธรรม และคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน^{๘๒} ในการวิจัยครั้งนี้พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนด้านสังคมนั้น จะทำในรูปแบบของโครงการต่างๆ และการมีส่วนร่วมกับชุมชนอยู่เสมอ โดยยึดหลัก บ้าน วัด โรงเรียน (บวร)^{๘๓} โดยคณะสงฆ์ในเขตตำบลวังดินมีโครงการในด้านพัฒนาสังคมดังนี้ คือ

(๑) โครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน

โครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน มีหลักการสำคัญประการแรกคือการมุ่งพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เยาวชนตั้งแต่เด็ก โดยความร่วมมือกับโรงเรียนเป็นเป้าหมายหลัก ด้วยเล็งเห็นว่าเด็กและเยาวชนในสมัยนี้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปมาก และห่างไกลจากวัด ทำให้เกิดปัญหาสังคมจำนวนมาก จึงเน้นการอบรมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนโดยตรง^{๘๔} โดยในปัจจุบันทางคณะสงฆ์ร่วมกับโรงเรียนสามัคคีวิทยา ซึ่งมีการประสานงานกับทางคณะสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน และมีส่วนสนับสนุนส่งเสริมเด็กนักเรียนให้เข้ารับการอบรมอยู่เป็นประจำทุกปี ปีละ ๒ ครั้ง นอกเหนือจากนั้นยังมีการนำเด็กนักเรียนมาพัฒนาวัด และรับโอวาทจากพระในโอกาสและวันสำคัญอีกด้วย^{๘๕}

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน

^{๘๐} พระครูบรรพตกิจจาทร, เจ้าคณะตำบลวังดิน เจ้าอาวาสวัดยางจุ่ม, การเสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๘๑} สัมภาษณ์ พระปลัดชาญณรงค์ อธิปญโญ, เจ้าอาวาสวัดวังดิน, ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๘๒} สรุปจากการเสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๘๓} สรุปจากการเสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๘๔} คณะสงฆ์ตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์, รายงานโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน ปี ๒๕๕๖, (เอกสารอัดสำเนา)

^{๘๕} สัมภาษณ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนสามัคคีวิทยา, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

การที่เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสเข้าอบรมคุณธรรมจริยธรรมนั้น จะทำให้ได้รับการปลูกฝังทางจิตเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีงามในอนาคต ตามแนวทางที่ถูกต้อง โดยยึดหลักทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องนำทาง ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ คือ

๑. เพื่อเป็นการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวัน

๒. เพื่อให้เด็กและเยาวชนมีความซาบซึ้ง และเกิดความรักความศรัทธาในพระพุทธศาสนา

๓. เพื่อสร้างแบบอย่างที่ดีงามแก่เด็กและเยาวชนในอนาคต และ

๔. เพื่อสร้างความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้นในหมู่คณะและชุมชน^{๘๖}

วิธีการดำเนินงานตามโครงการอบรมคุณธรรมและจริยธรรมนั้น จะมีการปฏิบัติการแบบเชิงรุก คือเข้าไปอบรมในโรงเรียน ซึ่งทางโรงเรียนให้การส่งเสริมและสนับสนุน นอกจากนี้ ยังมีการนำเด็กนักเรียนมาอบรมที่วัด ในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา และวันอาสาฬหบูชา เป็นต้น ซึ่งจะมีการรับศีล ๕ ฟังพระธรรมเทศนา และปฏิบัติธรรมโดยการนั่งสมาธิเจริญภาวนา อย่างนี้เป็นต้น

ผลสรุปของโครงการนั้นพบว่า เด็กและเยาวชนมีความใกล้ชิด เกิดความรัก ห่วงหาญซาบซึ้งในพระพุทธศาสนา และมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน มีความสำนึกในเรื่องกตัญญูกตเวทิตาต่อผู้มีพระคุณ และเป็นคนมีความอ่อนน้อมมากขึ้น อีกทั้งยังก่อให้เกิดความรัก สามัคคีของ ชุมชน บ้าน วัด และโรงเรียน เพราะมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมตามโครงการด้วยกัน^{๘๗}

(๒) โครงการอบรมประชาชนประจำตำบล

การจัดตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล หรือที่เรียกย่อๆว่า อปต. มีหลักการและเหตุผล คือ องค์การบริหารส่วนตำบล คือ หน่วยการปกครองท้องถิ่นในระดับตำบล เป็นองค์การการเมืองท้องถิ่นที่มีการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยเพื่อให้ได้มาซึ่งตัวแทนแต่ละหมู่บ้านเข้ามาดำเนินงานในฐานะสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล การดำเนินงานที่มีสมาชิกซึ่งมีวุฒิภาวะต่างกัน เช่น ต่างเพศ ต่างวัย ต่างระดับการศึกษา ต่างศักยภาพทางปัญญา และประสบการณ์ การดำเนินงานร่วมกับฝ่ายปกครองในระดับท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อาจมีปัญหาอยู่บ้าง ดังนั้น โครงการฝึกอบรมประชาชนประจำตำบล จึงเป็นโครงการหนึ่ง เพื่อที่จะช่วยเสริมสร้างความเข้าใจ สร้างสัมพันธภาพและสร้างศักยภาพในการทำงานร่วมกันอย่างถูกต้องและเหมาะสม เกิดประโยชน์ต่อประชาชนในสังคมอย่างแท้จริง เพื่อเป็นการสร้างพลังให้การปฏิบัติงาน

^{๘๖} คณะสงฆ์ตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, รายงานโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เยาวชน ปี ๒๕๕๖, (เอกสารอัดสำเนา)

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน

เกิดประสิทธิภาพและมีคุณภาพตามนโยบายและเพื่อร่วมกันพัฒนาสังคมและประเทศชาติสืบไปด้วยเหตุนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลวังดิน จึงได้ตระหนักถึงความสำคัญของการฝึกอบรมพัฒนาศักยภาพของพนักงาน เจ้าหน้าที่ สมาชิกสภา อบต. ผู้นำท้องถิ่นและประชาชนทุกคนในตำบล จึงจัดให้มีโครงการนี้ขึ้น และให้บทบาทกับพระสงฆ์ในตำบลเป็นผู้นำในการอบรม

วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑. เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านคุณธรรม จริยธรรม ความรับผิดชอบ ให้เกิดขึ้นแก่บุคลากรและประชาชนในตำบล จนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม
๒. เพื่อสร้างพลังในการทำงานให้กับคนในองค์กรท้องถิ่น และประชาชนในกาพัฒนาศักยภาพได้อย่างเต็มที่
๓. เพื่อสร้างความรัก ความสามัคคีและสัมพันธ์ภาพที่ดีให้เกิดขึ้นระหว่างผู้นำท้องถิ่นและประชาชน

๔. เพื่อร่วมกันสร้างสรรค์งานพัฒนาสังคม และประเทศชาติต่อไป^{๘๘}

โครงการอบรมประชาชนประจำตำบลเป็นการจัดตั้งขึ้นตามระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ. ๒๕๑๘ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์นำหลักธรรมเข้าไปอบรม สอนประชาชน เพื่อขจัดปัญหาความสับสนอันจะส่งผลให้สังคมสงบร่มเย็น และให้พระสงฆ์ในชนบท ได้มีบทบาทและเป็นแกนนำในการส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยการพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบลลงสู่หมู่บ้าน เพื่อทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น^{๘๙}

(๓) โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕

หลักการ สมเด็จพระมหาธีรราชมิ่งคลาจารย์ ผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช วัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร ได้มีดำริที่จะเสริมสร้างความปรองดองและสมานฉันท์ของคนในชาติให้เกิดความสงบ สันติสุข มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน ลดปัญหาความขัดแย้ง สร้างความมั่นคงและความปลอดภัยในชีวิตประจำวัน สมดังโอวาทที่ได้ประทานไว้เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖ ความตอนหนึ่งว่า “อันว่าศีล ๕ เป็นการสำคัญ มนุษย์ เมื่อทุกคนมีศีล ๕ ด้วยกัน สังคมนั้น ๆ คือประชาชนย่อมจะอยู่เป็นสุข” โดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้ให้แนวทางในการแก้ไขปัญหาด้วยการให้ทุกภาคส่วนในประเทศร่วมมือกันดำเนินการในเรื่องการสร้างความปลอดภัยและทำให้ประชาชนมีความรัก ความสามัคคีกัน โดยเริ่มจากครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ซึ่งจะนำพาประเทศก้าวไปข้างหน้าอย่างปลอดภัยยั่งยืน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ในฐานะหน่วยงานราชการที่มีภาระหน้าที่ในการส่งเสริมให้

^{๘๘} คณะสงฆ์ตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, รายงานโครงการอบรมประชาชนประจำตำบล มปป., (เอกสารอัดสำเนา)

^{๘๙} พินิจ ลาภอนันท์, บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท, (สถาบันวิจัยสังคม: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๕๙.

สังคมไทยมีคุณธรรม จริยธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา จึงได้กำหนดโครงการกิจกรรม เพื่อส่งเสริมให้เด็ก เยาวชน และประชาชนทุกเพศทุกวัย ได้นำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ไปใช้ในการแก้ไขปัญหา และเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้กับตนเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

ชาวตำบลวังดิน นำโดยท่านกำนันตำบลวังดินและนายก อบต. สมาชิกสภาอบต. ร่วมรับนโยบายมาเพื่อปฏิบัติ ในการทำกิจกรรมหมู่บ้านรักษาศีล ๕ โดยร่วมกันกับทั้งจังหวัดอุดรดิตถ์ ในการทำโครงการนี้ โดยการให้ประชาชนทุกครอบครัวทำการลงทะเบียนในการเข้าร่วมโครงการ และนำหลักศีล ๕ ไปปฏิบัติ เพื่อจะได้เข้ารับมอบป้ายหมู่บ้านโครงการรักษาศีล ๕^{๙๐}

๒.๔.๑.๒ การพัฒนาชุมชนด้านเศรษฐกิจ

บทบาทการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดินในด้านเศรษฐกิจนั้น ที่ผ่าน มาพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดินนั้นเข้ามามีบทบาทในด้านเศรษฐกิจน้อยมาก เนื่องจากข้อจำกัดเรื่อง ความเข้าใจในหลักทางพระธรรมวินัยหลายอย่างซึ่งอาจส่งผลให้พระสงฆ์ไม่ได้เข้ามามีบทบาทในเรื่อง เศรษฐกิจมากนัก แต่ในช่วง ๒ - ๓ ปีที่ผ่านมา ประชาชนเริ่มเห็นความสำคัญในบทบาทของพระสงฆ์ มากขึ้น และประชาชนต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจที่อาจมีผลกระทบมากจากปัญหาการเมือง พระสงฆ์ต้องเป็นที่พึ่งในยามคับขัน ทำให้ต้องหาแนวทางในการช่วยแก้ปัญหาโดยไม่ขัดต่อพระธรรม วินัย และอยู่ในขอบเขตที่พระสงฆ์จะทำได้ คือไม่ใช่เพียงแค่เทศนาสั่งสอนเท่านั้น แต่ต้องลงมือปฏิบัติ โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง^{๙๑}

ในปีที่ผ่านมาการมีบทบาทของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดินด้านการส่งเสริมเรื่อง เศรษฐกิจเริ่มโดดเด่นเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น เมื่อได้รับนโยบายในด้านเศรษฐกิจ จาก คสช. เข้ามา ดำเนินการในรูปแบบของโครงการดังนี้คือ

(๑) โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง

หลักการ คือ กอ.รมน.จังหวัดอุดรดิตถ์ ได้ขานรับนโยบาย ดำเนินโครงการแผ่นดิน ธรรมแผ่นดินทอง กองทัพอากาศที่ ๓ เน้นหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และยุทธศาสตร์การพัฒนา ประเทศของ คสช. ๘ ประการ

พ.อ.บุญประสิทธิ์ มีสอาด รอง ผอ.รมน.จังหวัดอุดรดิตถ์ (ฝ่ายทหาร) กองทัพอากาศที่ ๓ ได้ประเมินผลจากการรวบรวมข้อมูลในการจัดเวทีเสวนา เพื่อค้นหาปัญหาและแนวทางแก้ไขของ ชุมชนเพื่อการปฏิรูปในพื้นที่ ๑๗ จังหวัดภาคเหนือในห้วงที่ผ่านมาแล้วนั้น ปรากฏว่าส่วนใหญ่ ประชาชนให้ความสำคัญกับหัวข้อการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจ และปฏิรูปข้อมูลข่าวสารเป็นสำคัญ ดังนั้นทางกองทัพอากาศที่ ๓ จึงเล็งเห็นว่าควรมีการสนับสนุนกิจกรรมและโครงการด้านการส่งเสริม คุณธรรมจริยธรรมของคนในชุมชนและสังคม เพื่อเป็นรากฐานการสร้างทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพ

^{๙๐} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตกิจจาทร, เจ้าคณะตำบลวังดิน เจ้าอาวาสวัดยางจุ่ม, ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๙๑} สัมภาษณ์ นายสมบัติ คงทอง, กำนันตำบลวังดิน, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

ในการขับเคลื่อนประเทศชาติไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง จึงได้ริเริ่มจัดทำโครงการแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง ขึ้นเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกสาธารณะของคนในสังคมให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ โดยเน้นหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โครงการบวร (บ้าน วัด โรงเรียน) และแนวทางยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศของ คสช. ๘ ประการ ได้แก่ ยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมในสังคม ยุทธศาสตร์การพัฒนาคนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์สร้างความเข้มแข็งภาคการเกษตร ความมั่นคงของอาหารและพลังงาน ยุทธศาสตร์การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน ยุทธศาสตร์การสร้างความปลอดภัยกับประเทศในภูมิภาคเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์ในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารงานของรัฐวิสาหกิจให้เกิดประโยชน์กับประชาชนในการใช้บริการอย่างแท้จริง และยุทธศาสตร์ในการปรับปรุงระบบโทรคมนาคม เทคโนโลยีของชาติให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืนในอนาคตให้ทัดเทียมอาเซียน และประชาคมโลก รวมทั้งแนวคิดที่ คสช.ได้เสนอ ๑๒ ข้อสำหรับชาวไทยพึงปฏิบัติ ในสถานการณ์ปัจจุบัน อาทิ มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน

สำหรับระยะเวลาดำเนินโครงการ แบ่งเป็น ๓ ระยะ ได้แก่ ระยะเร่งด่วน (ระหว่าง ๑ สิงหาคม – ๓๐ กันยายน ๒๕๕๗) ระยะสานต่อโครงการ (ระหว่าง ๑ ตุลาคม ๒๕๕๗ – ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘) และระยะพัฒนาสู่ความยั่งยืน (ระหว่าง ๑ ตุลาคม ๒๕๕๘ เป็นต้นไป) โดยให้บูรณาการจากงบประมาณของทางราชการ จากกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ และงบประมาณจากการสนับสนุนของ อปท. มีแนวทางการจัดกิจกรรม โดยนำข้อมูลปัญหารายจังหวัดจาก กอ.รมน.ภาค ๓ มาปรับใช้และวิเคราะห์การปฏิบัติ จัดประชาคม ทราบความต้องการของประชาชน(สอบถามกับข้อมูลที่ได้) และจัดกิจกรรมในโครงการเพื่อปฏิบัติแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ บ้าน วัด โรงเรียน เช่น กลุ่มบ้านดำเนินการการจัดทำบัญชีครัวเรือน (ชกส.) ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง กิจกรรมส่งเสริมสุขภาพครัวเรือน(อสม.) และโครงการสาธารณะประโยชน์ ในส่วนของกลุ่มวัด มีกิจกรรมหมู่บ้านศีล ๕ เป็นสมาชิกหมู่บ้านศีล ๕ ยกย่องคนดีวิถีพุทธ ปลุกจิตสำนึกในเยาวชนยุคใหม่ใส่ใจรักษาศีล โครงการศูนย์กลางวัฒนธรรม ชุมชน และกิจกรรมกลุ่มโรงเรียน/กศน.ทุกระดับชั้น จะเน้นกิจกรรมสร้างค่านิยม ๑๒ ประการ เช่น การร้องเพลงปลุกใจรักชาติ สวดมนต์วันศุกร์ สร้างสำนึกวินัยในกิจกรรมชุมนุมลูกเสือ-เนตรนารี การสืบค้น เรียนรู้ ประวัติศาสตร์ชาติและชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ในระยะเร่งด่วนทาง ผบ.กกล.รส.ประจำพื้นที่ จะมีการประชุมหน่วยราชการและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องร่วมดำเนินโครงการ เลือกพื้นที่ดำเนินการอย่างน้อยอำเภอละ ๓ อปท. และเร่งดำเนินการพร้อมรายงานผลในภาพรวมต่อไป^{๙๒}

จากการรับนโยบายข้างต้น ทำให้พระสงฆ์ในเขตตำบลวังดินเริ่มเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพให้กับประชาชน โดยเน้นหลักเศรษฐกิจพอเพียง ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เข้ามาดำเนินโครงการทำให้เกิดเป็นโครงการต่างๆ ที่มุ่งเน้นในด้านเศรษฐกิจตามมา^{๙๓} ดังเช่น

(๒) โครงการตำบลเศรษฐกิจพอเพียง

^{๙๒} สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดอุดรธานี, เอกสารโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง คสช. ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๗, (เอกสารอัดสำเนา)

^{๙๓} สัมภาษณ์ นายวิรัตน์ อ้วนสอาด, นายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังดิน, ๒๐ ธันวาคม ๒๕๕๗.

หลักการ เนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจในปัจจุบัน และสภาพปัญหาในการขาดแคลนน้ำในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในตำบล ทำให้ประชาชนในเขตตำบลได้รับความเดือดร้อนและพบปัญหานี้สืบตามมามากมาย เมื่อได้รับนโยบายจาก คสช. ให้ดำเนินการตามโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ที่เน้นหลักเศรษฐกิจพอเพียงและสอดคล้องกับแนวทางตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา คณะสงฆ์ร่วมกับชุมชน จึงได้จัดทำโครงการขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว และสร้างพลังในการต่อสู้กับสภาวะเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น โดยอาศัยแนวคิดพอเพียงในการดำรงชีวิตในสังคมและขจัดปัญหาความทุกข์ยาก

วิธีการดำเนินงานก็คือ พระสงฆ์เป็นผู้นำในการจัดเสวนาถึงสภาพปัญหา ร่วมกับผู้นำในชุมชนในการวิเคราะห์หาจุดเด่นและจุดด้อยในชุมชน ทำให้พบว่า สภาพปัญหาคือการขาดแคลนน้ำและทรัพยากรที่จำเป็น ซึ่งไม่เพียงพอ เช่น การขาดแคลนน้ำในการทำนาข้าวในแต่ละปี ทำให้ต้องช่วยกันคิดหาการทำอาชีพเสริมที่ไม่ต้องใช้น้ำเยอะ นั่นก็คือการปลูกพืชผักสวนครัว พืชรั้วกินได้ โดยประชาชนในทุกหมู่บ้านรับนโยบาย และนำไปดำเนินการ

ผลสรุปโครงการพบว่าในปัจจุบัน การค้าขายพืชผักสวนครัว กลายเป็นรายได้หลักของประชาชน การปลูกผักกินเอง ที่เหลือเอานำออกขาย และเพิ่มมูลค่าจากผลผลิต ทำให้ลดปัญหาความยากจนและภาระหนี้สินไปได้อย่างมาก กลายเป็นจุดเด่นของตำบลวังดิน และได้รับรางวัลเป็นตำบลเศรษฐกิจพอเพียงจากทางจังหวัดอีกด้วย^{๙๔}

๒.๔.๑.๓ การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรม

การพัฒนาชุมชนด้านวัฒนธรรมในเขตตำบลวังดิน ในปัจจุบันยังคงมีการร่วมมือกันระหว่างวัดและชุมชนอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้จะไม่มีประเพณีที่โดดเด่นมากนัก แต่ก็ได้รับการรักษาและพยายามสืบทอดงานที่สำคัญๆไว้ เช่น ประเพณีการกินสลาก งานสลากภัตตาคาร งานประเพณีสงกรานต์ การรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ เป็นต้น^{๙๕}

ในขณะนี้เห็นว่าทางจังหวัดจะมีการพัฒนาในเรื่องที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา คือ การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการท่องเที่ยวทำนุบำรุง รักษา และสืบทอด ศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น โดยการเชื่อมโยงกับการพัฒนาทางสังคม การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจให้เป็นเมือง ๓ วัฒนธรรมที่มีเสน่ห์ยิ่งขึ้น อีกทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยเพื่อใช้ในการผลิตสินค้าบริการ การประกอบอาชีพ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต และการมีรายได้ ของคนในเขตชุมชน อันส่งผลมาถึงชาวตำบลวังดินด้วย เพื่อที่จะให้มีการฟื้นฟูวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีความโดดเด่น ตามประเพณี และภูมิปัญญาที่มีกันอยู่แล้วในท้องถิ่น โดยอาศัยวัดและพระสงฆ์เป็นผู้นำในการปฏิบัติ ซึ่งจะได้เห็นผลชัดเจน เช่น

^{๙๔} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตกิจจาทร, เจ้าคณะตำบลวังดิน เจ้าอาวาสวัดยางจุ่ม, ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๙๕} การเสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

(๑) โครงการบวชนาคสามัคคี

หลักการ เนื่องจากการสร้างค่านิยมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีนั้นถือว่ามีส่วนสำคัญในการสร้างความสามัคคีของคนในพื้นที่ การทำกิจกรรมที่สื่อถึงความดีงามเพื่อให้เด็ก เยาวชน และประชาชน ได้แสดงออกถึงความดีงาม การแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาผู้ให้กำเนิด การเคารพต่อธรรมเนียมปฏิบัติของคนในเขตตำบล

คณะสงฆ์ตำบลวังดิน มีวิธีดำเนินการตามโครงการ คือ การขอความร่วมมือจากทุกองค์กรในชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการ และคนในพื้นที่ให้เข้าร่วมโครงการ โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน

มีการสนับสนุน ส่งเสริมในด้านต่างๆ ซึ่งในแต่ละปี มีคนเข้าร่วมบวชตามโครงการเป็นจำนวนมาก

ผลของการดำเนินโครงการ บรรลุตามวัตถุประสงค์ และที่เห็นได้ชัดเจนนก็คือ การสร้างความรักและสามัคคีระหว่างคนในครอบครัว ชุมชน บ้าน วัด และโรงเรียน ปลุกฝังจิตสำนึกที่ดีให้แก่เด็ก ๆ ได้มีคุณธรรมจริยธรรมขั้นพื้นฐาน เยาวชนและประชาชนที่ผ่านโครงการนี้ สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้^{๙๖}

(๒) โครงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

หลักการ เนื่องจากวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่แสดงถึง ความดี ความงาม ความเจริญในชีวิตของคนในสังคม ซึ่งปรากฏเป็นรูปต่างๆ เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวิทยาการ ความเชื่อ การศาสนา เป็นต้น และได้ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นหลังๆต่อไปจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมเป็น วิถีชีวิตของบุคคลในสังคมที่ได้สั่งสม เลือกสรร ปรับปรุง แก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม ใช้เป็นแนวทางการอยู่ร่วมกันของสังคม วัฒนธรรมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง สร้างสรรค์ให้เจริญงอกงามโดยสืบทอดจากมรดกวัฒนธรรมในอดีต หรืออาจจะรับเอาสิ่งที่เผยแพร่จากสังคมอื่นๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม และทำให้สมาชิกยอมรับ เกิดความนิยม และมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ จะต้องไม่ทิ้งเอกลักษณ์ประจำของตนไว้เพื่อเป็นศักดิ์ศรีของคนในชุมชนหรือสังคม นอกจากนี้วัฒนธรรมยังใช้เป็นเครื่องมือในการยึดโยง หล่อหลอมให้คนในสังคมมีความรักความสามัคคีต่อกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงของคนในชุมชนให้เกิดขึ้น ดังนั้น องค์กรท้องถิ่นในตำบลวังดิน จึงได้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งกำลังเร่งสร้างฐานของวัฒนธรรมให้ชัดเจนมากขึ้น และโดดเด่นมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่^{๙๗}

โครงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมจึงเกิดขึ้น โดยพระสงฆ์เป็นผู้นำในการดำเนินการ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่วัดยางจุ่ม ตำบลวังดิน นำโดยท่านพระครูบรรพตกิจจาทร เจ้าคณะตำบลวังดิน

^{๙๖} การเสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๙๗} คณะสงฆ์ตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี, รายงานการประชุมประจำเดือนมิถุนายน ๒๕๕๗. มปป., (เอกสารอัดสำเนา)

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านที่กำลังจะหายไป ตอนนี้อย่างยังไม่มีการสร้างพิพิธภัณฑ์อื่นใด เพราะเนื่องจากเป็นเพียงการเริ่มต้นโครงการ ซึ่งจะกระทำการส่งเสริมโดยการจัดงานประเพณีเป็นประจำทุกปีก่อน แล้วรวบรวมเอาปราชญ์ชาวบ้านมาจัดเสวนา เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และจะทำการบันทึกไว้ เพื่อให้รุ่นใหม่ได้ศึกษาและสืบทอดกันต่อไปในภายภาคหน้า^{๙๘}

๒.๔.๑.๔ การพัฒนาชุมชนด้านการศึกษา

ในปัจจุบันการศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาคน เพราะคนคือรากฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่นเดียวกันการศึกษาก็เป็นรากฐานของชีวิต อันจะขาดเสียมิได้ การศึกษาในปัจจุบันต้องมุ่งเน้นในเรื่องของการมีความรู้คู่กับคุณธรรม เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข บนพื้นฐานของความแตกต่างแต่ไม่แตกแยก และให้ความเท่าเทียมกันทางการศึกษาแก่คนในชุมชนหรือสังคมนั้นๆ

คณะสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน ตระหนักถึงความสำคัญในการศึกษา เพราะในอดีต คนในชุมชนวังดินนั้นมีความรู้่น้อยเนื่องมาจากปัญหาความยากจนและการเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ แต่ในปัจจุบันได้มีการเปิดโอกาสทางการศึกษามากขึ้น โดยการเรียนนั้นไม่จำกัดอายุ เพศ หรือวัย การศึกษาเป็นรูปแบบของการศึกษาตลอดชีวิต วัดต่างๆ ในเขตตำบลวังดิน ได้มีการช่วยกันกระตุ้นในเรื่องการศึกษาโดยเฉพาะ

๑. การสนับสนุนให้พระสงฆ์และสามเณรได้เรียนต่อ โดยคณะสงฆ์สนับสนุนในเรื่องทุนการศึกษา ถึงแม้จะไม่มากมายนัก แต่ก็สร้างแรงจูงใจในการใฝ่ศึกษา และเป็นกำลังใจแก่พระสงฆ์ผู้ใฝ่เรียน จนทำให้ตอนนี้ พระสงฆ์ในเขตตำบลวังดินจบการศึกษาในระดับปริญญาตรีมากขึ้น และตอนนี้กำลังศึกษาต่อในระดับปริญญาโทด้วย เนื่องจากที่ผ่านมา ส่วนน้อยที่พระสงฆ์ในตำบล จะทำการศึกษาต่อ ทางคณะสงฆ์จึงสนับสนุนอย่างเต็มที่

๒. การส่งเสริมการเรียนนักรธรรม บาลี โดยการสนับสนุนทุนการศึกษาด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในด้านนี้ถือเป็นเรื่องสำคัญที่พระสงฆ์สามเณรจะต้องศึกษา โดยให้พระสงฆ์และสามเณรในแต่ละวัดที่ยังมีศักยภาพที่จะเรียนได้ให้เข้าเรียนนักรธรรมบาลี ทุกรูป

๓. การจัดตั้งกองทุนการศึกษาให้กับเด็กนักเรียนในโรงเรียนชุมชนในทุกปี สำหรับเด็กนักเรียนที่เรียนดี แต่ยากจน อีกทั้งช่วยเหลือครอบครัวของนักเรียนในด้านต่างๆ ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และสร้างโอกาสทางการศึกษาให้แก่เด็ก^{๙๙}

^{๙๘} สัมภาษณ์ พระครูบรรพตกิจจาทร, เจ้าคณะตำบลวังดิน เจ้าอาวาสวัดยางจุ่ม, ๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๙๙} การเสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

จากการสัมภาษณ์ในการสนับสนุนด้านการศึกษา สรุปได้ว่า พระสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในด้านนี้ แต่เนื่องจากยังมีอุปสรรคหลายอย่าง ทำให้ยังไม่สามารถเข้าถึงและเน้นด้านการศึกษาได้อย่างจริงจัง ทั้งในเรื่องของทุน หรืองบประมาณต่างๆ แต่พระสงฆ์ก็พยายามผลักดันและสนับสนุนเท่าที่จะทำได้ เนื่องด้วยเห็นความสำคัญของการศึกษาอันจะเป็นการพัฒนาคนในอนาคตนั่นเอง

๒.๔.๑.๕ การพัฒนาชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม

จากผลกระทบด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ชุมชนตำบลวังดินได้เคยประสบมาเป็นบทเรียนที่ทำให้ทราบว่า ต่อจากนี้ เราจะต้องร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้มากขึ้น เนื่องจากชาวตำบลวังดินประสบปัญหาอย่างมากในการขาดแคลนทรัพยากรน้ำในการทำกิน การปลูกข้าวทำนามีอุปสรรค ผลผลิตน้อย ประชาชนประสบปัญหาการขาดทุนต่างๆ ทั้งนี้ผลอันเนื่องมาจากการสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมและถูกทำลายไปมากจากการหาพื้นที่ทำกิน

องค์การบริหารส่วนตำบลวังดิน จึงได้หาทางฟื้นฟูและแก้ไขปัญหา โดยปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างชุมชนกับวัด ให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการอบรมสั่งสอนเรื่องของการอนุรักษ์ธรรมชาติและ การปลูกจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน จึงได้มีโครงการที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นเป็นโครงการที่สำคัญ คือ

(๑) โครงการบวชป่า

หลักการ ปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นผลมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม โดยขาดการควบคุมและการจัดการที่มีประสิทธิภาพ และได้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในช่วง ๓ ทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลกระทบต่อประชาชนในวงกว้าง โดยเฉพาะในหมู่ประชากรในชนบทและเกษตรกร ซึ่งต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อเป็นรากฐานการผลิตและการดำรงชีวิต อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทยมาโดยตลอด

ปัจจุบันปัญหาสิ่งแวดล้อมนับเป็นปัญหาใหญ่ที่ส่งผลกระทบวงกว้างต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน และนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น ในระยะเวลาที่ผ่านมา อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชน ทำให้มีการใช้ทรัพยากรมีอัตราเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย รวมถึงมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพ ส่งผลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติลดลง และมีสภาพเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว หน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชนให้ความสนใจและให้ความสนับสนุนอย่างจริงจังในการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมตลอดมา

องค์การบริหารส่วนตำบลวังดิน ในฐานะเป็นหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นที่ดูแลในเรื่องงานสิ่งแวดล้อมของตำบล จึงได้จัดให้มีโครงการโครงการบวชป่า เพื่อรณรงค์ให้ประชาชนได้ร่วมมือร่วมใจกันรักษาสภาพแวดล้อมให้ดีขึ้นต่อไปในอนาคต โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำ เพื่อลูกหลานของ

เรา โดยให้ประชาชนช่วยกันเสริมสร้างปลูกจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ป่าไม้ และการสร้างทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากรกลับมาใช้อย่างรู้คุณค่า และรักษาทรัพยากร สิ่งแวดล้อมให้สดใส สมบูรณ์สำหรับทุกคนในอนาคต

วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑. เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าและธรรมชาติ
๒. เพื่อให้พระสงฆ์และประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าไม้แหล่งต้นน้ำ ชุมชน ตำบลวังดิน

๓. เพื่อสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนตำบลวังดินรักษาสิ่งแวดล้อม และการสร้างทัศนคติในการอนุรักษ์ทรัพยากร โดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ

ผลจากการทำโครงการทำให้ได้รับประโยชน์มากมายดังต่อไปนี้คือ

- ๑) เป็นการปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนมีความรักในต้นไม้และธรรมชาติ เกิดความหวงแหนและเห็นความสำคัญของต้นไม้ นำไปสู่การไม่ตัดไม้ทำลายป่าและการเผาป่า
- ๒) ทำให้มีการพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชน การจัดสภาพแวดล้อมชุมชนและบริเวณที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนให้เกื้อกูลต่อสภาพแวดล้อมมากขึ้น
- ๓) ทำให้สิ่งแวดล้อมในชุมชนมีความสมบูรณ์ขึ้น กล่าวคือสามารถประกอบอาชีพได้ตามฤดูกาล และปลูกพืชสวนครัวเป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้
- ๔) ทำให้ทุกคนในชุมชนเกิดความรักและความสามัคคีกันมากขึ้น
- ๕) ทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น คนเจ็บป่วยน้อยลง เนื่องจากอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี^{๑๐๐}

กล่าวโดยสรุป ในโครงการนี้พระสงฆ์มีบทบาทเป็นตัวเชื่อมให้คนในชุมชนและองค์กรส่วนท้องถิ่นทำงานร่วมกัน โดยนำหลักธรรมและพิธีการทางศาสนาไปใช้ คือการบวชต้นไม้ โดยการนำผ้าเหลือง ไปมัดต้นไม้ที่กำลังเจริญเติบโต และเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าต้นไม้ต้นนั้นทุกคนต้องช่วยกันอนุรักษ์ห้ามทำลายโดยเด็ดขาด เพราะได้บวชแล้ว ถือเป็นการสร้างความเชื่อเพื่อให้เกิดจิตสำนึกและความละอายต่อการตัดไม้ลายป่า^{๑๐๑}

จากการศึกษาการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ โดยภาพรวมทั้งหมด ๕ ด้าน พบว่าพระสงฆ์ได้มีส่วนร่วมและมีบทบาทในการพัฒนาในทุกด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจและสังคมนั้น ถือว่ามีค่อนข้างมากเนื่องจากการดำเนินโครงการต่างๆ นั้นมีผลสัมฤทธิ์เกิดขึ้นโดยเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในชุมชนได้อย่างชัดเจน ไม่ว่า

^{๑๐๐} องค์การบริหารส่วนตำบลวังดิน, โครงการบวชป่า ประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖.

^{๑๐๑} คณะสงฆ์ตำบลวังดิน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์, รายงานผลการดำเนินโครงการบวชป่า ๒๕๕๖. มปป., (เอกสารอัดสำเนา)

จะเป็นโครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรม โครงการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล ด้านเศรษฐกิจ เช่น โครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โครงการตำบลเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น ล้วนแล้วแต่ได้รับความเชื่อและยอมรับจากตำบลอื่นในเขตอำเภอ นอกจากนั้น ในด้านต่างก็ยังถือว่าพระสงฆ์ยังมีบทบาทไม่น้อย แต่อาจอยู่ในช่วงเข้ามามีบทบาทมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการศึกษา ซึ่งจะจัดสรรทางงบประมาณมาสนับสนุนพระสงฆ์สามเณรและคนในชุมชน ให้ได้มีโอกาสศึกษาและหาประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต ส่วนด้านวัฒนธรรมนั้นก็เร่งดำเนินโครงการที่อยู่เพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญา และรักษาวรรณธรรมที่มีอยู่แล้วให้โดดเด่นและเกิดคุณค่ามากขึ้น^{๑๐๒} สิ่งหนึ่งที่เห็นได้เด่นชัดก็คือว่า ตอนนี้คณะสงฆ์ในตำบลวังดินกำลังมีความเข้มแข็ง และมีความสามัคคีกันมาก อีกทั้งยังได้รับการส่งเสริมในด้านการศึกษา ทำให้เชื่อมั่นได้ว่า ต่อไปในอนาคตพระสงฆ์ในเขตตำบลวังดิน จะมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนในด้านอื่นให้สมบูรณ์ต่อไป

๒.๕ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ให้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือ การเปลี่ยนแปลง ส่วนประกอบของชุมชนจากสภาพที่เป็นจริงอยู่ (สภาพที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ดีงาม) ไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ (สภาพที่พึงปรารถนาที่ดีงามหรือเจริญ) กล่าวคือเป็นการจูงใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพของส่วนประกอบต่าง ๆ ในชุมชน จากสภาพที่ไม่พึงปรารถนาไปสู่สภาพที่พึงปรารถนาอันเป็นเป้าหมายที่ชุมชนตั้งไว้ การพัฒนาชุมชนซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยมีการวางแผน (Planned community change)^{๑๐๓}

นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า พระและวัดมีบทบาทสำคัญในชีวิตของตน เพราะชีวิตของชาวบ้านไม่ว่าในเขตชนบทหรือเขตเมือง ก็ล้วนเกี่ยวพันอยู่กับพระและวัดเสมอไม่ว่าแสวงหาความสบายใจจากพิธีกรรมเท่านั้น แต่เกี่ยวข้องไปถึงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม หรือแม้แต่การสร้างพลังต่อรองทาง การเมือง พระและวัดเคยมีบทบาทและสถานเช่นนี้มาก่อนวัฒนธรรมไทยโบราณ^{๑๐๔}

วิรัช เติงหงษากุล กล่าวว่า ลักษณะการพัฒนาชุมชนคือการพัฒนาคนให้มีความสามารถในการคิด ตัดสินใจ การกระทำ การรับผิดชอบร่วมกันในการดำเนินกิจการต่างๆ เพื่อพัฒนาตนเองและชุมชนรวม และยังเป็นกระบวนการ (Process) ทำงานอย่างหนึ่งและเป็นกลยุทธ์ ๑ (Strategy) ซึ่งมีจุดหมายปลายทางสูงสุดอยู่ในการพัฒนาคนให้มีคุณภาพและคุณธรรม^{๑๐๕}

^{๑๐๒} การเสวนากลุ่มย่อย, ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๗.

^{๑๐๓} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๑๐.

^{๑๐๔} นิธิ เอียวศรีวงศ์, มงอมนาค, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๙.

^{๑๐๕} วิรัช เติงหงษากุล, หลักการพัฒนาชุมชน บทบาทของสถาบันการศึกษากับการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๓.

ทินพันธุ์ นาคตะ กล่าวว่า พระภิกษุกับวัดต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคม และทางราชการอยู่ตลอดไปสถาบันแห่งนี้จึงอำนวยความสะดวกต่อการปกครองและการบริหารของไทยอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนแถบชนบทที่ยังรับบริการจากรัฐบาลได้ไม่ทั่วถึง ซึ่งมีจำนวนกว่า ๙๐ เปอร์เซ็นต์ กล่าวได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญของวัฒนธรรมไทย ดังจะเห็นได้ว่า เหตุการณ์สำคัญในชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา วัดและภิกษุเป็นสถาบันที่สำคัญ ในการให้ความช่วยเหลือ ให้การบริการตามความจำเป็น ตามความต้องการของประชาชนอยู่เสมอ นับได้ว่าสถาบันนี้มีส่วนช่วยแก้ปัญหาสังคมมาโดยตลอด วัดเป็นแหล่งสำคัญในชีวิตทางศาสนาและสังคม เป็นแหล่งการสมาคมเป็นที่พักแห่งวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นสถานที่ช่วยแก้ปัญหา ต่าง ๆ ของครอบครัวไทย^{๑๐๖}

ประเวศ วะสี กล่าวว่า บทบาทของพระสงฆ์จะต้องมองเห็นวัตถุประสงค์และหน้าที่ของตนเองให้ชัดเจนจะต้องสร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องให้แก่สังคมส่งเสริมการเข้มแข็งของชุมชน แก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธีอนุรักษสิ่งแวดล้อม^{๑๐๗}

๒.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูพิศาลธรรมรักขิต ได้ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพึ่งตนเอง : กรณีศึกษากลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านแม่ใส” ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงได้แก่ ความสันโดษ คือ ความพอใจในสิ่งที่ตนมี ตนได้ ตนเป็น ตรงกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเรื่อง ความพอเพียง หรือ เศรษฐกิจพอเพียง ความรู้จักประมาณตน คือ พุทธธรรมที่รู้ตัวตน รู้สถานภาพ รู้ฐานะตนเอง แล้ว บริหารเศรษฐกิจตนเองได้อย่างเหมาะสม และหลักธรรมทางสายกลาง คือ มรรคมีองค์ ๘ ก็คือ การพอดี ไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง ไม่แสวงหาทรัพย์จนไม่มีเวลาหยุดและการตระหนักรู้ในทรัพย์ที่ตนหามาได้ ทางที่ดี คือ ความพอดี ตรงกลาง เรียกว่าทางสายกลาง เป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาามาปรับใช้ อย่างเป็นรูปธรรม การจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ชุมชนบ้านแม่ใสประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี มิได้เพียงแค่ผู้ก่อตั้ง หากแต่การร่วมมือร่วมใจของสมาชิกที่ร่วมใจกันประพฤติปฏิบัติตามระเบียบที่อยู่ภายนอก และระเบียบใจ คือ สัจจะ คือความจริงต่อตนเอง จริงใจต่อผู้อื่น คือ พอถึงเวลาที่จะต้องส่งหรือเก็บเงินสะสมก็ต้องไปส่ง ตามวันเวลาที่กำหนด สุดท้าย จริงใจต่อผู้อื่น^{๑๐๘}

พระดณัย อนาวิโล(บุญสาร) ได้ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา: กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษาจังหวัดนครสวรรค์” ผลการศึกษาพบว่า แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษาตามทัศนะของผู้บริหารสถานศึกษา นั้นมีหลากหลาย และมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้การบริหารงานสัมฤทธิ์ผล ประกอบด้วย บุคลิกของผู้บริหารที่ควรยึดถือ

^{๑๐๖} ทินพันธุ์ นาคตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๑.

^{๑๐๗} ประเวศ วะสี, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิซีเมนต์ไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๙.

^{๑๐๘} พระครูพิศาลธรรมรักขิต, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการพึ่งตนเอง : กรณีศึกษากลุ่มสัจจะออมทรัพย์บ้านแม่ใส”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติคือ เป็นผู้ที่มีคุณธรรมในการบริหารจัดการและยึดหลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม โดยที่คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ดีจะส่งผลทำให้เป็นที่ยอมรับจากบุคลากรทุกฝ่าย ทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพสูง ทำให้บุคลากรครุมีขวัญกำลังใจที่ดี และผู้เรียนได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพนอกจากนี้ พบว่า ผู้บริหารเห็นความสำคัญของการบริหารแบบมีส่วนร่วมว่าสามารถช่วยให้งานสำเร็จและบุคลากรมีความสุขในการทำงานแบบ “ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมปรับปรุงแก้ไข และร่วมภาคภูมิใจ” สิ่งที่ทำให้ผู้บริหารรู้สึกพอใจในการบริหารงานของตน คือ การยึดมั่นในคุณธรรม ให้การสนับสนุนบุคลากรและส่งเสริมการศึกษาของผู้เรียน คุณธรรมเป็นหัวใจสำคัญในการบริหาร สามารถสร้างความศรัทธา และเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะ หากผู้บริหารมีคุณธรรมประกอบกับการทำงานแล้วย่อมทำให้ครุมีสุขภาพจิตที่ดีและเกิดบรรยากาศในการทำงานอย่างมีความสุขอันจะส่งผลต่อความสามารถในการจัดการเรียนการสอนให้ดีและมีคุณภาพต่อผู้เรียนในที่สุด^{๑๐๙}

ไฉนยฺ ศรีวังพล ศึกษาเรื่อง “ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสาของอาสาสมัครสวพ. ๙๑” ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับจิตอาสาในพุทธศาสนาพบหลักธรรมที่ใช้คือ ๑) พรหมวิหาร ๔ หลักธรรมประจำใจ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา ๒) สังคหัตถ์ ๔ หลักธรรมเพื่อการสงเคราะห์สังคม ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา และหลักธรรมที่ส่งเสริมการทำงานจิตอาสา โดยมีหลักไวยาวัจจมัย หมายถึงการชวนช่วยช่วยเหลือตามกำลัง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน อันจะนำไปสู่สังคมที่สงบเย็นเป็นประโยชน์ร่วมกัน สำหรับการประยุกต์หลักพุทธธรรมต่อการทำงานจิตอาสาของอาสาสมัครสวพ. ๙๑ นั้น จากการวิจัยพบว่า มีการประยุกต์ การให้ ช่วยเหลือ เกื้อกูล แบ่งปัน บรรเทาทุกข์ มาใช้กับวิถีชีวิตประจำวันในยุคปัจจุบันที่สับสนวุ่นวายได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน และการมีปัญญาที่จะนำเอาหลักพุทธธรรมที่เป็นหลักประจำใจคือพรหมวิหาร ๔ และสังคหัตถ์ มาสังเคราะห์สังคม เพื่อให้คนในสังคมได้รับประโยชน์ และผู้ช่วยเหลือได้รับประโยชน์ตนคือความสุขใจที่ได้ช่วย สิ่งที่สำคัญที่สุดคือเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจทำให้เห็นถึงสัจธรรมของชีวิต ให้อภัยมากขึ้น ทุกข์น้อยลง^{๑๑๐}

จริยา ชัยลิมนมนตรี ศึกษาเรื่อง “แนวทางการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของวัยรุ่น : กรณีศึกษา เสนีย์ธรรมสถาน” มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) ศึกษาวิถีชีวิตของวัยรุ่น ๒) ศึกษาหลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของวัยรุ่น ๓) พัฒนาแนวทางการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของวัยรุ่น การศึกษาพบว่า วิถีชีวิตของวัยรุ่นไทยในปัจจุบัน มีลักษณะคล้ายตามวิถีชีวิตของสังคมสมัยใหม่ คือ มีค่านิยมที่ติดอยู่กับวัตถุนิยม ใช้เวลาว่างส่วนใหญ่อยู่กับการเล่นเกมออนไลน์ ดูหนัง ฟังเพลง และเรียนพิเศษ ปัญหาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมที่พบมากคือ การติดยาเสพติด การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร และการใช้จ่ายเงิน

^{๑๐๙} พระดณัย อนาวิโล, “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในสถานศึกษา: กรณีศึกษาผู้บริหารสถานศึกษาจังหวัดนครสวรรค์”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๑๐} ไฉนยฺ ศรีวังพล, “ศึกษาการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการทำงานจิตอาสาของอาสาสมัครสวพ. ๙๑”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

ฟุ้งเพื่อจนกระทั่งต้องหารายได้เสริมที่ผิดต่อศีลธรรมและจริยธรรมของสังคม ในส่วนของหลักพุทธธรรมที่สามารถแก้ปัญหาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของวัยรุ่นไทยในปัจจุบันคือ ไตรสิกขา มรรคมิ้องค์๘ พรหมวิหาร๔ และทศ๖ ซึ่งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสังคมสามารถนำหลักพุทธธรรมทั้ง ๔ หลักนี้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของวัยรุ่น^{๑๑๑}

พระครูสุจินธรรมนิวิฐ (สมจิต อธิปญฺโญ) ศึกษาเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน : กรณีศึกษาคณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่” ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ในเขตตำบลทุ่งแล้ง ได้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนตามหลักธรรมทั้งหมด ๘ ด้าน คือ ๑) ด้านการส่งเสริมศีลธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมประเพณี ๒) ด้านสุขภาพอนามัย ๓) ด้านสัมมาอาชีวะ ๔) ด้านสันติสุข ๕) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์ ๗) ด้านกตัญญู กตเวทิตาธรรม ๘) ด้านสามัคคีธรรม เพราะฉะนั้นพระสงฆ์ในตำบลทุ่งแล้งได้มีการอบรมสั่งสอนให้ประชาชนกับพระสงฆ์ในตำบลทุ่งแล้ง ทำให้เกิดความสามัคคี ร่วมกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยยึดถือเอาหลักศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้มีการดำเนินการคุณภาพของชีวิตประชาชนอยู่อย่างมีความสุขจึงได้เน้นในการปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้เท่านั้น และมีการประสานงานและได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ^{๑๑๒}

พระครูสุวรรณวรการ ศึกษาเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี” ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนในภาพรวมอยู่ในระดับมาก คือ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สาธารณสุขและด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีบทบาทด้านวัฒนธรรมอยู่ในระดับสูงสุด คือ มีการมีการเทศนาในวันสำคัญ ๆ เช่น วันวิสาขบูชา มีการส่งเสริมการจัดงานประเพณีในวันสำคัญ ๆ เช่น วันมาฆบูชา ส่งเสริมให้มีการทำบุญในเทศกาลของทุกเดือน มีการบริจาคปัจจัยในการบูรณะโบราณสถาน โบราณวัตถุ มีการรวบรวมเอกสารตำราทางวัฒนธรรม วัดเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานทางศิลปวัฒนธรรม และ มีการศึกษาวิจัย เพื่อหาแนวทางการพัฒนาวัฒนธรรม^{๑๑๓}

เสาวลักษณ์ ขำนิล ศึกษาเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่และหมู่บ้านอุตะเถา จังหวัดชัยนาท” พบว่าพระสงฆ์มีบทบาทที่สำคัญในการช่วยพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้า สามารถทำงานแทนพัฒนากรได้ เพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลง เป็นผู้

^{๑๑๑} พระดณัฏ อนุวโร, “แนวทางการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของวัยรุ่น : กรณีศึกษา เสนีย์ธรรมสถาน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๑๒} พระครูสุจินธรรมนิวิฐ, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน : กรณีศึกษา คณะสงฆ์อำเภอคลอง จังหวัดแพร่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๑๓} พระครูสุวรรณวรการ, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

ประสานงาน เป็นผู้นำชาวบ้านในการรวมกลุ่มทำงานต่างๆ ในการทำงานด้านพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นั้นได้ผลเป็นอย่างดี เพราะพระสงฆ์ได้รับความช่วยเหลือและไว้วางใจจากประชาชน^{๑๑๔}

พระมหานันท ดอนนอก ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนตามโครงการอบรมประชาชนประจำตำบล ในจังหวัดนครราชสีมา” พบว่าความพอใจและยินดีเมื่อพระสงฆ์ เป็นผู้มีพื้นฐานทางจิตใจที่รักการทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและชอบเสียสละเป็นแรงกระตุ้นให้พระสงฆ์ ได้พยายามปรับบทบาทของตนให้เข้ามามีส่วนในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากขึ้น ความรับผิดชอบในตนเองก่อน ซึ่งจะนำไปสู่การมีความรับผิดชอบต่อหมู่คณะ

สรุป จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนตามแนวทางพุทธธรรม จะวางกรอบแนวคิดตลอดถึงแนวข้อปฏิบัติเอาไว้อย่างชัดเจน เพื่อให้ นักพัฒนาทั้งหลายมีแนวคิดที่จะพัฒนาตนเองก่อนแล้วนำไปพัฒนาสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสงฆ์ซึ่งเป็นบุคคลที่มีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา การนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและปัญญา เพื่อให้เกิดการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนแบบองค์รวม เพื่อนำไปสู่เป้าหมายสูงสุด ที่จะยึดถือเอาเป็นแนวปฏิบัติ นำพาไปสู่เป้าหมายในการพัฒนาสังคมและประเทศสืบต่อไป

^{๑๑๔} เสาวลักษณ์ ขำนิล, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านวังไผ่และหมู่บ้านอุตะเถา จังหวัดชัยนาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

